

فصلنامه فرهنگی ، ادبی ، هنری

ISSN 1023- 7186

واریق

یای ۱۳۷۴

صایب : ۲-۹۷

تورکجه و فارسیجا اون یئد دینجی ایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

۱۴۶ صفحه

محمد فضولی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایچینده کیلر

صفحه

(فہرست)

- ۱- > ہدیر با بایا سلام. خلق نور کجہ سی شعر دلی ایلہ ، کلاسیک فارسیجا شعر دلیتہ مقایسہ لی
بیر باخیش. دو قنور حمید نطقی و دو قنور غلامرضا صبری تبریزی. ترجمہ اٹلن : دو قنور
> سبتقلی سلیمی
- ۲- > فضولی نین لیلی و مجنون منظومہ سیندہ نظامی و دیگر شاعر لرین تائیری . دو قنور جواد
ہیت
- ۱۷
- ۳- > گن قونوشاق . شعر . اقبال منصوریان
- ۲۵
- ۴- > دلیعیزین بدیعی زنگین لیکلریندن آذری نور کجہ سیندہ ثابت سؤز بیر لشمہ لری
۲. ع. قرزانه
- ۳۶
- ۵- > مجنون : شعر . اوستاد شہریار
- ۵۱
- ۶- > محمد فضولی نین یاراد بیلیغیندا انسان و تربید مسئلہ سی . پروفیسور اسد یعقوبی
- ۵۱
- ۷- > کزیل اولدوم !.. شعر . حبیب ساهر
- ۵۸
- ۸- > میریلا محمد فضولی نین شعر لریندہ آنالار سؤز و حکمتلر دو قنور حیم چاووش اکبری
- ۵۹
- ۹- > زحیدین ۱۰۰ ایلیگی (۲) . ح.م. ساوالان
- ۸۲
- ۱۰- > شوشا . شعر . صمد وورغون
- ۹۰
- ۱۱- > اوستاد نامہ لرین توپلانماسی ، تشریح و آراشدیرماسی تاریخیندن . پروفیسور مرسل
حکیموف
- ۹۱
- ۱۲- > بیر رساملا تانیس اولاق . م. ر ہیت
- ۹۹
- ۱۳- > یللردہ دیو . شعر . رضا سید زاده
- ۱۰۱
- ۱۴- > عبرت دفتری . دو قنور عیسی حبیب بیگیلی
- ۱۰۲
- ۱۵- > آنامدان مکتوب . شعر . خانعلی کریموف
- ۱۰۸
- ۱۶- > ذبیز . شعر . داوود اہری
- ۱۰۹
- ۱۷- > بیر کتا بین حقیقندہ . ح. مجید زاده و ش. سرخعلیزادہ
- ۱۱۰
- ۱۸- > فضولی دؤرونون یادگار لاری . دو قنور شکونہ سرخعلیزادہ
- ۱۱۱
- ۱۹- > یئنی چیخان کتا یلار . عزیز محسنی
- ۱۱۴
- ۲۰- > باش . ساغلیشی
- ۱۲۲

قصلنامه فرهنگى فارسى و توركى
توركجه فارسجا فرهنگى دىركى

وارلىق

۱۳۷۴

۱۷- جى ايل ياي سايىسى

حيدربابايا سلام

خلق توركجهسى شعر دىلى ايله، كلاسيك فارسجا شعر دىلىنه
مقايسهلى بير باخيش

محمدحسين شهريار (۱۹۰۶ - ۱۹۸۸) هم فارسجادا، هم ده آذربايجان توركجه-سينده (آذرىده) (۱) ان اولو چاغداش شاعرلردن بيرى دير. او، تبريزده دؤغموش، و آنادىلى توركجه اولموش، ابتدايى مذهبى تعليماتىنى عربجه، سنتى بير مکتبده آلميش دير. آذربايجاندا مشروطيت انقلابى نين مكرر ايلكىن حرکاتى سۇندورولندن سۇنرا (۱۹۱۱ - ۱۹۰۵)، گۇنو-گۇندن داها دا جۇشغونلاشان مقاومت وعصيان روحيه سيني كۇكدن قاھارماق سياستى نين بير حصهسى كيمي، ايرانين آذربايجانلى نفوسو، بو دۇرهده اۇز كيميلىگيندن مدنيتيندن و دىليندن چكىندىريلير، اۇنلارا نسبت يادلاشدىريليردى. ۱۹۲۵ده اقتدارا چاتان پهلوى رژىمى، آشىرى فارس ملتچى ليگى اوزه رينده قورولدو: هئچ بير آذربايجا-نلى يا اۇز آنادىلىنى مکتبلرده، دولته عايد دايره لرده، و يا رسمى ييغينجاقلاردا دانيشماغا اجازه وئريلمهدى.

بو تدبيرلر يالنىز ملتى فلاكتلر، و سياسى بحرانلار زمانيندا، نسبى اولراق يومشالير. متفق دولتلرين (شوروى - انگليس - آمريكا م) ايرانى اشغال ائتديكلريندن، و رضاشاه پهلوى نين ۱۹۴۰ - نجي ايلده استعفاسيندان سۇنرا، بۇغونتو موقتى اولراق، اۇز اصلى سببكارى ايله بيرليكته يوخ اولدو. ايران آذربايجانينى اشغال ائدن شوروى قوه لرى يئرلى خلقين اۇز آنادىللىرينه اولان اشتياقيندان اۇنلارى اۇز سياسى مقصدلرينه راغب ائتمك اۇغروندا فايدالاندىلار. آذربايجانلى لارين دانىلميش آنادىللىرينى حلالجاسينا ايشلتمك اشتياقيندان فايدالانان شوروى لرى، توركجه مطبوعاتى، نه اينكى تحمّل، حتا تشويق ده ائتديلر. او چاغدا هله شوروى جمهورى لریندن سايبيلان شمالى آذربايجاندا خلق دىلى جنوبى، ايران آذربايجانينداكى خلق دىلى ايله عىنى اولدوغوندان، شمالين مشهور تناتر بازارلارى نين اثرلرى، هابئله باشقا مدنى اكلنجه اثرلرى صحنه يه چيختا رىليب، لايقينجه ده يهرلندىريليردى. بو آرادا، سياست ميدانيندا آذ. بايجان دموقرا

فرقه‌سی ایالتین محلی حکومتینی اله کئچیریب ۱۹۴۵ - ده بۆتون اداره‌لرده ایشلک دیل تورکجه اولدو.

شوروی حربی مقاملارینین اجازه‌سی ایله چیخان مطبوعاتین محتواسی طبیعتاً اشغالچی قوه‌لرین ایدئولوژی‌سینه و سیاستینه قارشی اولایلمزدی. بو شرایطده تورکجه نشر و نظمده، سۆلچو تمایل‌لرین اۆستونلوگو آیدین گۆرونوردو. بو خصوصیت سۆنرالار، کئچمیشده‌کی ائله قارشی - دیله قارشی باسقی‌لارین یئنی دن برپا ائدیلمه‌سی اۆچون بهانه اولدو. شوروی قوه‌لری بالآخره ۱۹۴۶ - ۱۸ ایران آذربایجانیندان چیخدی. اۇنلارین چیخیشیندان سۇنرا، تهران حکومتی سرعتله بیر جزالاندیریحی تهاجمه ال آتدی. بو اۆزدن ایراق کۆمونیزمه قارشی آسیب - کسمک تهاجملریندن اۇنجه ده سۇنرا دا تورکجه (خلقین حلال آنادیلی) "قیرمیزی شیطان" ین اساسی وسیله‌سی کیمسی تهمتلندیریلیدی.

بو اتهام توقیف ائدیلمیش هر جۆر کتاب ، درگی، گۆنده‌لیک ، الیازما ، و یا باشقا یازیلی مطلبلردن آذربایجانین هر شهرینین میدانیندا تۇنقاللار قالاماغا موچه عفرلر ساییلیدی. بو زماندان باشلاپ اراق تورکجه‌نین تضییقلره اوغراتماسی امنیت قوه - لرینین گۆنلوک ایشینه چئوریلدی.

بو عصرین بئشینجی اۇنایلیگی فوق‌العاده حادثه‌لی اولدو. ایران نفتی‌نین ۱۹۵۰ ده ملی‌لشدیریلمه‌سی ، و اۇنون آردینجا دۆقتور مصدقین قدرته قالدیب ، سقوط ائتمه - سی، عادی‌لشمه‌سی اوزون سۆرن بیر صیرا قاریشیقلقلار و چالخانیشلار باعث اولدو. بو چالخانیشلی دۇرده تورکجه‌نین و تورکجه مدنیتین تضییقی آزجا یۆنگوللشدی . بیر نجه آذربایجانلی ناسر بو فاصله‌لری مختلف تورکجه کتابچالار، بعضاً (اۇ زمان دب اولان) فۆلکلور آدی ایله، و باشقا موردلرده آچیق - آشکار چاپ ائتمک اۆچسۆن غنیمت سایدیلار. شهریارین "حیدریابایا سلام" شاهکاری بئله بیر فرصتین محمولو - دور .

شهریارین یاشاییشی

شهریارین اوشاقلیغی مشروطه انقلابی‌نین چاخناشمالاری ایله چاغداش ایدی، اۇنون آنا - اناسی، احتمالاً احتیاط اۆزره، قدیم یوردلاری اولان خشکناپ کندینه کۆچدولر. شهریار کند یاشاییش عنعنه‌لری و اوشاقلیق گۆزویله گۆردوگو، مهربان قوجاغیندا ذۇق آلدیغی منظره‌لری بئتلشدیردی. اۇنون ایلک دفعه اولراق یازدیغی بیت (۲) آنا دیلینده ایدی (۳)، لاکین بوندان سۇنرا اۇنون الهام پری‌سی، آنادیلینده دگیل ، فارس دیلینده پارادیجیلیغا یۇنلدی. و اۇ، فارسجا غزل یازماق صنعتینده تاییسیز بیسر اوستاد اولدو.

شهریار ۱۹۲۱ - ده حکیم‌لیک درسی اۇخوماق اۆچون خشکناپدان تهرانا گئتدی. بیر مدتدن سۇنرا عشق اۇدونا دۆشدو. بو عشق ترازدییه چئوریلدی. اۇنون سئوگیلی - سی دربار اجلافیندان بیرینه آداخلاندی. شهریارا اخطار وئریلدی. آزجا سۇنرا نیشابورا سۆرولدو. سئوگیلی‌سیندن آیری سالینمیش ، یۇلداشلاریندان و شاعیر فلماداشلاریندان آیریلمیش ، طب تحصیلینی بۇشلاماغا مجبور ائدیلمیش جوان شاعر

دربین اۆمیدسیزلیگه دالدى. اۇنون شخصى اۆمیدسیزلیکیندن آنجاق فارس ادبیاتی .
قازاندى : بو اۆوودولماز کدر تجروبه سی نین صیناغیندان ، شهریار ، داها آرتیق
حساس و کؤورهک بیر شاعر کیمی چیخدی!

تهران ۱۹۵۳ - ده حادثه لرله دۆلو قاییدیشیندان سؤنرا ، کئچینه جک اۆچون
زراعت بانکیندا ایش قبول ائتدی نیسه ؟ ییلسی حیا تی نین کدر لرینی آزلتماق اۆچون
بۆتون تۆجه و باجاریغینی شعرینه حصر ائتدی . اۇنون غزللری کنیش سۆیته ده
اؤخونور و تحسین ائدیلمی . وئریلمی استعدادا مالک جوان شاعر ، چۆخ کئچمه دن ،
فارسجا ادب صحنه سینده ان اۇنملی سیمالاردان بیری اولدو .

۱۹۵۳ - ده شهریار تهراندان بئزیکدی ، و اۇرانى همیشه لیک اۇلاراق ترک ائتمک
ایستهدی . لاکین شاعرین - ایکی یول آیریجینا راستلاشمیش بیر آدام کیمی - هاریا
گنده جهگی ، اۇنون اۆچون بیر مسأله اولدو . بیرینچی یول اۆز معنوی مرشدی ، سئوگی -
لی سی ، عارف شاعر حافظین (۱۳۲۵ - ۱۳۹۵) دؤغوم یئری اۆلان شیرازا گئتمک ایدی .
ایکینچی سی ایسه حیدربایا ذروه لرینه سس وئریب ، کئچمیش خاطره لرله دۆلو ، اۆز
دؤغما آذربایجانینا قاییتماق ایدی . شهریار دویغولارینی ، کدرلرینی آناسی دیلده
سسلندیرمه گی بیر کره آناسینا سۆز وئرمیشدی . بو شیق حساس شهریارى عزیزلدیگی
اوشاقلیق گۆنلرینه قایتارماق وعده سینى ده ایره لی سۆروردو . بوندا ایتکین آلتین
گۆنلردن ، فرصتلردن اۆلوب - قالانی آراماق ، اۆزونو ، اۆز آنادیلینی بیئدی کشف
ائتمک نیسگیلی یاتیردی .

شهریارین سؤن انتخابی تمریز اۆلوب ، ۱۹۵۳ - ده اۇرایا یۆللاندى . تبیریزه
بیئتیشجک مناسب بیر ائوالیب ، ائوله نیب ، اۇرادا اۇنراق اولدو . جوان حیات
یۆلداشی اۇنا بذل ائتدیگی محبتلر و تۆجه لر هاله سینده ، شهریار خیاللار و خاطره -
لرینه دالدى . شهریارین ان شن اوشاقلیق ایللری ، یاماجلاریندا کئچن ، حیدربایا
آدلی کیچیک بیر داغ قلّه سی شهریار اۆچون عالی بیر شعر قوشماغا الهام قایناغی
اۆلدو (۴)

حیدربایا سلام

بو موقق شعرین یارانماسیندا چۆخلو شرطلرین اویوشماسی یاردیم ائتدی ، ایندی -
یه دک منحصرأفارس عروض شعرى نین سنتی بحرلرینی و سبکینی ایشلتمیش اۆلان
شاعر ، ایندی تورکجه شعرى نین متداول هجائی وزنینی ایشلتمک اۆچون بامباشقا
تجروبه لره گیریشمه لی ایدی . گرچک بودور کی ، شهریارین هاچان ونه دن اۆز شعر
سبکى نین یۆنونو عروض بحرلریندن هجا وزنینه ده گیشمه گی بیزه دقتله آیدین دگیل .
اۇ ، البته ، فارس شعرى "اصلاحی" نین آدلیم اۇنجوسو نیما یوشیج ایله یاخیندان
تانیش ایدی . نیما اسکی ، قاتی عروض سبکینه بیر پارا یوشماق گتیردی . نیما یا
حتا بیر شعر ده اتحاف ائشن شهریار ، سۆزسوز اۇنون فکرلری ایله ماراقلانمیشدی .
مثلاً آناسی نین اۆلومو مناسبتی ایله ، شهریار ، مرسوم اۆلمایان قافیه سیز " بیاض
شعر " سبکینده بیر مرثیه یازدی . شهریار اۇ وقتهدک بیر تانیتمیش نظر صاحبی و
عنعنه وی فارس شعرى نین اوستادی اۆلدوغوندان ، اۇنون بو ایشی گۆزله نیلمزایدی

بو شعرين كىفئىتى و اۇنون تراژىك حالتى عمومى اقبال ايله قارشيلاندى. لاکين سنتى ھجائى بىر شقئىن توركجەدە موجود اۇلدوغوندان، زمينه بئله بىر ايش اۆچون توركجە شعرە فارسجادان داھا آرتىق مساعد ايدى.

حيدربابايا سلام باشلىغى آلتىندا شىريار ايلى منظومە يازدى. ايلىك "حيدربابايا سلام" يىتمىش آلتى، بىش مىراغى بىندىن تشكىل اۆلور. ايلىك "حيدربابايا سلام" يىن نشرىندىن اۇن ايل سۇنرا، ۱۹۶۴ - دە شىريار ايلىك منظومەيە اۇخشار، اۆتوز باشقا بىند يازدى (۵). ايلىك اثرى دوام ائتدىرىن بو اثرە، سۇنرالار شىريار نىچە بىند دە آرتىردى. ھر ايلىك اثر سئويلىن و الوثرىشلى اۇن بىر ھجائى وزندە ۴ - ۴ - اتقپىغىلى قورولوشلا يازىلمىشىدىر (۶).

ايلىك "حيدربابايا سلام" يىن نشرىندىن دۇغان كۆتلە ماراغى شاشىردىمىجى و گۆزلە نىلمز ايدى. حتا شاعر اۆزۈ دە سئوينچلە شاشمىشىدى. ھر حالدا، بىر ياندىن مساعد شرايط، اۆ بىر ياندىن سا شىريار شعرى يىن ايچ دە يەرلىرى "حيدربابايا سلام" يىن موفقئىتىنى تىضمين ائتمىشىدى (۷)

ادبى دايەرلەردە رسم ايدى كى، بىر موفق اثرىن نشرى باشقا شاعرلەر مىسلىدىن اۇخوما كىمى گلردى. بونا گۆرە چۇخ كىچمەدىن دالبادال اۇ اثرە نظىرەلر چىخاردى. (۸) "حيدربابايا سلام" يىن آردىنجا چىخان نظىرەلر، ھىمجە بۆتون چاغدا شىركوردلار صىندىردى. ايراندا، شمالى آذربايجاندا، توركەدە، باشقا يىرلەردە يازىلان نظىرەلرىن سايىنى دقتلە حساب ائتمك مىحالدىر. ايرانىن تورك شاعرلىرى، بىز بىلەلى ۲۵ دن آرتىق نظىرە يازمىشلار. ايراندىن خارجدە دە ايگىرمى نظىرە يىن يازىلماسىنى حساب ائتمك احتىاطلى بىر تىخمىن اۆلا بىلەر. بونا گۆرە ھقلى اۆلاراق تاكىدلە دىمك اۆلار كى، "حيدربابايا سلام" يىن تائىرى ايران توركلىرىنە منھىر دىگىلدىر. "حيدربابايا سلام" - دان فارسجا ائدىلمىش ترجمەلرىن تقرباً ھامىسى تحت اللفظى نىر صورتىندە اۆلموشدور. منظومە يىن ايلىك چاپتىدان باشلا ياراق شىريار اۆزۈ يازمىش بىر سۆزلۈك (ايضاح) دا اۇنا آرتىرمىشىدى.

"حيدربابايا سلام"، شىريارىن خىشكنا بىدا ايلىك قۇناقلاما گۆنلىرىندىن نھىندە قالمىش صىنەلرىن اطرافىندا صىخ تۇخونموش بىر خاطرەلر شعرىدىر. بۆتونلۈكلە بىر كۆورەك و "دىلشكستە" شاعرىن اۆزۈ بىلە ھىبىتىنى احتوا ائدىن بو شعرە، شىريار كىچمىش خاطرەلر اۆزەرىندىن دۆشۈنچە يە دالىر. شىريار اۆدۈزدۈغو جىتتە قايىدىش يىشىندا اۆزۈنۈ كىچمىش كۆلگەلرى و خياللارنى باسقىنىندا گۆرۈر. شاشقىنلىغىنىدا ياخىندا كى بىر داغ قلىسى اۆلان، مىحتىم آتا سىماسىنى جلۈەلندىرىن حيدربابانىسى ھايلا بىر، دىرلىرىنى اۇنا سۆيلە بىر. بو شعرە، آرابىر، بىر اىستىكى آدىنى چكىر، و ايضاحسىز ھادىلەر، يىرلەر ھادىر، آز قالا اوندولموش رىسملەر، دىلرە تىز- تىز قايىدىر. شىريارىن آرتىردىغى سۆزلۈك (ايضاحلار) اۆلماسايدى، اۇخوجولار اېھاملار اىچرە يۆللارنى ايتىرە بىلدىر. اۆز مىدىتىنى ياخىشجا تانىيان، اۆز انا دىلىنىن اىنچەلىكلرى بىلە تانىش بىر آذربايجانلى، شىريارىن سۆزلۈگونون ياردىمى ايله چىتىنلىك چكەدىن بۆتون شعرىن ھىظ اۆلا بىلەر. لاکىن باشقا دىللى اۇخوجولار، اۆنلرىن توركجە بىلە تانىشلىقلارنى باخما ياراق، شعرىن بىنى مىنلرى مېھم قالا

بیلردی. بیر دیلدن باشقا بیر دیله موفق بیر ترجمه، خصوله منظوم ترجمه، اۆلدوقجا چتین بیر ایشدیر. اۆسته لیک، کلاسیک فارسجا، و کۆتله تورکجه سی سبکلرینی ذاتی و بۆیوک فرقلرینه گۆره "حیدربابایا سلام" دان فارسجا یا یئترلی بیر ترجمه تقریباً محال نظره گلیر. یازیلی کلاسیک فارسجا ایله تورکجه خلق شعری دیلینین اۆزللیکلری و گلیشمه لری آشاغیدا شرح ائدیلیر:

کلاسیک فارسجا و تورکجه خلق شعری دیلی

ایلیک تیتیک آدیملاری آردینجا (۹) (دئمک دوققوزونجو عصرین اۆلریندن سامانی سلاله سی دۆرونهدک) فارسجا شعر دیلی بیر طمطراقلی و سارای دانیشیغینا چئوریل- میشدیر. شاید قدیم سۆزلوکچولر دئدیکلری کیمی، دیلین کامل آدی "فارسی دری، در / دربار - دان (شاهلیق سارایی) - ندان بیر مشتقدیر. هر حالدا، عصرلر بۆیونجا فارس شعر دیلی اینجه و طنطنه لی بیر سبک قازانیب، تام معنا، بیر دربار دیلی اۆلدو. تورک غزوی لرین سلطنتی بو تحولون گئدیغینی یا اوشلادا بیلمه دی. سلطان محمود، بونون عکسینه، شهرت و جلالینی بۆتون منطقه ده یایماق واسطه سی کیمی، فارسجانی بسلمه گه اۆستونلوک وئردی. محمودون فتحلرینی مدح ائتمکده یاریشان یۆزله شاعر (۱۵) اۆنون درباریندا تۇیلاندى. سلطان محمود ایله اؤغلو سلطان مسعود سلطنتینده دری فارسجا اۆز تکامل ذروه سینه چاتیب، سبک و روح باخیمیندان تقریباً بۆتون کمال حدینه چاتدی (۱۱). فترت دۇرانیندا، یعنی سلطان مسعودون اۆلوموندن (۴۳۳ هـ.ق. / ۱۰۴۱ م)، بیر باشقا تورک سلاله سی، سلجوقلارین سلطنته چاتماقلاری، خصوصیه سلطان ملکشاه (۴۸۵ هـ.ق. / ۱۰۹۲ م) زمانی فارس شاعرلری داغلیشدیلر. اۇنلاردان بیر سایى، حمایه چی بیر دربار سراغیندا خراسانندان آذربایجانا گئتدیلر (۱۲). دقته شایانیدر کی، داخلی ولایتلر اۆلان جرجانین، طبرستانین، عراق عجمین، هابثله فارسین فارسجا دانیشان حاکملری، یعنی زیاریلر، و دیلمیلر، بعضی استثنالاری چیخاندا، فارسجا مدنیتی یوخ، عربجه نی تشویق ائتدیلر. فارس شعری یئتی دن سلجوق درباریندا چیچکلندی.

فارس شعری، و نتیجتاً فارس دیلی تورک دربارلاریندا دا بسلندی. بۆیوک اوستاد لارین عالی و قوجامان اثرلری سایه سینده فارسجا گئتدیگجه زنگین له شیب، لیاقتله ادبی و مدنی افاده نین بیریچیک وسیله سی اۆلدو. تورک شاعر و ادیب لری، فارس شاعر و ادیب لری ایله بیرگه، اۆز لرینی کلاسیک فارسجانی یئتیشدیرمه سینه، بیر ائله گنیش اۆلچوده وقف ائتدیلر کی، اۆز دیل و مدنیت لرینی تقریباً بۆتونلوکله اونوتدولار. تورک کۆتله لری ایسه حاکملرینی نین اینجه، لاکین اۆز لرینی شکسته اوغرادران دیل سیاست لرینه اعتناسیز جاسینا، اۆز لرینین فارس سبکی نین اینجه لیک لرینه وۇرولموش شاعرلری و ادیب لری غیابیندا، اۆز حاللارینا بوراخمیشدیلر. بوندان بئله شفاهی / خلق مدنیتی، بیریچیک ادبی و شاعرانه بیان / افاده واسطه سی کیمی گئتدیگجه زنگین بیر دیله چئوریلدی. بو حالدا دری فارسجا - شاهلیق درباری نین، سئچکین لرین، ادیب - لرین - دیلی بیر طنطنه لی یازیلی بیان وسیله سی اۆلدو.

تورک آیدینلاری، نهایت یئتی دن اۆز کیملیکلرینه دۇندوکدن سۇنرا، اۆز مدنی

۱- سنه لر میلادی ایلیسی ایله دیر.

ارثیہ لیرینہ دەپەر وئرمەگە باشلادیلار. اۇنلارین فارسجادان درین تأثیر المییش اشراقی مذاقلارینا آچیق سۇزلو كۆتلە دیلی کافی درجەدە لذتلی گلمیردی. خلیق توركجەسی اۇنلارین باخیمیندان، حددن آرتیق سادە اۇلاراق، یالنیز كندلی لرلە چۇبانلار یارایبیردی. آشیزلیق استعارەسی ایلە دوام اندرسك، اۇنلار، سئودیکلری بیتمکلری یوخاری طبقە فارس مطبخینین شاهانە بیشمیش دستورلاری ایلە بیریک - دیرمەلی ایدیلر. توركجە دیوان شعرینین، دشك عرب - فارس عروضونون بلافصل خلیفینین وجود فلسفەسی بو ایدی.

بو آرادا، بیر-بیرینی ایزلەین تاریخچى بحرانلار بۆتون منطقەنی تیترەدیردی : سۇلالەلر ییخیلیبیردی، سلطانلار تختدن دۆشوردو، اجتماعی حیاتین هر جنبەسی ایسە دەگیشیلیبیردی. درین - كۆكلو خلیق شعرى بۆتون بو فلاکتلرە اۆستون گلەبیلیبیردی. لاکین یالنیز معین بیر قروپ طرفیندن آنلاشیلان توركجە دیوان شعرى مساعد اولما - یان كۆبود دەگیشیکلیکلردن قۇرونموردو. دیوان شعرینین اوستادلاری باشقا سلیقەلی یثنی مشتری لر الە ائتمک تلاشیندا یثنی تدبیرلر آلمالی ایدی. بیر طرفدن شاعرلر اینجە سبکلرینی عموم اۇخوجولار اۇچون آرتیق آنلاشیمالی ائتمەگە چالیشیردیلار. عینی حالدا بین الملل مدنی رابطەلرین گلیشمەسی، آیدینلاردا یثنی افقلر آچماق و یاد اۆلكەلر كشف ائتمک تمایۆلونو قوردالایبیردی. واقف (۱۷۱۷-۱۷۹۷) کیمی بعضی بۇیوک اوستادلار وضعیتى یاخشی تانبیباراق، اۇز كۆکلرینە قاییتماغى اۆستون توتور - دولار. (۱۴) بونلار، یثنی فکرلری قدیم دیوان شعرى روحونا اویغونلاشیدیرماغى اۆستون توتان باشقا بۇیوک اوستادلاردان آیبیرد ائدیلمەلی دیرلر. هر حالدا، سنتى عروضا ایشلنمیش بعضی اصلاحلار و دەگیشمەلرە رغماً، اۇنلار اۇزلرینی تأثیر آلتیندا قالدیقلاری دیلدن قورتارایبلمەدیلر.

یئری گلمیشك بورادا آچیقلا نمالی دیرکی، عروض وزنى نین نئچە-نئچە چاتیش - مازلیقلارینا و اۇنلارین توركجە نین قورولوشو ایلە اویمازلیقلارینا باخیمیندان بعضی تورک یازارلاری اۇنملی شاه اثرلر یارادابیلدیلر. دۆشونمەك اۆلمور کسى، شرایطدن آسیلی اۇلاراق، دیوان و خلیق شعرى آراسیندا ایکی لیک اۇلما سایدی، و بۆتون تورک شاعرلری مناسب اۆلچونو، یعنی عروض وزنى عوضینە هجا وزنى نى ایش - لئسە ایدیلر، اورتا شرقین ادبی گلیشمەسی بامباشقا اۇلاچاق ایدی.

"حیدر بابایا سلام" | جواب

بس اۇندا، نشری ایلە بئله بیر گورولتولو عکس صدا تۇرەدن "حیدر بابایا سلام" ین اۇزەللیکلری نەدیر؟ "حیدر بابایا سلام" ین موفقیتى نین عمدە سببى تصادفی بییر عامل ایدی : اۇنون انتشار زمانى اورتا شرقى چولقايان سياسى بحرانلار زمانى، ایران حکومتى کیمی، منطقە حکومتلری، یوخاریدا دئییلدیگی کیمی سیاستلرینی یثنی شرایطە اویغونلا نمالی اۆلدولار. بیر بئله شرایطە باسقیلار، تضییقلر یۆنگوللە - شیردی. ایران آذربایجانیندا، بو یۆنگولشمە، معمولاً یاری گیزلی توركجە مطبوعات اۇچون چیچکلنمە موسمی اۆلاردی. بو مطبوعات ایسە عمومیتلە آذربایجان فۆلکلورى بارە سیندە بیر نئچە مصراع توركجە شعرى، سئچیلیمەجک شکلدە ایچینە آن فارسجا

يازىلمىش مقاله لر، بىر، يا ايكى توركجه شعر و لاپ مساعد شرايطده، بعضى اينجه
كتابلاردان عبارت اولوردو (۱۵). بو مدنى قاچاقليغا گيريشمك قورخولو و تهلكهلى
بىر جسارت ايدى.

بئله بىر دسيسه و چكىنمه جوينده "ياساق ميوه" - آناديلينه مارق سون درجه
تحريك اولدو. كيفيتدن آسلى اولما يارق، توركجه يايينلار تاپيلاندا، نسبتاً قيصا
بىر مدتده ساتىليب قورتولوردو. بئله يازىلارين بىرىچىك جانمىسى اولار يندىلى،
يعنى توركجه يازىلدىقلارى ايدى. بئله يايينلار سا، آذربايجانلى آيدىنلاردا، آنا
دىللىرىنده ده يەرلى ادبى اثرلره اولان عطشى سوندوره بىلمىردى. بئله بىر مدنى
قوراقلىقدا، "حيدر بابايا سلام" ين گوزله نىلمه دن گون آوزو گورمه سى هامىنى شاشير-
تى.

كتابين قابىغى آوزهرينده كى شهر يار آدى بويوك هيجان قوپاردى. او آدين بىر
توركجه كتاب آوزهرينده گورونمه سى، چنشىدلى يوزمالارا سبب اولايلىردى. لايىن
دانىلماز گرچك بو ايدى كى، شهر يار عصرين ان حورمتلى شاعرلىرىندن بىرى، آوز ادبى
حياتى نىن استقامتى نى ده گىشمىشدى! قاچىنىلماز اولارق عمومى مارق داها يوكسك
سوييه قالخمىشدى. شعرين عالى كيفيتى ده باشقا بىر شاشىنلىق قايناغى اولدو.
شعر، لاپ ايلك بندلردن اوجونو اوسونلايىردى. "حيدر بابايا سلام" كونولايسته-
ين حددن ده يوكسك ايدى. اوندا عموم خلق آرزو - ايستكلرى، نىسكىللىرى عكس اتتىرين
گوزل مصراعلار وار ايدى. اوندا كنجمىش ساده و صميمى كند حياتىندان و يولداش -
لار يندان شعر افسونى ايله جانلاندىرىلمىش تصويرلر وار ايدى. هر يترده، هر زماندا
حاضر اولان تعقيب احتمالىنا قارشى، اوندا بوللو كنايه لر ده وار ايدى.

"حيدر بابايا سلام" آسانلىقلا آنلاشيلان، آوره كه ياتان و ساده بىر وزنده يازىلدى.
دوغروسو، بيان آخىچى ليغى شهر يار اثرى نىن عمدى موفقيتى ايدى. روايته گوره (۱۶)
شاعرين ادبى فعاليتلرينه دقت يئتيره ن، عىنى زماندا فارسجا بىلمه ين آناسى،
اوندان اولزلى نىن دىلىنده بىر شعر يازماسى نى ايسته مىشدى. شهر يار ايسه، بونسا
سوز و ثرمىشدى، بو آنادىلىنده يازىلاسى شعر آن آسان، و دىل ساده ليكىندن علاوه،
شهر يار شهرتينه ده ياراشان اولمالى ايدى. بونا گوره شهر يار آناسى نىن دىله كىنى
آنچاق اوزون ايللردن سونرا يترينه يئتيره بىلدى. "حيدر بابايا سلام" ي يازاندا
شهر يارين بو ايشه حاضر ليغى وار ايدى. اونون عمرونون اويره نىب - گلىشن ايللرى
خشكنايدا، حيدر بابايا ياما جلار يندا فولكلورلا، خلق موسيقى سى ايله، شفاهى ادبى اتلا،
خلق ناغىللارى ايله، اويونلارلا، عنعنه لرله آشيب - داشان بىر چئوره ده كنجمىشدى.
او، كند ياشايىشى اصوللار ايله ياشادى، بوتون اجتماعى حادثه لرده شركت اتتىدى،
ان بىليجى سوز - صحبتچى لرى دىنله دى (۱۷)، بئله ليكله، او، بىر بويوك، جانلى
دانىشيق سوزلوگونو منىمه دى. بونا گوره، "حيدر بابايا سلام" ي آناسى نا آنلاشىلا -
جاق بىر سبكه قوشاندا، خالص، تمىز آذربايجان توركجه سى شهر يارين اختيار يندا -
ايدى. اوستاجا باجاريغىنى توركجه شاه اثرينده ايشله دركن، شهر يار "حيدر بابايا
سلام" دا گوزه للىك اصولونون گوزله نىلمه سىنى ده اونوتما دى. شهر يارين "توركى"
آدلاندىرىدىغى بو دىل ايدى (۱۸). "حيدر بابايا سلام" غير رسمى، تانىش و حتا خصوصى

سبکده ترنم اندیلمیش بیر حسرت خاطرهلری مجموعه سی دیر (۱۹). شهریار بر سملره ، عنعنهلره ، عادتلره ، افسانه وی ، یا دا واقعی خلق قهرمانلارینا یا لنینیز بونلارلا تانیش آذربایجانلی لارا آنلاشیلاییلن بیرجه اشاره و یا ایما ایله تۇخونور. هر زاددان آرتیق ائله بو سۇن خصوصیت دیر کی ، "حیدربابایا سلام" و "اؤنون کیمی باشقا اثرلریسن معتبر ترجمه سینبی اولدوقجا چتینلشدیریر .

تمل تورک مدنیتی ، چۇخ اوزون بیر مدتده شفاهی مدنیت خصوصیتی نی داشیبیردی . بو شرایطده تورکجه دیوان ادبیاتی حتا اؤز ذروه سینده ، تورک درباری نین ادبی طلبلرینه جواب وئره بیلیمیردی . نۇلکلور و شفاهی ادبیات ، دۇغوم ، آدقویما ، آداخلاما ، اوشاق بۇیوتمه ، تۇی ، ساواش ، باریش ، موسمی بایراملار ، اکلنجه لر ، اۇیونلار ، یاس مراسمی کیمی رسملر و حادثهلرله ایلگی لی اولدوغوندان ، گۇنلوك حیياتدا ، هابئله دربار تۇرنلرینده دیوان شعریندن داها بۇیوک رۇل اۇینایبیردی . سلطانین و حکمدارلارین دۇره سینده اولان دربار آدمالاری و مشاورلری ایچینده بیر نئچه دیوان شاعری اؤنونده ، گنیش بیر مقیاسدا شفاهی ادبیات طلبلری ایله ماراقلانان بۇزلر عالی . مقام منصب صاحبلری وار ایدی ، ناغیل دئیهن و اۇینایان دستهلری کیمی شخصلریسن صیخ حضوری ائله بوندان ایدی :

« ناغیل سۇیله مک عنعنه سی ایله گنیش چالارلی خلق اۇیونلاری سلجوقلاردان عثمانلی لارا یئتیشدی . بونلار دستان / داستان (قهرمانلیق داستانی) (۲۱) باش - لیفی آلتیندا ، نئچه - نئچه عاشیق توسطی ایله ترنم اولان تورک خلقی نیسن حیاتی نی و قهرمانلیقلارینی خاطرلاردان وقایعنا ملر ایدی . اسلاما دۇنمه نتیجه سینده ، یئنی مذهبن بعضی عنصرلری تدریج ایله اسکی حماسهلرین تۇخو - شونا ایشله بییب . . . نسبتاً قیما بیر مدتده تورکجه شفاهی شعر یئنی ژانرلاردا حیران اندیجی اثرلرله چیچکله نیردی . (۲۲) »

بئله لیکله رسمی اؤستونلوگونه و ضیالی مشتری لرینه باخمایاراق ، دیوان شعری سبکی ، تورک مدنی حیاتی نین حتا یوخاری قاتلاری نین یگانه و بیرجیک ستونو دگیلدی . تورکجه سنتلر و شفاهی مدنیت بیر - بیرینه هۇرولموشدور . لاکین فارسجا سنتی شعرین دورومو تورکجه دیوان شعری نین بۇتونلوکله مقابل نقطه سینده دیر . فارسجا سنتی شعر ، فارس خلقی نین مدنی حیاتی نین تقریباً هر جنبه سیننی قاورایاراق ، شفاهی فارس مدنیتینه چۇخ آز یئر بوراخیر . بونا گۇره خلق تورکجه سینده یازیلیمیش دهیرلی بیر شعری (مثلا " حیدربابایا سلام ") کلاسیک فارسجا شعرینه چئویرمک وئریمسیز بیر امک دیر .

ایراندا فارس دیلی لهجه لرینین بۇیوک چالارلاری واردیر . بونلارین بعضی سی بیر - بیرینه یاخین اولارکن ، بیر پاراسی آسانلیقلا آنلاشیلما یان حده بیر - بیریندن فرقلی دیر . مثلاً گیلکی ، سبزواری ، لۇری ، شوشتری ، شیرازی ، مازندرانی ، ساوجی ، کُردی دانیشانلار بلافاصله رابطه قوراییلمز لر . اولار یا مترجمدن یاردیم آلمالی دیرلر ، یا دا (عصرلردن بری معمول اولدوغو کیمی) کتبی فارسجانی ، باشقا سۇزله : میسن ایل بوندان قابق حاصل اولان اسلامیتدن بویانا ایران یایلا سیندا یا شاهانلار اوچون

ارتباط دیلی اۆلان دری فارسجانی ایشلمه‌لی دیرلر. دری فارسجا، عملاً فارسجانین بیرجیک یازلی شکی اۆلموش و فارس خلقی نین مدنی فعالیتلری اؤنا یؤنلمشدير. تورک سلطانلاری، اؤز حاکمیتلرینی اورتا شرقده یایماق و اقتدارلارینی تثبیت ائتمک اۆچون کتبی فارسجانی ایشلمیش، حتا تورک شاعرلرینی ده فارسجا یازیب - یارات - ماغا تشویق ائتمیشلر. نظامی نین " لیلی و جنونا " یازدیغی اؤن سؤزوندە شیروان - شاهین شاعره اؤز شاه اثرینی تورکجه یازمالی اۆلدوغوندان یانا صریح بویوروغونو اۆخویوروق. (۲۳) بو عامللرین نتیجه سی اۆلاراق، دری فارسجا ادبی و مدنی بیانین یگانه آراجی کیمی چۆخ سۆسلو و اۆلدوقجا ظریفلمیش بیر شکلده گلشیب، بو اۆزه لیلیگه ایسه چاری مدنی مبادلله وسیله سی کیمی اۆزوندە ساخلاپیر. هر صحیح فارسجا متنده، حتا معمولی بیر مکتوب یازاندا، کیمسه دقیق قایدالاردان، سبک خصوصیتلریندن، رسمی جنبه لردن و اتیکت عنصرلریندن بیریکمیش بیر سیاهی نی گۆرمه دیم. توتابیلمز. عادت اۆزره، شخص گۆنلوک معاشرتینده، بیان باخیمیندان معاشرلرین اجتماعی دورومو ایله اویغون اۆلاراق دگیشیلن بیر صیرا معین فورمول لاری ایشلمه‌لی دیر. نتیجتاً سنتی فارسجا، مخصوصاً یازیلی نوع، رسمی و ادبی سبک شکلینده بیر قدهر طمطراقلی و طنطنه‌لی دیر. سنتی فارسجا لاپ ساده شکلینده ده بیر آز سوسلودور.

چاغداش تورکجه، بو باخیمدان فارسجانین مقابل نقطه سینده دیر، دیوان سبکی، ضیالی نین خصوصی یوردو اۆلاراق یاندا دورسون. خلقی / شفاهی مدنی نین اۆستونلوگو حیاتی ن بوتون ساحه لرینده کامل ایدی. بو مدنی تین انگین زنگینلیگی، اۆزلوگونده کلاسیک یازلی فارس ادبیاتی ایله مقایسه ائدیله بیلر. لاکین شفاهی تورک مدنی تی - ایله کلاسیک سنتی فارس مدنی تی ذاتاً بۆسوتون فرقلی، حتا مقایسه ائدیلمز دیر (قیاس مع الفارق. م) ایکی ادبیاتی آیران بو اوچوروم، غالباً کئچیلمز گۆرونور. بونا گۆره خلق تورکجه سی ایله یازان بیر شاعرین اثرلرینی دۆزگون کلاسیک فارس شعرینه چئویرمک تشبۆنون اؤغور سوزلوقو قاچینیلماز نظره گلیر. بو موضوعو آچیقلاماق اۆچون شهریارین اؤز سؤزونو ائشیدک :

" بیر دۆستلار گۆروشونده، آدلیم فارس شاعری مشفق کاشانی شهریاردان سۆروشودو: سیز اۆزونوز نهدن حیدربابانی فارسجا یازمادینیز؟ اوستاد بئله جواب وئردی: بیر دفعه بیر نئچه بندی فارسجا یا چئویرمک اۆچون برک چالیشدیم، لاکین موفق اولمادیم." (۲۴)

بیلدیگیمیز کیمی، بیر شعری اصلی دیلدن باشقا بیر دیلین شعرینه چئویرمک شانسا باغلی بیر گیریشمه دیر. یاخین و تاریخی کئچمیشلریندن، هابئله اجتماعی و مدنی زمینه لریندن سۆیوندورولموش معادل کلمه لر و عباره لرله، بیر شعرین دقیق دویغوسونو، حالتی نی و معنوی اقلیمینی بیر دیلدن باشقا بیر دیله داشیماق عملاً امکانسز دیر. حتا عیب سیز بیر ترجمه، همیشه اصل ایله بدل آراسیندا آیریلیقلاری اۆلان آنجاق یئترسیز بیز اوخشاتما اۆلابیلر. دۆلغون بیر ترجمه اۆچون، خصوصیه

شعر ترجمه‌سی اۆچون اصلی شرط ، سبک،روح ، و جوهر باخیمیندان اویغون بیر "دیل" تاپماق اۆلدوغوندان ، بیر شعرى بیر دیلدن همان دیل ایله عائله‌داش (هم‌گروه) بیر دیله چئویرمکده چتین‌لیکلرین چۇخو آزالار. "حیدربابایا سلام" ، موفق نشری آردیجا شتتلی ماراتق و مجادلله موضوعسو اۆلدو. فارسلا شعرین دۇغرو دهیهرینی بیلیمک ماراغیندا ایدیلر. آذربایجان تورکجه‌سی‌نین ایللرجه تضییقه اوغرادیلماسی وحتّا اۇنون جدّی ادبی افاده وسیله‌سی اۆلابیلله‌جه‌گینی دالبادال اصرارلا دانیلما سیندان سۇنرا فارسلا ، بیردن ، خلق دیلی - آذربایجان تورکجه‌سینده یازیلیمیش ، هامی طرفیندن بیر ادبی شاه‌اثر کیمی آلقیشلانمیش شعر نمونه‌سی ایله اۆزلرینی اۆز-اۆزه گۆردولر. فارس ضیالیلاری "حیدربابایا سلام" ین ادبی دهیهرلری ایله باغلی شهبه‌ده ایدیلر. بو شعرله اویانمیش بو قدهر گۆجلو هیجان گرچک‌دی‌می؟ یۇخسا اوستالیقلا اۆیدور- ولموش بیر تورک متقابل تبلیغات دی‌می؟ شاعرین کلیاتیندا (۲۵) قاباق‌جاندان بیر ییترلی ترجمه ایلک "حیدربابایا سلام" دان وار ایدی. فارسلا شهربارین شعرینی آنلاماق ، حتّا اۇندان حظّ‌آلماق اۆچون بو ترجمه چۇخ الوثریشلی ایدی . لاکین شعرین دهیهرینی اۆلچمک اۆچون ، فارس ضیالیلارینا ، چۇخ دقتلی بیر ترجمه گره‌ک ایدی .

فارس دایره‌لری‌نین ماراتق‌لیغینی ایله بیرگه ، اسکی ادبی سنته اویغون ، تورک شاعرلری اۆز نظیره‌لرینی قۇشماغا جان آتیردیلار. گۆز یوموب آچینجا نئچه-نئچه نظیره ، حۇرمتمله شهربارا اتحاف اۆلوندو. فارسجا بیلن تورک شاعرلری ایسه "حیدر بابایا سلام" ی فارسجا نظمه چکمک هوه‌سی ایله قلم‌لرینی صینامانا باشلادیلار . چۇخلو شاعر بو منظومه‌نی فارسجا چئویرمه‌گه چالیشدیلار سا دا ، عهدہ سیندن گله نیلمه‌دیلر . اۇنلارین باشاریسیزلیقلاری‌نین باشلیجا علتی ، خلق تورکجه‌سی له‌کلاسیک فارسجا شعر دیلی‌نین ذاتی اویوشمازلیغی ایدی . بونونلا بئله ، آذربایجان تورکجه‌سی اۆزه‌رینده آراشدیرما قیئتلیغیندان ، بو اساسی اختلاف گیزلی قالدی .

شهربار شعرینی فارسجا شعره چئویرمک شوقی ، آذربایجانین یکی دیللی شاعرلرینه بیر اودولماز یاریشا چئوریلدی ، هرچند ایلکین سئوینج جۇشغونلغو آردینجا ، اۇ هیجان بیر متعادل تۇختاقلیغا یۇنلمکده ایدی . بو دورومدا ، ۱۹۹۲ -ده کریم مشروطه‌چی (سۇنمز) ین (۲۶) " حیدربابایا سلام" دان ، " سلام بر حیدربابا" باشلیقلى دقیق و وجدانلی ترجمه‌سی اۆزه‌للیکله وقتینده ایدی .

شهربارین شاه‌اثرینی فارسجا شعره چئویرن مشروطه‌چی ، اۇز آنادیلی ، آذربایجان تورکجه‌سینده ، آدلی - سانلی بیر شاعر دیر . جناسلی بابایتیلاری (۲۸) آلقیشلانمیش و سئویله- سئویله اۇخونان شاعر ، آذربایجان تورکجه‌سینده و شفاهی مدنیتینده درین بیلگی بییه‌سی دیر . عینی‌حالدا ، اۇنون فارسجا بیلگی‌سی ده نقصانسیز دیر . مشروطه‌چی شهربارین شعریندن اۇز ترجمه‌سی اۆچون ، حافظین ده ، شهربارین دا سئویدگی عروضون ان آخجی و آهنگدار بحری اۆلان ، بحر مضارع مثنی‌اخر ب مکفوف مقصوری سئچمشدیر (۲۹) ، اصلی متنین معنا سینی مستقیماً ، و یا اوستا جاسینا دۆلایی یۇللارلا ادا ائتمک اۆچون ، مشروطه‌چی بۆتون همتینی اویغون کلمه‌لر و عباره‌لر سئچمه‌گه بذل ائتدی (۳۵) بۆتون بو چتین‌لیکلرین سۇنوجو صنعتکارلیقلا یارانمیش بیر فارسجا شعرین دۇغول- ماسی اۆلموشدور . ترجمه ، اۇ درجه‌ده عادت‌لره اویغون سودان چیخمشدیرکی ، بیرنئچه

تورکجه آدام و یئر آدلاری اوندان اولماز سایدی، کیمسه اونون اصل - نَسَبی نی ظَنّ ائده بیلمزدی. مشروطه چی نین ترجمه سی، اؤز ژانری نین اؤرنه گی اؤلاراق، شهریارین شاه اثری نین دوم - دورو خلقی سبکی ایله مقایسه ده، بیر سنتی ادبی فارسجا اثرین بۆتون اؤزهللیکلرینی - شاید داها دا مجلل و طنطنه لی صورتده عکس ائتدیریر. لکن شهریارین "حیدربابایا سلام" ی و مشروطه چی نین "سلام بر حیدربابا" سی، هره سی اؤزلوگونده و آیریجا حظّ آلمالی دیرلار. اؤنلاری دقتله اؤخویارکن انسان ایکی متفاوت حظّ آلیر. "حیدربابایا سلام" ین اصلی متنی و اونون منظوم فارسجا ترجمه سی خلق تورکجه سی سبکی نی کلاسیک فارسجا سبکی ایله یان - یانا قویور. بیر یاندان خلق تورکجه سی سبکی نین آچیق اوره کلی، آچیق سؤزلو طبیعی لیگی، باشقا یاندان دا کلا - سیک فارسجا سبکی نین اینجه و طنطنه لی حالتلی لیگی اؤ سبکلرین هره سی نیسن اؤز مخاطبلرینه خۇش گلیر. "سلام بر حیدربابا" نی، اصلی "حیدربابایا سلام" ین فارسجا نسخه سی کیمی دگیل، فارس شعر قالیبلاری، روحو، سنتی ایله اوینون، "حیدربابا یه سلام" ین باشقا بیر سبکه سالینمیش صورتی کیمی گؤرمک اؤلار.

ایکی سبکین متضاد طبیعتی نین تأییدینده "سلام بر حیدربابا" نین رداکتوری دئییر:

منجه مشروطه چی نین کتابی نین بؤیوک دهیهری، مؤلفین اؤز وطن - داشلاری نین عیب توتماقلارینا باخمادان، اؤز فارس اؤخوجولارینا عالی و ذوق اؤخشیان بیر سبک ارائه ائتمه گی اؤلموشدور. من اونون انتخابی نی و سلیقه سینی تحسین ائدیرم. هر حالدا، "حیدربابایا سلام" ین تورکجه دانیشان اؤخوجولاری، اصلی متنی اؤخویوب، اؤخویورلار دا. اؤنلار اصلی متنی آسانلیقلا دؤشونور، و اوندان بؤیوک حظّ آلیرلار. اؤنلارین هئچ فارسجا ترجمه به احتیاجلاری یؤخدور. بونا گؤره ده اؤنلارین فارسجا متنی بهیه نیب، ویا بهیه نمه مکلری اهمیت سیزدیر. (۳۱)

اشارملر

۱ - آذربایجانا عاید "آذری - آذربایجانجا" آنلامینی داشییان (آذری) سؤزو اؤنونجو عصر دن بری مختلف عیرقلی تورکلری تانیتدیرماق اؤچون ایشلنمیشدیر. "آذری" سؤزو تکجه قوزئی و گونئی آذربایجانلیلاردا دگیل، خراساندا، استرآباددا همندان، کرکوکدا، داغستاندا، و گرجستاندا یاشایان تورکلره ده اطلاق اؤلموشدور. آذری تورکجه سی چؤخدان بری اؤز هویتی نی بیر ادبی دیل کیمی ساخلامیشدیر. تورکجه نین صرفینه عاید منفلنمه سینه گؤره، آذری تورکجه سی، آنادؤلو تورکجه سی، تورکمنستان تورکجه سی، بالکان یاریم آداسی تورکجه سی و کریمه ساحلری نین تورکجه سی ایله بیرلیکده تورک دیللی نین بیر دسته سینی تشکیل ائدر (حمیده - دمیرال، شاعر فضولی (انگلیزجه) آنکارا، کؤلتور باخانلیغی یایینلاری، سای ۱۲۵۳. کؤلتورل اثرلر صیراسی ۱۹۹۱، ۱۷۲، صفحه ۴۸)

۲ - اؤزل قورولوشلو غنائی شعر.

- ۳- جواد هیئت . " استاد محمدحسین شهریار " تهران، وارلیق ص ۱۰۱ و یوسف گدیگلی ، شهریار و بوتون تورکجه شعرلری. استانبول ۱۹۹۰ ص ۱۳۱ اتک یازی ۴۳
- ۴- بیرینجی چاپ تبریزده ۱۹۵۴ - ده اولدو.
- ۵- فتحی آتسباک . یادی از حیدربابا ۱۹۶۴
- ۶- هر ایکی شعرین اصلی تقطیع قورولوشو ۴- ۳- ۴- دور. لاکین بعضاً ۶- ۵- ۵- ۶ و ۳- ۴- ۴- بؤلگولری ده گورونور. یوسف گدیگلی. شهریار و بوتون تورک شعرلری ص ۴۳
- ۷- بو حادثهیه اشاره ائدهرک ، شهریار " حیدربابا سلام " بین ایکینجی قطعه سینده ، داغین قلّه سینه خطاب ائدیر :

سن ده یاخشی سیمرغ ائتدین مگسی

سن کی قاناد وئردین. یئلّه ، نسیمه

هر طرفدن سن وئردیلر سنسیمه

ایلک مصراعدا شهریار حافظین آچاق میلچک له بوئوک سیمرغو قارشیلادیر ماسینا اشاره دیر (ای مگس عرصه سیمرغ نه جولانگه توست . . . م)

۸- نظیره (پارالل): باشقا بیر شعره (وزن ، قافییه و ردیف کلمه سی ، قافییه نی ایزله یین سؤزلر و یا عبارلر کیمی) شکل باخیمیندان اوخشار یازیلیمیش شعر .

۹- ع . زرین کوب . سیری در شعر فارسی . تهران ، انتشارات نوین ۱۳۶۳ ص ۲ و ۳

۱۰- عینی اثرده ص ۱۱

۱۱- عینی اثرده ص ۱۷

۱۲- مثلاً شاعر اسدی طوسی آذربایجانا گئدیپ (نخجوانین) امیری ابو دولف شیبانی نین حمایه سینه داخل اولدو .

۱۳- ع . زرین کوب . گوستره یلن اثر .

۱۴- پروفیسور جعفر اوغلو (اسلام دایره المعارفی ، یئنی چاپ ، بیرینجی جلد ۳- نجو

و ۴- نجو بؤلوم ص ۹۴-۱۹۲ مقاله . آذری - جعفر اوغلو دئییر کی ، فضولی دن سؤنرا

یازیلار سئچن یولون اوژو خلق دیلی و ادبیاتینا ساری ایدی . یاری مستقل خان -

لبقلاردا کلاسیک آذربایجان ادبیاتی خلق ادبیاتی ایله یان - یانا انکشافا باشلادی .

بو خلق ادبیاتی محصوللاری ایچره " کوراوغلو " و " اصلی و کرم " کیمی روماننیک شعرلر

وار ایدی . " عاشیق " ادبیاتی آدلی بو ژانر آذربایجاندا بوئوک ایره لی له ییشلره نایل

اولوب ، کلاسیک ادبی دیل و محلی لهجه لر آراسیندا بیر کورپو سالدی . ۱۸/۱۷ -

نجی عصر شعرلری شیروانی و واقف بین دیلینده گوردوگوموز کیمی خلق ادبیاتی

زمینه سینده الدهه ائدیلمن موفقیت کلاسیک ادبیاتین گلیشمه سینده اوژو تأثیرینی قویدو .

عاشیق ادبیاتی ایله کؤکن تانیس اولانلاردان گنیش خلق کؤتله لری ایچره اوژو شعرینه

سایسیز مخاطب قازاندیلر . واقفه یئنی مکتبین تملی نی قویان شخص کیمی باخیلیر .

موضوعلارینی باشاییشدان آن واقف ، شعرلرینده موژخ و رئالیست کیمی مجسم اولور .

سنوکیلی سنین و باشقا کؤزه للرین کؤزه للیکلری مدحینده یازدیغی نغمه لرین خلق

لیریکاسی ایله داشقین ساده لیگی و صمیمی لیگی ، آذربایجان خلقی ایچره ، اونا بوئوک ،

و اولمز شهرت قازانمیشدیر . (حمیده دمیرال ، شاعر فضولی . آنکارا ، مدنیت باخان -

لیغی یایینلاری ۱۹۹۱ ص ۵۰

۱۵ - "حیدر بابایا سلام" ین ایلک نشری (۱۹۵۴) بۆتون فارسجا سۆزلوگو و ملحقاتی ایله وۇر-توت سکسن صحیفهیه چاتیردی.

۱۶ - یوسف گدیگلی، گۆسته ریلن اثرده، ص ۸۲

۱۷ - آقامیرغفار ("حیدر بابایا سلام" ۱۰۵۴)، میرمصطفادایی (عینی اثرده ۱۰۵۵)،
مجدالسادات، آقامیرحیدر (عینی اثرده ۱۰۶۱)

۱۸ - حیدر بابا، ننه قیزین گۆزلی رخشنده نین شیرین شیرین سۆزلی
تورکی دندیم اوخوسونلار اۆزلی بیل سینلر کی، آدام گندر، آد قالار
یاخشی - پیسدن آغیزدا بیر داد قالار

۱۹ - شهز یارین حیدر بابا ذروه سی اطرافیندا کی کندلرده کئچن اوشاقلیق خاطرهلری
بیر صیرا کئچمیش رسملر، مخصوصاً یئنی ایل (باهار) شنلیکلری، توی، زیارت رسم-
لری، اکین ایشی، موسمی رسملر و اگلنجه لر کیمی تصویرلری تشکیل ائدیر. مثلا:

آخ نه گوزهل قایدادی شال ساللاماق
۱۰۲۷ بگ شالینا بایراملیغین باغلاماق

خزان یئلی یارپاقلاری تۆکنده
بولود داغدان ائنیب، کنده چۆکنده
شیخ الاسلام گۆزهل سسین چکنده
نیسگیللی سۆز اۆره کلره ده یه ردی
آغاجلار دا آلاها باش آیه ردی ۱۰۱۴

بیچین چی لر آیرانلارین ایچرلر
بیر هوشلانیب سۇندان دوروب بیچرلر ۱۰۱۸

۲۰ - بیر باخیمدان مسیحیتده قبول ائدیلمن | آد قویما مراسمینه اۇخشار، تورک
سنتلری ایچره چوخ اۇنملی بیر تۇرن.

۲۱ - تورک داستانلاری باشقا موضوعلار ضمنینده بعضی یارادیلیش اسطوره لرینی
قورودا اولان دنیزلرین بوخ اولماسیندان قاباغا گلن قوراقلیقلار اوجوندان تورک
اٹلرینی یوردلاریندان چیخیش حماسه سی (بورادا اۇغوزخان دیر کی، قهرمانلیقلاری
ایله اۇز خلقینی یئنی اۇتلاقلارا یۇنلتدی)، و یئرلشمه مسألهلرینی و ساواشلار کیمی
موضوعلاری قاوراییر. اۇغوز، ارگنه قون، بۇز قورد، کوچ / کوچ و ماناس داستانلاری
معروف دورلار. (ت. سامی آکالین. ادبیات تریملری سۆزلوگو. وارلیق. استانبول ۸۴
صص ۶۷/۶۸) بو سیاهیه اۇغوز حماسه لرینی ان اۇنملی مجموعه سی، بده قورقود کتاسی
آرتیریلمالی دیر.

۲۲ - سمیحه آی وئردی. ابراهیم افندی قوناغی. استانبول فاتح جمعیتی. استانبول،
انستیتو نشریاتی ۵۰، ۱۹۶۴ صص ۷۵/۷۸

۲۳ - نظامی گنجوی. کلیات. تهران، انتشارات امیرکبیر ۱۳۳۵ صص ۴۴۲-۴۴۱

۲۴ - ک. مشروطه چی. سلام بر حیدر بابا. تهران انتشارات دنیا ۱۳۷۰ ص ۲۷

۲۵ - بیرینجی جلد صص ۶۷۶ / ۶۵۵

- ۲۶ - "سۆنمز" مشروطه چى نىن تخلصودور .
 ۲۷ - ك . مشروطه چى . گۇستهرىلن اثرده
 ۲۸ - باياتى بىر سئتى توركجه دۇردلوگ شعر شكلى دىر
 ۲۹ - مشروطه چى . گۇستهرىلن اثرده
 ۳۰ - عىنى اثرده ۳۲ و ۳۵ صفهلرده
 ۳۱ - عىنى اثرده ص ۲۱/۲۲

بازارلار: دوكتور حميد نطقى و دوكتور غلامرضا مبرى تبرىزى
 انگليزجه متندن چئويرن: دوكتور حسينقللى سليمى (۱)

1 - British Journal of Middle Eastern Studies, NO.2, 1994

قىد

حرمتلى اوستاد دوكتور حسينقللى سليمى يه، بو مقاله نىن انگليزجه دن چئويرمه سينده
 صرف اتئديگى ده يهرلى امه گه گۇره، درين ممنونيت تيمىزى بيلدىرير، عىنى زماندا
 اوستادىن تكليفينه گۇره، ترجمه ايشينده، طلبه دوستو آقاعلىرضا پور عبداللاه - ين
 امكداشليغىنى، اتله جه ده، شاعر دوستو آقابهرام اتلچين - ين بىرىنچه اصلاحي نظر
 وئردىكلرىنى قىد اتدير، عزيزلر يميزين هر اوچونون ده نائلت ينى آرزولاييرىق.
 وارلىق

عبيرت دفتري نىن قالانى:

هر آنى مين جان اوژن ،
 چوخ آز تاپيلدى دؤژن -
 شرين باشىنى ازن
 حق داشيدى براثت .

تقديم اتدیلن شعر نمونه لری قارا بختلى ۳۷ - جى اپلين حادشه و
 آداملار ينى گؤز اونونه گتيرمكله وار گوجوايله بىرداها " اوژ الیه
 ميزله اوژوموزو بالتالاماغا " چاغيرير، شاعير بئله بىر اينامى
 دا تلقين اتدیر کی، بشرىتى منحوس خفقان زنجيرلر يندن بىر دفعه ليک
 خلاص اتده بيله چک مرد اوغوللاری زامان اوژو يشتيره جکدير، حاضير
 کی درين اجتماعى - سياسى جريانلار همين اينامين حياشليگىنى
 قطعى شكيلده تعديق ائتمکده دیر .

فضولی نین لیلی و مجنون منظومہ سیندہ نظامی و دیگر شاعر لریں تاثیر

فضولی نین شاہ اثری سا بیلان لیلی و مجنون منظومہ سی نظامی دن الہام
آلراق یا زلمیش اوریژینال اثر اولوب، بعضی آروپا مؤلف لرینین
فکرینین خلافتنا ترجمہ و اقتباس دگیلیر .
نظامی لیلی - مجنون ۵۶۰۰ و فضولی نین کی ۳۲۰۰ بیت دیر . وزن لری
بیر و مثنوی طرزیندہ یا زلمیشدیر و ہر ایک سی دہ مفعول مفاعیل
مفعول و زنیلہ یا زلمیشدیر . (ہزج بحری)
فقط فضولی حسب حال لہرہ عاید پارچا لاری غزل طرزیندہ و مختلیف
وزن لہرہ یا زمیش بعضاً دہ دوردلوک شکلیندہ یا زمیشدیر .
بورادا بو منظومہ لردن اؤرنکلر و شرہ رک آرا لاریندا کی بنزہ رلیکلوی
و فرقلری گؤزدن کٹچیرمک ایستہ بیرم :
فضولی لیلی و مجنون مقدمہ سیندہ سبب نظم لیلی و مجنونو بئالہ
یا زیر :

بیر نئجہ ظریف خطہ روم
رومی کی دیدین قضیہ معلوم
یعنی کی قمو دقایق اہلی
ہر مسئلہ دہ حقایق اہلی
ہم علم فنیندہ نکتہ دانلار
ہم سؤز روشیندہ دُرفشانلار
.....
بیل میشر ایدی کہ حسن گفتار
قدریم قدرینجہ بن دہ ہم وار
.....
لطف ائیلہ دیلر ای سخن سنج
فاش ائیلہ جہانہ بیر نہان گنج

۱- فضولی لیلی و مجنون منظومہ سیندہ مجنونون کعبہ زیارتینہ قدر
اولان حیصہ دہ ہائقیہ یا خینلاشمیشدیر . پروفیسور ہومباہی - لیلی و
مجنونون انگلیزجہ ترجمہ سی ۱۹۷۰ .

لیلی و مجنون عجم ده چوقدور
اتراکده اول فسانه یوقدور
تقریره گتور بو داستانی
قیل تازه بو اسکی بوستانی

.....

گرچه بیلورم بو بیر ستم دیر
تکلیفی بونین غم اوّزره غم دیر
اما نئجه ایتمک اولور اکراه
بیر واقعه دیر کی دوّشدی ناگاه
یئی دیرینه عُذردن شروعیم
بو ایشده توکلّه رجوعیم

فضولیدن لیلی و مجنون داستانینی تورکجه نظمه چکمه گینی ایسته-
مین روم ظرفلری احتمالاً "خیالی و یحیی بیک اولمالیدیر. البته همان
شعرده نظما مینین دلیلندن بو ایشین چوخ چتین اولدوغونو بیسان
اؤدیر و اوّزونو نظما مینین شاگردی حساب ائدیر:

بالله که نه خوش دئمیش نظامی
بو بابدا ختم ائدوب کلامی
"اسباب سخن نشاط و ناز است
زین هر دو سخن بهانه ساز است
میدان سخن فراخ باید
تا طبع در او هنر نماید
در گرمی ریگ و سختی کوه
تا چند سخن رود به انبوه" (۱)

—۱—
سؤزه وسیله شادلیق و نازدیر
بونلاردان سؤز ائتمک نه ده قولای دیر
سؤزده میدان گئنیش اولمالیدیر
آنجاق او زامان طبیعی سینا مالیدیر
قولملارین ایستیلیگی و داغین سرتلیگیندن
نه قدهر سؤز ائتمک اولور اوره گدن.

بیر ایش که قیلور شکایت اوستاد
شاگرده اولور رجوعی بیداد.

نظامی ده لیلی و مجنون داستانی شیروانشاہ (اخیستان) این ایستہگی
اؤزرہ ہم فارسجا یازما غیبی اصرارلا ایستہیہرک یا زمیشدیر. نظامی
بو مسئلہنی داستانین مقدمہ سینده بئله بیان ائدیبر:

خواہم کہ بیاد عشق مجنون	رانی سخنی چو در مکنون
چون لیلی بگر گر توانی	بگری دوسه در سخن نشانی
.....
در زیور پارسی و تازی	این تازه عروس را طرازی
ترکی صفتی وقای من نیست	ترکانه صفت سزای من نیست
آن کز نسب بلند زاید	او را سخن بلند باید
چون حلقہی شاه یافت گوشم	از دل بدماغ رفت جوشم
نی زهره که سر ز خط بتابم	نی دیده که ره بگنج یابم
سرگشته شدم بدان خجالت	از سستی عمر و ضعف حالت
کس محرم نہ کہ راز گویم	وین قصه بشرح باز گویم * ۱۱

اما نواشی بو بارہده لیلی و مجنون داستانی نین سونوندا بئله
دئیبیر:

مین خسته که بو رقمنی چیکتیم	تحریری اوچون قلمنی چیکتیم
یازما غا بو عشق جاودانه	مقصودوم ایمس ایدی فسانه
.....
چون فارسی ایردی نکته شوقی	آزراق ایدی آندا تورک ذوقی
اول تیل بیلہ نظم بولدی ملفوظ	کیم فارسی انلار اولدی محفوظ
مین تورکجه باشلابان روایت	قیلدییم بو فسانہنی حکایت
کیم شهرتی چون جهانگا تولغای	تورک ایلگه داقی بهره بولغای
نیچون کی بو گون جهاندا اتراک	کؤپ دورخوش طبع و صافی ادراک

نظامی بو منظومہنی یازاندا قایناق اولراق بو عرب افسانہ سینہ عاید
روایتلرله عرب شاعیری قیس بن عشق نشیدہ لرینی نظرده توتمشودور و
اونا آرزو چوخ باغلی قالمیشدیر، اونا گؤره اشرینده موضوعو زمان و
مکانا باغلايان جغرافیا و ترجمہ حال خصوصیتلری واردیر، عینی زمان
دا تیپلرله حادثہ لرین تصویرینده نورمال حیات شرط و ایجا با تینا

صادق قالمیشدیر .

داستان دا نظامی اؤز اؤسلوبونا خاص تمثیللر و حکایت ایچینده
حکایه لرله صحنه لری بزه ییب ، جانلاندیرمیش و بو حزین موضوعنو جاذب
بیر رومان حالینه گتیرمیشدیر .

فضولی لیلی - مجنون منظومه سینده گؤزه ل طبیعت تصویرلری ، حادشه لر
واشتراکچیلارین احوال روحیه سینده اویغون احوالات غزللرده و شریلمیشدیر . بو
غزللر منظومه نین گؤزه للیگینی بیر قات داها آرتیرمیش و اونو خلق
داستانلارینا یاخینلاشدیرمیشدیر .

فضولی نظامی دن فرقلی اولاراق عرب افسانه سینده صادق قالماغی
آراما میشتیپ لرینی اؤز ذهنینده کی تصویره گؤره تصویر ائتمیش و
مجنوندا اؤزونون خیالیندا کی کیمی تصویر ائتمیشدیر . بونون اوچون
دور کی نظامی ده بشری دویغو ، علاقه لر دن تما میله آیریلما میشتی گؤرونن
مجنون فضولی ده بشری لیکن بوسوتون آیریلیمیش بیر شخصیت حالینده
دیر ، بودا ایکی شاعیر آراسیندا کی فرقلی احوال روحیه دن ایره لی گلمیش
دیر .

نظامی نشئه و حیات شاعیری دیر لاکین فضولی غم کروانی تیئین
باشچیسسی و محنت صحرا سینین بولجوسودور . بیری نشاط و ناز او بیری
حزن و بلا شاعیری دیر .

نظامی : اسباب سخن نشاط و ناز است

زین هر دو ، سخن بهانه سا زاست . ۱۲۴

فضولی : اولدوقجا بن گؤتورمه بلادان ارادتیم
بن ایستهرم بلایی ، چو ایسر بلا منی

نظامی ده مجنون نورمال بیر اوشاق کیمی مکتبه گئدیر و اورادا
لیلی ایله تانیش اولوب تدریجا " لیلی ایله سئویشه رک بیر - بیرینه
عاشیق اولورلار ، فضولی نین مجنونو داها قونداقدایکن گؤزه ل لیره
وورغوندور ، داها کورپه اوشاقکن قوجا غدا آغلا ییر اما گؤزه ل قادین -
لارین قوجا غیندا ساکت اولور ، بورادا فضولی نین بیر بییتی نی خاطرلا -
تماق ایسته ییریک :

وادی عشقده سئودا ایله سرگشته ایدیم

گلمه دن گردش بؤ گنبد دوار هنوز ،

البتہ نظامی دہ فضولی کیمی عشقی کائناتین اساسی بیلیر آنجلاق
داستاندا مجنونو داها رثالیست بیر تیپاؤلاراق تصویر ائدیر.
هر ایکی داستاندا مجنونون آتاسیله گؤروشمه سی مختلف شکیلده
تصویر اولونموشدور.

فضولی دہ مجنون آتاسینا رد جاوابی وئردیگی سیرادا پالتاریندان
(جلقه) قان آخماغا باشلیر آتاسی وحشته دؤشور و تعجب له نیسر،
مجنون آتاسینا نگران اولما دئییر. قان آلانین (فساد - حجت چسی)
قان آلماق اوچون لیلی نین قولونا نئشتر ووردوغونو سؤیلیه ره ک بئله
دئییر:

اول زخم اثری گؤرونده منده	بیز بیر رُحوز ایکی بدنده
بیزده ایکیلیک نشانی یوخدور	بیر بیرینین اوزگه جانی یوخدور
سانماکی اول اولدورؤ منم من	بیر جانلا زنده دیر ایکی تن
خرم اولوروم او اولسا خرم	غم بیئتسه اونا منه بیئر غم

البتہ نظامی دہ "ایکی بدنده بیر روح" فیکری واردیر ومجنو -
نون لیلی یه سؤیله دیگی خطاب لرده بئله شاه بیت لر چوخدور لاکین
مجنونون قولوندا ن آچیلان قان حادثه سی کیمی هیجانلی و خارق العاده
بیر صحنه یوخدور.

فضولی دہ مجنونون آتاسی اونو کعبه یه آپاریب اونا عشق دردیندن
شفا ایسته دیگی زامان مجنون کعبه ده بئله دوعا ائدیر:

یارب بو حرم سرا حقی چون	بو معبد پُرفضا حقی چون
قیل منده بنای عشقی دائم	مانند اساس کعبه گاتم
عشق ایچره مُدام شوقوم آرتور	شوقیله همیشه ذوقوم آرتور
هر قاندا که عالم ایچره غم وار	قیل کؤنلومو اول غمه گرفتار
اندیشه عقلدن جدا قیل	عشقیله همیشه آشنا قیل
آرتور بانا ذوق و شوق لیلی	دائم بانا آنده قیل تجلی

سونرا بو غزلی اوخویور.

یارب بلای عشقله قیل آشنا منی	بیردم بلای عشق دن ائتمه جدا منی
آز ائیلمه عنایتینی اهل دردن	یعنی که چوخ بلالارا قیل مبتلا منی
اولدوقجا سن گؤتورمه بلادان ارا دتیم	من ایستهرم بلایی چو ایستر بلا منی
تمکینیمی بلای محبتده قیلما سست	تا. دوست طعن ایدوب دیمیه بیوقا منی

گیتدی بجه حُسنون اشیاء ویا ده نگاریمین

من قان دان و ملازمت اعتبار و جاه

اؤیله ضعیف قیل تنیمی فرقتینده کیم
نخوت قیلوب نصیب فضولی کیمی. مانا

گلدیکجه دردینه بتراشت مبتلامی

قیل قابل سعادت فقرو فنا منی

وصلینه ممکن اولایتورمک صیامنی
یارب مقید ائیلیمه مطلق مانا منی

نواشی ده مجنون کعبه طوافیندان سونرا آغلیاراق حلقهیه یا پیشیب
بتله دوعا ائدیر;

دیدى که ایا حکیم دانا

ای عشق اوتین ائیله گن جهانسوز

بو عشق اوتی کیم بیان قیلورمین

دیمن کی مینی طربغا خاص ایت

دیرمین کی مانگا بو اوتنی هر دم

چیک عینیمه عشق توتیاسین

کؤنلوم غم ایله توق ائیله یارب

دیرلر مانگا عشقنی اوتوت قیل

آلاه آلاه بونی سوز اولقای

لیلی عشقین تنیمده جان قیل

دردینی نجاتیم ایت الاهی

دردیمنا خیالینی طبیب ایت

آنسیز مینی بیر دم ایتمه موجود

هر حکم هه جاگم هر توانا

آندین مینی نا توانی جانسوز

مهلک غمینی عیان قیلورمین

یا خود غم عشق دین خلاص ایت

افزون قیل وقیلما ذره ای کم

اؤر قلبیمه عشق کیمیاسین

عشق ایچره مینی یوق ائیله یارب

لیلی غمیدین کناره توت قیل

اول قومغا تینگری عذر قولغای

لیلی شوقین رگیمده قان قیل

یادینی حیاتیم ایت الاهی

جانیمنا وصالینی نصیب ایت

بود و منی قیل آنسیزا ولسانا بود

عینی حادشه نظامی لیلی و مجنونوندا بتله تصویر اولونموشدور:

مجنون چو حدیث عشق بشنید

از جای چو مار حلقه برجست

میگفت و گرفته حلقه دربر

در حلقه عشق جان فروشم

گویند ز عشق کن جدائی

.....

پرورده عشق شد سرشتم

.....

یارب بخدائی خدائیت

کز عشق بغایتی رسانم

گویندکه خو ز عشق واکن

اول بگریست پس بختدید

در حلقه باب کعبه زد دست

کا روز منم چو حلقه بر در

بی حلقه ای او مباد گوشم

این نیست طریق آشنائی

.....

جز عشق مباد سرنوشتم

.....

وآنکه بکمال پادشاهیت

کو ماند اگرچه من نمانم

لیلی طلبی زد دل رها کن

یارب تو مرا بروی لیلی	هر لحظه بده زیاده میلی
.....
جانم بقدای حال بادش	گر خون خوردم حلال بادش
گرچه ز غمش چو شمع سوزم	هم بیغم او مباد روزم
عشقش که چنین بجای خود باد	چندانکه بود یکی بصد باد ۱۳۳

فضولینین لیلیسی نظا مینین لیلیسیندن داها مظلوم و قاپالی دیر. نظا مینین اثرینده لیلی ابن سلامدان مسئلهنی گیزلتمیر، حتی اونا مجنونو سئودیکینی و اونا صادق قالاجا غینی آچیق دئیر. ابن سلام اونا یاخین گلنده ائله بیر سیله وورورکی اوغلان تیر چکیب اوزانیر لاکین فضولینین لیلیسی مجنونو سئودیکینی هنج کیمه دانیشما بیر، اونون رایینی سوروشمادان ابن سلاما اره وئرنده اوز دردینی دئمکه جراثا ائتمیر.

ابن سلاما کلین کلندن سونرا اونا یالواریر و اوز اسیرلیکینی اعتراف ائتسه ده اوندان اوزاق یا شاماغا موفق اولور، فقط لیلینین عاقبتی چوخ فاجعه‌لی اولور.

فضولیده مجنونون دوستو زیدین ماجراسی دا چوخ قیسا دیر. نظامیده، لیلی اوز تشبوتو ایله مجنونلا یکی دفعه گوروشموش و زید واسیطه اولموشدور.

فضولی ده بیر دفعه او دا تصادفی اولاراق گوروشموشلر. نظامیده مجنون عامریلرین شیخینین اولودور و تیپلرده زامان و مکان دامغالاری واردیر. فضولینین مجنونو بیر عرب امیرینین اولودور و نوفل روم دور و ساواشان اوردو تورک دور:

چون تیغ چکوب مبارز روم
شام اهلینی ائتدی امره محکوم
فتح اولدی سپاه تورکه منصوب
اولدی عربین سپاهی مغلوب

فضولیده کی مجنون فضولینین اوزودور.

نظامی ده سئوگیلیلر ایکینجی دفعه گوروشنده قوجا قلاشیرلار، معنا - دا بیر اولدوقلاری کیمی "جما" ده بیرلشمک ایسته بیلر. مجنون و صالحین هیجانیندان مبهوت اولموش، لیلی اوندان سوروشور آیری یکن داشما ناله و افغان ائدردین ایندی نهدن سؤدون؟ مجنون اونا

بئله جاواب وئيرير :

گوينده غريبق جنت و جويست
چون يافت چه جاي گفت و جويست
تو يافتة مني در اين راه
من گم شده توام در اين چاه
با هست تو به كه هست من نيست
كين دست تو است دست من نيست
من خود كيم و مرا چه خوانند
جز سايم تو مرا چه دانند
من نيستم آنچه هست با توست
اين نقش خيال تست با تست
چون من توام اين دو بيكيري چيست
چون هر دو يكي است داوري چيست ۱۴۳

بالاخره مجنون اوژوندن گئچير و بير نعره چكهره ك تكرار چؤللره
قاچير :

گشت از مي بيخودي چنان مست
كز باي در آمد و شد از دست
زد نعره ز راه دشت برداشت
تيغ از سر و سر ز طشت برداشت ۱۵۳

اما فضولي ده : بو گؤروشمده مجنون ليلي نبي تانيماسير و بئله
دئيرير :

چون منده بوخ احتمال ادراك
سن سؤيله اوژون كي كيمسن اي پاك

ليلي اوژونو تانيتانندان سؤنرا وصاله دعوت ائدير و امانتيني
آل دئيرير. فقط مجنون مادي وصاله راضي اولمور و بئله دئيرير :

خياليله تسلي دير كؤنول ميل وصال ائتمز
كؤنول دن باشقا بير يار اولدوغون عاشق خيال ائتمز
حقيقي عشق چون مستوجب نقصان دگيل مطلق
اوژين اهل حقيقت واله حسن و جمال ائتمز

.....

دلیل جهل دیر عشق اهلینہ صورت پرست اولماق
که عاقل افتراقی ممکن ایله اتصال ائتمز
مقید اولماز اهل صورتین رنگینه حال اهلی
فضولی چون مقیددیر مگر ادراک حال ائتمز

نظامی ده: لیلی اولنده آناسینا دئییرکی بیچاره عاشیقیم قبریم
اوسته گلسه اولنادی: لیلی سون نفسینده سنی خاصیرلادی.

آواره من چو گردد آگاه
کاواره شدم من از وطنگاه
دائم که ز راه سوگواری
آید بسلام آن عماری
چون بر سر خاک من نشیند
مه جوید و لیک خاک بیند

.....
گو لیلی از این سرای دلگیر
آن لحظه که می‌برید زنجیر
از مهر تو تن بخاک میداد
بر یاد تو جان پاک میداد
در عاشقی تو صادقی کرد
جان در سر کار عاشقی کرد
احوال چو پرسدت که چون رفت
با عشق تو از جهان برون رفت
و امروز که در نقاب خاک است
هم در هوس تو درناک است
چون منتظران در این گذرگاه
هست از قبل تو چشم بر راه
بیکره برهان ز انتظارش
درخز بخزانته کنارش ۱۶۴

فضولی‌ده لیلی اولنده آناسینا بئله وصیت ائدیر:

سؤیله من زار میتلا دن کن عشق ده لاف ائدن وقادان
خلوتکه آنسه محرم اولدوم آزاده و شاد و خرم اولدوم

سن هم گله گور تعلق اشته من متظلم تغافل اشته
 گر صادق ايسن بو يولدا سن هم صبر ائيله مه ائيله ترك عالم
 گل كام دل ايله اولاييم يار بپر بيترده كي يوقدور آندا اغيار
 سونرا ليلينين مزارى باشيندا :

نظاميه مجنون گونلرجه اوزونو وورور و دويونور باشينا وورور،
 نعره چكيز، هونگور - هونگور آغلايير. اطرافدا كييلارين اوره كلرينسي
 سيزلادان مرثيه لر اوخوبور و نهايت مزارين اوستونه دوشهرك جانينبي
 جانانا ترك ائدير.

ناليد ز روى دردناكى	آمد سوي آن عروس خاكي
.....
غلطيد چو مور خسته كرده	پيچيد چو مار زخم خورده
بيتي دو سه زار - زار برخواند	اشكي دو سه تلخ - تلخ بفشاند
برداشت بسوي آسمان دست	انگشت گشاد و ديده بر بست
كاي خالق هرجه آفريده است	سوكند بهر چه برگزيده است
كز محنت خويش وارهانم	در حضرت يار خود رسانم
آزاد كنم ز سخت جاني	و آباد كنم بسخت راني
اين گفت و نهاد بر زمين سر	و آن تربت را گرفت در بر
چون تربت يار در بر آورد	اي دوست بگفت و جان بر آورد ۱۷۴

نواشي ده ليلينين اولنده آناسينا وصيتي و اولندن سونرا مجنونون
 اونون ائوينده باشي اوستونه كلمه سي و اورادا جان و شرمه سي بئله
 تصوير و افاده ائيلميشدير.

ليلينين وصيتي:

يا اول كي بويان غزيمت ايتكي
 عمروم كوني ديك باشيمنا بيتكي
 اوزدين كيتريب (۱) فراق جورين
 كورگوز گئي اولو سقا عشق طورين
 توفراغيما توفراغيئي قاتقاي

۱- گيدر مك، رفع اشتهك .

روحىنى مېنىڭ سارى اوزاتقاي
جانسىز بۇلۇبان تىنى نىزارى
تۇفراغ اوزه ياتسا جسم زارى
زىنھار كى ائىلىپ احترامىن
يانىمدا ياسا غاسىن (۲) مقامىن

.....

چون روح ايله روح تاپتى پيوند
بىر مېھدارا ياتقۇر ايكى فرزند
يۇمدى توكە تىب آناسىغا سۇز
هم سۇزدىن و هم آناسىدىن كۇز
جانىن مجنون سۇزىدە بىردى
ھرگز لىلى دىكىل يۇق ايردى

سوزنا مجنون آنا-آناسىنىن مزارلارى باشىندا طاقتسىز ياتماقدا-
يكن لىلىنىن حالى اونا الھام اولور و اولومجول حالدا اؤزونو
لىلىنىن ائويىنە يىتتىرير و اونون ياتدىغى اۇلغا گىرنده لىلى
اونون آدىنى تکرارلا بىرو آناسىنا سون سۇزلىرىنى دئىير:

كىم گىردى اؤى ايچره يار جاني
يۇق - يوق كى رفيق جاودانى
بىر بىرگه نظر گشاد تاپتى
هم بووو هم اول مراد تاپتى
جانانىغا اول فيدا قىلىب جان
بو جان بىرىبن نيچوك (۲) كى جانان

اثل بو حادشه دن خبر آلىب گلىب ايچهرى گىردىلر و بونلارى بئله
گۇرنده بو ايكى نامراد عاشق - معشوقى بىر كفنغا ساريب دفن
اشتمكى اويغون گۇردولر:

گىردى ايكى جسم بىر كفنغه
يۇق - يوق ايكى روح بىر بدنغه

.....

القصة اول ايكى يار جاني

۱- دۆزلىتمك، قۇيماق، ائله مك، ۲- نئجه .

تا پقاچ بُو وصال جاودانی
 نغش اوزره یا پیپ حریر و دیبا
 رنگی خوش و نقشی داغ زیبا
 توفراقا قویوب آلارنی هیهات
 چون تیره اژی ایره‌ی چیقتیلاربات (۱)

ای نوحه‌گر ائیله نوحه بنیاد
 کیم عمر بناسی کیلدی نرباد
 گر بولدی اول ایکی یار عازم
 نی‌مین قالغوم نی دیلنوازیم

اما فضولی ده بو صحنه اولدوقجا سن سیز، فقط چوخ یا نیقلی دیر.
 مجنون لیلی‌نین قبری اوستونه دوشور و تورپاغی اوپور و بئله
 دشیر:

همراهیم ای‌دین بُو یولدا ای ماه
 همراهی قویوب گشدرمی همراه
 افلاکه تفاخر ائیله ای خاک
 کیم اولدی رفیقین اول دُر پاک
 زلفینه معارض اولما ای مار
 کیم آنده مقیم دیر دل زار
 خالینه تعرض ائتمه ای مور
 کیم باغلی دیر آندا جان سهجور
 ای عمر گل ایندی باشه سن هم
 کیم چشمیعه تیره اولدی عالم
 عالم خوش‌ایدی که وار ایدی یار
 چون یار یوخ اولما سون نه‌ییم وار
 ای جان من خسته‌دن وداع ائت
 بیر خسته ایله بیتر نزاع ائت
 مُشتاقینام ای اجل کرم قیل
 دفع‌الم ائیله رفع غم قیل
 قورتار منی اضطراب غم دن

وثر مزده وجوديمه عدم دن
 آئينه‌می ائيله زنگدن پاک
 قيل پرده اعتباريمي چاک
 رفع ائت نه ايسه آراده حائل
 ائيله مني اول نگاره واصل
 تکليف وصال ايدر بنايار
 بير خلوتده‌کی يوقدور اغيار
 يارب منه جسم و جان گرکمز
 جانان يوق ايسه جهان گرکمز
 من بعد ذليل و خوار قيلما
 سرگشته روزگار قيلما

ليلی - مجنون مقدمه‌سینده فضولی عشقی کاشناتین اساسینی تشکیل
 ائتدیگینی و مجازی عشقین حقیقی عشقه گئدن یول اولدوغونو تانریبا
 خطاباً اوج رباعیده بیلدیریر و سونرا تانری نین (واجب الوجود)
 اثباتینا برهان قاطع عنوانیله یازدیغی فلسفی شعرینده وحدت وجودا
 اینانیدیغینی آچیقجا بیان ائدیر:

ای نشته‌ی حسنی عشقه تأثیر قیلان
 عشقیله بنای کونی تعمیر قیلان
 لیلی سر زولفونی گره‌گیر قیلان
 مجنون حزین بوینینا زنجیر قیلان
 توتسام طلب حقیقته راه مجاز
 افسانه بهانه‌سیله عرض ایتسم راز
 لیلی سببيله، وصفون ایتسم آغاز
 مجنون دیلی ایله ایتسم اظهار نیاز
 لطف ایله شب او میدیمی روز ائيله
 اقبالمیمی توفیقله فیروز ائيله
 لیلی کیمی لفظیمی دل افروز ائيله
 مجنون کیمی نظمیمی جگرسوز ائيله .
 نه دائره دور بو دور افلاک
 نه ضابطه دور بو مرکز خاک
 جسمه عرضی کیم ایتدی قائم

ناره نهدن اولدی نور لازم
هر خلخته گرچه بیر سبب وار
آیا سببی کیم ایتدی اظهار
گر کافلا نوندان اولدی عالم
آیا نهدن اولدی کاف و نون هم
بیپوده دگیل بو کارخانه
بیفائده گردش زمانه
حاشا که بو طرفه نقش غرا
نقاشیدان اولا مبرا

.....

حقا کی همین وجود بیردور
بیر ذاته وجود منحصر دور
عکسی دور آنین وجود اغیار
معنی ده یوق اعتبار ایله وار
گر غایته اشیله سن تامل
ظاهر اولور آندا مظهر کل

سونرا فضولی داستانین سونوندا " بیان عذرتأللیف " قطعه سینسده
اؤز قلمیندن تشکر ائله دیگدن سونرا بئله دئیر:

اول دم کی بو نسخه اولدی مرقوم
لیلی - مجنون آدیلا مرسوم
اظهارا گلوب روموز وحدت
وحدته تمام اولوب حکایت
تاریخینه دوشدولر موافق
بیر اولماق ایله اول ایکی عاشق

بو قطعه ده فضولی عشق ایله آنجاق وحدته قوشماق مؤمکون اولدو-
غونو بیان ائتمک ایسته بیر.

فضولی اؤزوندن اول گلن بؤیوک شاعیرلردن آلدیغی الهام و مضمون
لاری اؤز شخصیتی، فیکر، بیلگی و دویغولاریله مزج ائده رک داهیانسه
یارا دیجیلیغیله یئنی و اؤریژینال اثرلر یاراتمیش و جوخ واغبت
اؤرنکلریندن داهیا اوستون اثرلر مثیدانا گتیرمیشدیر.

اُونون لیلی و مجنون منظومه سی و حدیقه السعدا سی بُونلارا گۆزه ل
بیرر مثال دیر .

فضولی نین آنا دیلینده یا زیب یا را تدینی اش لری و یا را دیجیلیق
اُولوبو ادبی بیر مکتب حالینه گل می ش دیر . فضولی مکتبی آدلانا ن بو
مکتب ۴۵۰ ایلدن بری داوام ائدی ب ، یۆزلرجه تورک شاعیر لری نیسن
اغیرنمه و اغیرتمه (تعلیم و تعلم) ذوق و الهام قایناغی اولموش دور .
باشدا آذری و تورکیه شاعیر لری گل مک او زره استانبول دان تا -
شکنده ، غازان دان کریمه و دربنددن تبریز و کرگوکه قده ر ، تورکیه ،
عراق ، ایران ، آذربایجان و تورکستان (اغوزبک و تورکمن) شاعیر لری
اُونون اش لری نی اُوخوموش ، از بر له می ش لر و اُونلارا نظیره لر یا زمی ش
لار ، تورک شاعیر لری آراسیندا فضولی قده ر تا شیر بورا خمی ش شاعیر
یُوغ دور ، اُونون تا شیر نیسی و نواشی دن ده آرتیق اولموش دور و بُو
تا شیر هله ده داوام ائتمکده دیر .

فضولی تورک شاعیر لری نین حاقظی سایی لیر . فقط اوندان علاوه نظامی
دن ، مولوی و سعدی دن ده بیر پای ی وارد دیر . چونکی او عینی زاماندا
گۆرکملی ناشر و ماهیر بیر داستانرا دیر و لیلی - مجنون کیمی
شاه اشری وارد دیر .

فضولی زامان و موقع باخیمیندا ن حافظ ، مولوی ، سعدی و نظامی دن
همن سونرا گل سه ده اُونلاردان اوستون بیر طرفی وارد دیر ، او دا اونون
اوج دیل ده یا زیب یا را تما سی دیر ، ائله بُو سببدن دیرکی مشهور
انگلیس شرق شناسی و تورکولوژیستی گیب *Gibb* فضولی نی شعیر
عالمینده شرق ده پارلایان گۆنشه بنزه دیر و اونون شاه اشری سایی لان
لیلی و مجنون منظومه سی نی ایندییه قده ر یا زیلان مثنوی لری سن ان
یوکسکی و ان گۆزه لی حساب ائدیر و فضولی نی تورک شاعیر لری نی سن
سلطانی دیر دئییر .

مثال لارا دقت ائدرسک گۆره ریک کی بو پارچا ادرین هئج بیری دیگری -
نین ترجمه سی اولما ییب بیر موضوع و فیکرین اوج بؤیوک شاعیر
طرفیندن او ره ک یا نفی سی له افاده ائدی لمی ش منظومه لر و اوریزینال
اش لر دیر .

منیم شخصی فیکر و قناعتیمه گۆره ایلک نؤبه ده بو داستانی قلمه
آلدینی اوجون تقدّم حقّی بؤیوک نظامییه عاید ایسه ده الم و حزونله
یوغرولموش بُو ناکام عشق ماجراسی فضولی ده داها یا نیقلی و داها

جانسوز شکیلده تصویر و افاده ائدیلمیشدیر. ائلهکی ایندییه قدەر دفعه لرله اؤخودوغوم فضولی نین لیلی و مجنونونو هئچ بیر واخست آغلاما دان اؤخویا بیلدیگیمی خاطیرلامیرام .

هرایکی و یا هراؤچ لیلی و مجنوندا موضوع و آنافیکر بیردیر . موضوع عربجه داستاندان آلینمیشدیر. فیکر وحدت وجود عقیده سی و ایلاهی عشق فلسفه سیندن مُسهم، افلاطونی عشق دیر و فضولی ده داها قووت و صراحتله افاده ائدیلمیشدیر .

موضوع و فیکر اورتاقلیغینا کؤره بیر- بیریندن آلینمیش کیمی کؤرونن بؤ منظومه لرده . اؤسلوب فرقی آشکار دیر .

نظامی اؤسلوبوندا لیریزمله داستا نچیلیق خاکیم دیر . نظامی دیگر افسانه لری کیمی بؤ منظومه سیندی ده اؤزونه مخصوص تمثیل لرله بزه میشدیر . نواشی ده . اؤسلوب رثالیزمه داها یاخین دیر .

فضولی ده اؤسلوب ساده دیر . شاعیر بؤتون گؤجونو علوی . ایلاهی عشقی داها قطعی، آچیق و اؤستون افاده ائتمگه وئرمیشدیر .

نظامی معتاد حیات شرطلری ایچینده گئچن فوق العاده بیر عشقین داستا نیتی یا زمیش حالبوکی فضولی معتاد حیات شرطلریندن تجرید اولوتان ایلاهی بیر عشقین خیالی نی تصویر ائتمیشدیر . نتیجه اولاراق دشملی بیگ کی هر ایکی اثر اوربیژینال و اؤز نوعلرینده شاه اشیر دیرلر .

۱۱- ترجمه :

گیزلی اینجیلری سوزه گتیره سن
ایکی - اوج بکر سوز دئییه سن

ایستیرم مجنون عشقی یادینا
باکره لیلی کیمی سوزده

بو تازه گلینی بزه یه سن
اسگیکلیک گتیررتورک دیلی بیزه
یوکسک یارا تمیشدیر بیزیم نسل
قان ووردو باشیما آسدی دوداغیم

فارس - عرب دیل لرینده
تورک دیلی یارا ما ز شاه نسلی میزه
یوکسک اولمالیدیر بیزیم دیلیمیز
قوللوق حلقه سینده دوشدو قولاغیم

۱۲-ب نظامی:

سۆز واسیطهلری شادلیق و ناز دیر
بۇ ایکسیندن باهانا ایله سۆز ائدیله بیلر

۱۳-ب نظامی:

مجنون عشق حدیثینی ائشیدنده
اؤنجه آغلادی سؤنرا گۆلدی
بئریندن ایلان کیمی فیزلادی
کعبه قابیسینین حلقه سینی تۇتدی
حلقه نی قۇجا قلیب یاراق بئله دئدی
بۇ گۆن من قاپۇنا دخیلم
عشق حلقه سینده جانیمی ساتیرام
اؤنون حلقه سی اؤلما سا قۇلاغیم اولما سین
عشقیندن آیریل دئییرلر
عشق دن باشقا طالعیم اؤلما سین
آلاه آلاهللیغیوون خا طیرینه
شاهلیغیوین کمالینه خا طیر
عشقی ائله بیر اؤلور مرتبه یه جاتدیرکی
من قالما سام دا اؤ قالسین
دئییرلر عشقین بۇراخ
لیلی عشقینی اوره کدن چیخارت
بارب لیلی نی گۆرمک میلیمی
هر لحظه آرتیر چوخالت
جانیم اؤنا فدا اولسون
قانیمی ایچسه هلال اؤلسون
غمیندن شمع کیمی یانسام دا
اؤنون غمی اؤلما یان گۆنوم اولما سون
اؤنون عشقی بئرینده اولسون
اؤلدوغونون بۇز مثللی اولسون

۱۴-ب نظامی:

آختاران آرایان دانیشار
تاپاندان سؤنرا سۆزه نهمگرمک
سن منیم تاپدیغیم سان بۇ بۇلدا
من سنین ایتیردیگیم بۇ قۇبودا

سن واركن منيم اولماغيم ياخشى دگيل
 بۇال سنین الین دیر منیم الیم دگیل
 من اوزوم کیمم آدیم نه دیر
 سنین کۆلگه نندن باشقا وجودم نه دیر
 من بۇخام اولان سن سن
 بو سنین خیالی نین نقشی دیر
 من سن اولدوغوم اوچون اینکی لیک نه دیر
 هر ایکسی بیر اولدوغو اوچون حکم نه دیر
 ۱۵نظامی: وحدت شرابیندان ائیله سرخوش اولدی کی
 الدن آیاقدان دۆشدی
 نعره چکیب چۆله ساری قاچدی
 بیجاغی بۆینۆندان و باشینی طشتت دن قالدیردی
 ۱۶- نظامی:

منیم آواره م خبر آلاندا
 کی اولموشام وطندن آواره
 یاس توتماق اوچون
 تابوتلو کجاوه مین یا نینا گلجهک
 قبریم اۆسته اوتوراندا
 آی اختاریب تورپاق گۆره جک
 دنییرسن لیلی بو کدرلی سرایدان
 زنجیرینی قیردینی زامان
 سنین سئوگینه ن جسمینی تورپاغا وئردی
 پاک جانینی سنین یادینلا وئردی
 سنین عشقینده صادق قالدی
 عاشیقلیقدا جانینی وئردی
 نجه گتدیگیمی سؤروشسا
 سنین عشقینله دونیادان گئتدی دیسیرسن
 تورپاغا گۆمۆلو اولدوغو بۇ گۆن ده
 سنین آرزونلا یانماقدادیر.
 گۆزو یولدا اولانلار کیمی
 سنین اوچون گۆزو یولدادیر
 اونیو بیر یوللوق انتظاردان قورتار
 اونیون یانینداکی خزینه یه گیر.

درد الیندن سیزلادی
و تورپاغا وشریلن گلین یانینا گلندی

.....

بۇرۇلموش قاریشقا کیمی و
بارالانمیش ایلان کیمی بۇرقولدی
آغلاپاراق ایکی اۆچ بیت اوخودی
و زار- زار گۆز یاشی تۆکدی
الترینی گۆیه قالدیردی
الترین آچیب گۆز لرین بنومدی
ای هر شئی یارادان تانری
یارا تدیغین هر شئییه آند وشریرم
بۇ محنتدن منی قۇرتار
یاریمین حضورنا چاتدیر
منیم جانیمی آل
و منی آباد ائت
بۇنلاری دئدی باشینی یثره قۇیدى
و او تورپاغي قۇچاقلادی
یارینین تورپاغینی باغیریبنا یاسدی
آی دوست دئدی و جان وشردی.

● گل قونوشاق

سنله من بیر نفریک گل قونوشاق گل باریشاق
سارماشیق تک قول آچاق عشقیله جاندان ساریشاق
سن اؤد اولما منی یاندیرماغا، من ،من دگیلم
من سنم، سنده من اول گل تازادان بیر قاریشاق
اقبال منصوریان

دیلیمیزین بدیعی زنگین لیکلریندن آذری تورکجه سینده ثابت سؤز بیرلشمه‌لری

یازان: م.ع. فرزانه

بیر چوخ دۇنیا دیل‌لرینده اولدوغو کیمی، آذری تورکجه‌سی نین دانیشیق و ائله‌جه ده یازی دیلیتده دگیشمز (ثابت) سؤز بیرلشمه‌لری آدلانان و دیل‌چیلیک باخیمیندا دیلین زنگین و تۆکنمز فرازئولوژی^(۱) جبهه‌سینی یارادان مینلرله ترکیبی سؤزلر و جومله‌لر ایشلنمکده دیر. دیلین لغت ترکیب‌نین آیریلماز بۆلومو اولان و داشیدیقلاری معنا و مضمونا گۆره آتالار سؤز و خلق مثل‌لری (ضرب المثل‌لر) ، دشیم‌لر (اصطلاح لار) ، تعبیرلر، عبارلر و حتا آلقیشلار و قارقیشلار کیمی مینلر و اون مینلرله ثابت سؤز بیرلشمه‌لری، دیلین سؤز خزینه‌سی نین زنگینلشمه - سینه و اونون یوغرولموش و قالیبیلانمیش بدیعی سؤز اینجیلری ایله بزه‌نمه‌سینه امکان یاراتمیشدیر. دیلین تاریخی انکشافی و قورولوش قانونا اویغونلوقلاری ایله آیریلماز علاقه‌ده اولان بو فرازئولوژی واحدلر، دویغو و دۆشونجه‌لرین داها دولغون، بییغجام، جانلی سلیسی و بیر سؤزله بدیعی افاده‌سینه پشر آچیر.

دیل‌لرین تاریخی گلیمه‌سینده ترکیبی سؤزلر و جومله‌لردن یارانان فرازئولوژی واحدلر، اساسدا او دیلده یارانان آزاد سؤز بیرلشمه‌لری کیمی، دیلین گراماتیک قانونلارینا اویغون یارانیر و سؤز قورلوشو جهتدن آزاد ترکیبلره و جومله‌لره بنزه‌بیر. لاکین زامان اوتدوکجه دیلده داها یشتگین و یوغرولموش بیر معنائی ایفاده ائتمک اوچون بو آزاد سؤز بیرلشمه‌لری و جومله‌لر، اؤز نومیناتیف (اطی - واقعی، لفظی) معنالاریندا اؤزاقلاشیب، اونلارا یثنی بیر مجازی و رمزی آتلایش ایفاده ائتمک امکان قازاندیریر.

آغزیندان وورماق، آغزینا گلەنی دشمک، الە سریمک، الدن دیلدن دۆشمک، گۆز و یولدا قالماق، گۆزدن قویماق، آغز آدینی آغزگە یە قویماق، آغز آدینی آغزگە دن سوروشماق، آلاھ داغینا باخار قار وئەرەر، آخسام اودونا گئدن جوخ اولار، آغاجی آغز ایچیندن قوردیئیر، ایکیمی دە بیر بئزین قیراغیدیر، ووردو داشا چیغدی باشا ...

کیمی دگیشمز سۆز بیرلشمەلری اونلاردا ایشلەدیلن سۆزلرین نومینا تیف معنالاریندان آسیلی اولما یارق، معیین مجازی، رمزی و تشبیهی معنا افادە ائتمکدە دیرلر.

مثلاً "آغزیندان وورماق : سۆزونو دانیشماغا امکان وئرمە مک ، سۆزونو آغزیندا قویماق . سۆزونو آغزیندا قویماق . آغزیندان قاچیرماق: ایستمەدن و آغزو بیلەمدن بیرسۆزو دیلە گتیرمک .

الە سریمک : آلداتماق ، اویناتماق .
الدن - دیلدن دوشمک : ایشین آغیریلیغیندان یا یولون اوزونلو-
غوندان یورولماق .

گۆز و یولدا قالماق: ایستکلی بیر آدامین یولونو گۆزلە مک ، بیر سفرده اولانین گلشینی بکلە مک .
گۆزدن قویماق: بیرینین بوتون ایشلرینە دقت یئتیرمک ، بیرینسی ایزلە مک ...

بو نومینا تیف معنادان اوزاقلایب یئننی بیر تشبیهی و رمزی معنا ایفادە ائتمک، ثابت سۆز بیرلشمەلرینی سۆز قورولوشو باخیمیندان آزاد سۆز بیرلشمەلریندن فرقلەندیرمیر. بئله کی، مثال اوجون: " بئتل باغلاماق" کیمی سۆز بیرلشمەسی آشاغیدا گتیریلن سۆز سیرالاریندا، هرایکی معنادا، یعنی هم ثابت و هم آزاد سۆز بیرلشمەسی یئریندە ایشلەدیلیر:

" یارامازا بئتل باغلاما، او سنی بیر یانا جیخارماز".
" اوشاق ایپک قاتما ایله گلینین بئتلین باغلادی ."

بیرینجی سۆز سیراسینداکی "بئتل باغلاماق" آرخالانماق، گووه نمک ، اینانماق کیمی رمزی و مجازی معنا، لاکین ایکینجی سۆز سیراسینداکی "بئتل باغلاماق" آغز عادی و نومینا تیف معناسینی افادە ائتمکدە دیر.

سۆز بوخ کی، ثابت سۆز بیرلشمه‌لری نین بو نویمنا تیف معنا دان او -
 زا قلا شیب آیری مجازی و تشبیهی آنلاییش قازانماسی، دونن - بوگون
 مسئله سی اولما ییب، بلکه اوزون عصر لر بویونجا دیلده داها دولغون
 و بیئتگین آنلاییشلاری گؤستر مک ضرورتیندن دوغموشدور. بئله کی، اگر
 بیر دیلده دانیشان انسانلار بوتون ایسته دیکلری دو یغو و دوشونجه -
 لری عادی سۆز بیرلشمه‌لری و یا جومله لر ایله بدیعی شکیلده وئره
 بیلسه ای دیلر، اوندا داها فرا زئولوژی واحدلرین یارانماسینا احتیاج
 دو یولما زدی.

هر خلق ائز ائتنیک (قومی) - تاریخی دورومونا خاص و دوغما آنا
 دیلی نین قانونا او یغونلوقلارینا مناسب فرا زئولوژی واحدلر یارادیر.
 بو واحدلر هر خلقین ملی روحونو، یاشاییش شیوه لرینین، عادت و خصلت -
 لرینین، اجتماعی - سیاسی و اخلاقی - فلسفی دونیا گؤروش لرینین -
 ائز و نده عکس ائتدیریر. خلقین دوغما دیلی و ملی وارلیغی ایله
 سیرداشلیق بو بیرلشمه‌لرده او قدر طبیعی لیک و اوره یه یاتارلیق
 یارادیر کی، حتا بونلاردا جانلانا دو یغو و دوشونجه لرین بیرجوخونو
 آیری دیلره ترجمه ائتمک چتین حتا امکانسیر اولور:

آزاجیق آسیم، آغریماز باشیم، آجیندان قوروت قاپماق، الده باشدا
 دولاندیرماق، سورولما میس آلچی دورماق، بوش داماریندان توتماق،
 سن آغا، من آغا اینکلری کیم ساغا؟، چوخو گئدیپ آزی قالیب، چراغ
 ائز دیبینه ایشیق وئرمز، آناسینا باخ قیزین آل، قیراغینا باخ
 بئزین آل، دالیدان آتیلان داش توپوغا دگر، تاییین - توشون باب
 ائله، گؤره ن دئسین ها بئله .

هر بیر فرا زئولوژی واحدین ائز و نده خاص و بعضاً ده ماراقلی
 یارانما و یاشاما تاریخچه سی واردیر. او معیین تاریخی اجتماعی
 دورده یارانیر، نسل لری بیر - بیرینین آردینجا یولا سالیر، اونلارین
 تاریخ بویو داشیدیق لاری احوال - روحیه و اینانج لارینین، عادت و
 عنعنه لرینین ایزلرینین ائز و نده دوغورولدوب ساخالییر و بیر ارمان
 کیمی سونراکی نسل لره جاتدیریر. دوغورودور بو ایزلر بعضاً چوخ دو -
 مانلی اولور و اونلاری آییرد ائتمک چتین و حتا بیر درجه آجیلماز
 و ایها ملی گؤرونور، بوتون بونلارلا بئله، بو سۆز اینجیلری خلقین
 مدنی - بدیعی دونیاسینین آراشدیرما قدا نیسل لردن قالما قیمت لسی

یادگارلار کیمی پارلاییر.

بو گون دیلیمیزده بیرسیرا خلق مثلیری و دشیملر یاشاییر کی، اونلار معین تاریخی - معیشتی حادثه‌نی خاطرلادان بیر تمثیلدن یارانمیش و دشمک اولار کی همین تمثیلین سنتزی اولموشدور. بومثلری دوغوران تمثیلردن نجه‌سینی مثال اولاراق بورادا کتیرمک یئرلی اولابیلر.

* منه سو چیخماز سنه کی پول چیخار :

حاجی میرزا آقاسی صدراعظم اولدوغو زامان چوخلو قویو قازدیراردی بیر گون قویولارین ایشینه باش‌چکنده قویو قازانلاردان بییری دشییر: بو قویودان سیزه سو چیخماز. حاجی اونا جاواب وشریر: " منه سو چیخماز سنه کی پول چیخار. "

* همیشه سنینکینی بیز گوردوک، بیر یول داسن بیزیمکینی گور :

قویون آرخدان آتیلاندا قویروغونون آلتی گوروندو. گشجی های سالدی کی سنین اوران گوروندوها گوروندو. قویون جؤنوب اونون قولاغینا ددی: همیشه سنینکینی بیز گوروردوک، بیر یول داسن بیزیمکینی گور.

* شجانین آغزینی باغلاماقدان اؤتوردور :

وقتيله قره‌داغ حاکیمی شجاع‌الملک تازا اهره گلدیکه ائشیدیرکی آروادلار حامامدا فیطه توتمورلار. حاکیم اؤز قدرتینی اوزه چکمک اوچون امر ائدییر جار چکسینلر کی، بو تاریخدن حامامدا فیطه توتما - یان آروادلارین ارلری جریمه اولاجاقلار. بونونلادا فیطه توتماق آروادلارین آراسیندا اجباری اولور. بو آرا قوجا بیر سو داشییان آرواد یوخسوللوقدان فیطه آلابیلمه‌یب حاکمین امرین یئرینه یشتیرمک خاطیره بئلینه بیر ایپ باغلایب، دالی - قاباغینسی اؤرتمک اوچون ایکی تیکه کوهنه پارچا اوندان آسلاپیر. بو ایشدن خوشلانلار و خوشلانمایانلار سوروشورلار کی، بونه اویوندی سن چیخاریرسان؟ او دشییر: آی جانیم، شجانین آغزینی باغلاماقدان اؤ - تورودور.

* وئردیگین بیرعا ببا سی قاراپول بخیالین بودو کرمان قالیسسی

چیخسین ؟

بیرسی کلله پز دکا نیندا کلله نین سویونا چورک دوغرا ییب بیتمک ایسته ینده تیکه سینه بیر پارچا قیللی دری چیخدی، او کلله پیزی جاغیریب دئدی: بونهدی؟ کلله پز اؤزونو او یانا قویمادان دئدی: وئردیگین بیر عابباسی فراهول خیالین بودو کرمان قالیسسی (۱) چیخسین ؟

* * *

یوخاریدا اشاره ائدیلدیگی کیمی، دیلیمیزده اولان دکیشمز سؤز بیرلشمه لرینین اساس خصوصیتی دویغو و دوشونجه لری مجازی و تشبیهی صورته جانلاندیرماسیندادیر. بو اساس خصوصیتدن علاوه، بو سؤز اینجی لرینین ایکینجی قاربیق خصوصیتی درین بدولغون، زامانین سوز-کچیندن چیخمیش و سینا نمیش مضمونلاری اولدوقجا بیفجام سلیسس، اولوبلو و عین حالدا موزون، آهنگدار و حتا ردیفلی - قافیهللی سؤز دوزلولوشلرینده بیترلشدیرمه سینده دیر

آشاغیدا گتیریلن نمونه لره بیر اؤتری باخیش بئله، بیزی اورادا ایشه آپاریلان سس و سؤز او یوشمالارینین ان اینجه و دینله یینده موسیقی تاثیر بوراخان هارمونی ایله اوز به اوز ائدیر: "آجیق آغیز آج قالماز"، "ال دن قالان الی ایل قالار"، "بیز اومود اولدوق دازا، داز اؤزون قویدو نازا"، "درد وار گلر گئجر، درد وار دلر گئجر"، "قانی قان ایله یومازلار، قانی سو ایله یووارلار"، "سن اوخویانی من توخوموشام"، "سویون لام آخانی، آدامین بیتره باخانی"، "آچارام مانیفی، تۆکرم پامبیغی"، "وئر الینده کی سایی، دور دولان قایی - قایی"، "هر نه تۆکسن آشوا، او چیغار قاشیغوا" "هر نه وئرمس الینله، او قالاجق سنینله"، "یارا ساغالار، بیتری قالار"، "آز وئرنده کۆسور، جوخ وئرنده قۆسور"، "قوردان قورخان قۆیدون ساخلاماز"، "قیز آلان آلانا جان، قیز وئرن اولنه جن"، "گۆیولسوز ناماز گۆیلره چیخماز"...

نمونه کیمی گۆستریلن بو ثابت سؤز بیرلشمه لرینده سجدن، داخلیلی

۱- بو تمثیلر کیچیک سؤز دکیشیک لیک لری ایله علی صفر مجتهدی نین "امثال وحکم در لهجه محلی آذربایجان" کتا بیندان آلینمیشدیر.

قافیه دن، آللیتراسیون دان (صامت سبیرین سۆزلرین، ماشیندا) تکرار / اولونماسی (باش آچمایان خلق، اؤز قدرتلی یارادیجیلیق دوها سیه هم سجعین، هم داخیلی قافیه نین و هم ده آللیتراسیونون ان آهنگدار اولوبونو بورادا ایشه آپارمیشدیر.

سۆزلری بو ساییق اولچوب - بیجیب قافیه لندیرمک بیر جوخ حاللار دا ثابت سۆز بیرلشمه لرینی شعر اولوبوندا قالیبلانمیش مصراع و بیتلرده یئرلشدیریر. بونون بدیعی اینجه لیگی اوراسیندا دیر کی، قایدالی - قافیله لی شعر قالیبلارینا سالینمیش بو بیرلشمه لرده اسا - "آذری تورکجه سینین طبیعی شعر اولچوسو اولان و بوتون خلُق یارادیجیلیغیندا ایشله دیلن هجا وزنی ایشله دیلمیشدیر. هجا وزنی داشیان بو سۆز بیرلشمه لرینده ایکی هجالی قیسا شعر دن توتموش تا اون بئش و داها جوخ هجالی اوزون شعر لره تانیش اولماق اولور:

یوز اولچ، بیر بیج / قیز یوکی، دوز یوکی / اؤزی کسر، اؤزی بیچر / ساخلا سامانی، گلر زامانی / آت گورنده آخسار سو گورنده سوسار / او - شاقلی اشو بازاردی، اوشاق سیز اشو مزاردی / آغریلاردا گۆز آغریسی، هر کسه نین اؤز آغریسی / دونه نی دشمه بو یونو (بو گونو) دی، لپه نی دشمه دو یونو دی / آرواد نه بیلیر داغدا دو مانندی، ائوده اؤتوروب حؤکمو رواندی...

مصراع و تک بیت بیجیمینده اولان سۆز بیرلشمه لریندن علاوه دورد - لوکلر قالیبلاندا دا اوزونو گؤستریر: "بیر آز شیرین اول دیلیم، بیر آز حلیم اول دیلیم سن کی اینجیتدین یاری، دیلیم - دیلیم اول دیلیم". "کهلکیگین دیمدیگی قان، دیلی قان دیمدیگی قان، آغدا دینسه سۆز اولماز، نؤکرین دیندیگی قان."

بورا قدر قیسا دا اولسا سۆز اینجه لیک لریندن دانیشدیغیمیمیز ثابت سۆز بیرلشمه لرینین داها قاباریق بدیعی خصوصیتی اونلاردا سۆز قورولوشو ایله آنلام و قالب ایله معنائین آراسیندا اولان بیرلیک، بوتونلوک، قیریلمازلیقدیر. بورادا اولان سۆز اینجه لیگی و آنلام دولغونلوغو بیر - بیرینه اویوشوب "سهل ممتنع" (ساده گؤرون دو یو - حالدا اوندان یاراشیق لی سین دشمک مومکون اولمایان) سۆز - معنا نمونه لری یارادیر.

آشاغیداکی ثابت سوز بیرلشمه لرینه بیرداها دقت یشتیرک :

آدام اولوب ، آداملارا قوشولماق / آتینی ساغا سولا جا پهاق / الینی
آغدان قارایا وورماق / ایستی آشینا سویوق سو قاتماق / پیشیک
اولدوروب ، گؤز قورخوتماق / بو قولاغیندان آلیب ، او بیرری قولاغیندان
اؤتورمک / آت قاچدی ، پالان دوشدو / نه یاتدیق کی ، نه بوخو گؤرک؟
/ وئردین دؤیور ، ووردون بیخ / یارا ساغالار ، یئری قالار / او اوز
سنین ، بو اوز منیم / اوتانماسان اویناماغا نه وار؟ آلاسه داغینا
باخار ، قار وئره / بیر آباغی بو دونیادا ، بیر آباغی او دونیادا /
یئینده قولچوماقدیر ، ایشله یینده چولاق / قوردان قورخان قویون
ساغلاماز / قونشو آشی دادلی اولار . . .

اؤرنک کیمی دیلیمیزده ایشله دیلن اون مینلرله سوز بیرلشمه -
لریندن آلینان بو نمونه لر بدیمی سوز قورولوشو جهتن بو قدر
آهنگدار ، بیخجام ، یاراشیقلی و دولغون اولدوغو کیمی ، آنلام و معنا
باخیمیندان دا رنگارنگ گوللر و چیچکلر ایله بزه دمیش اوجسوز -
بو جاقسیز بیر گلزارا بنزه تمک اولار . بو گلزارا باش ووران هر کس
اوز سلیقه سینده ، دونیا باخیشینا ، احوال روحیه سینده حیات سینا قلارینا
اویغون گلن گولو - چیچگی شچیر ، اوز دویغو و دوشونجه سینا دها
دولغون ، دها جانلی چاتدیرماقدا اوز دانیشیقینی و یازیسینی او -
نونلا بزه بیر ، یاشاییش قایغیلاریمیزین ائله بیر ساحه سی بوغدور کی
اوتو قاورایان اصطلاحیمیز ، خلق منلیمیز و آتالار سؤزوموز اولماسین

* * *

آتالار سوزو ، مثلر ، اصطلاحلار ، عبارهلر و باشقا فرازولوزی واحدلر
تاریخ بو یونجا خلق یارادیجیلیغینی نین کریستاللاشمیش سوز بیرلشمه -
لری اولدوغو و دیلده اساسا " مجازی و تشبیهی معنا ایفاده ائتدیک
لری جهتن اورتاق حال داشیدیقلاری حالدا ، آنلام باخیمیندان هر بیرری
اؤزونه خاص مضمون و معنا داشییر .

بیرسیرا فولکلورشناسلار و دیلچیلر بونلارین (آتالار سؤزلری ایله
مثلرین و اصطلاحلار ایله عبارهلرین) آراسیندا اولان فرقلری شرطی
حساب ائدییرلر . تورک فولکلورجوسو عمر آسهم آق سوی ، آتالار سؤزو و
دشیملرین آراسیندا اولان آیریلیغی گؤی قورشاغینی نین بویالاری آرا -

سیندا اولان آیریلیغا بنزه دبر، بو اینجه بنزه تمه او معنا یادیر کی
گوی قورشاغیندا اولان بویالار، آیری - آیری زولاقلارلا گؤرون دکلی
حالدا، اونلاری بیر - بیرلریندن آیریماق چوخ دا آسان دگیلدیر. بو
بنزه تمه اساسدا دوزگون اولدوغو حالدا، او ۱۹۶۵ - جی ایلده نشر
ائتدیردیگی آتالار سؤزلری و دشیملر " اشرینده، آتاسؤزلری و دشیم -
لری ایکی آیری - آیری بؤلوملرده توپلامیش و اشرین "اغن سؤزونده
" بونلارین آراسیندا اولان آنلام فرقلریندن سؤز آچمیشدیر^(۱)!

آذربایجان فولکلورشناسی پاشا افندیف اغز تانینمیش اشری، آذر -
بایجان شفاهی خلق ادبیاتی" اشرینده آتالار سؤزو و مثلردن دانیشا
رکن مسئله بئله یانا شیر: " آتالار سؤزو و مثلر بیر - بیرینه چوخ
یاخیندیر. بونلاری بیر - بیریندن آیریماق چوخ وقتحتا چتین اولور،
لاکین بونلاری فرقلندیرن جهتلرده واردیر. بو باره ده مختلف فیکرلر
سؤیلنمیشدیر. بعضی تدقیقاتچیلار بو فرقلری اونلارین گراماتیک
قورولوشوندا گؤرموش، بعضیلری حجمه کیچیک و بویوک اولمالاریندا
آختارمیش، بعضیلری ایسه مثلرده داها چوخ مجاز، ایدیوم (تعبیر)،
مقایسه و سایره ایشلندیگینه گؤره آتالار سؤزلریندن سچیلدیگینی
قید ائتمیشلر^(۲)!

پروفسور سالم جعفروف دیلچیلیک فاکولتهلری اوچون یازدیغی معاصر
آذربایجان دیلی (لغت ترکیبی) اشرینده، آذربایجان دیلینین فرازشو -
لوژیسینه عاید قطعه ثابت سؤز بیرلشمه لری و اونلارین اورتاق
خصوصیتلریندن دانیشارکن اونلاری ترکیب و آنلام جهتنن عبارتله
اصطلاحلار خلق مثلری و آتالار سؤزو کیمی شاخه لره آیرییر^(۳)!
پروفسور کامل علییف "لکسیک فرازشولوژی و گراماتیک واحدلرین

۱- عمر آسیم آق سوی، آتا سؤزلری و دشیملر، تورک دیل قورومسو -
بایینلاری، آنکارا - ۱۹۶۵.

۲- پاشا افندیف، آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، معارف نشریاتی
باکی - ۱۹۹۲

۳- پروفسور سالم جعفروف، معاصر آذربایجان دیلی، معارف نشریاتی
باکی - ۱۹۷۰

نطقده رولو" آلتمییش صحیفه‌لیک رساله‌سینده ثابت‌سؤز بیرلشمه‌لری - نین بدیعی و آنلام خصوصیتلریندن بیرلیکده سؤز آجیر!)
بیر چوخ شفاهی خلق ادبیاتینا اختصاص ائدیلمیش مستقل مجموعه‌لر ده و هابئله فولکلور آنتولوژیلرده آتالار سؤزو و مثلره گئنییش بئر وئریلیر. لاکین اصطلاحلار و عبارهلردن عمومیتده سؤزلوکله‌سره ایضا حات‌گتیریلیر.

دیلمچی عالیم پروفسور علی حیدر اوروجوف "آذربایجانجا - روسجا فرازشولوژی لغتی" نین مقدمه‌سینده بو مسئلهیه بئله یاناشیر:
فرازشولوگیا حقیقده دیلمچی عالیملرین فیکری اولدوقجا مختلف دیر، اونلاردان بعضیلری فرازشولوگیانی چوخ گئنییش معنادا گؤتورور، یعنی اونون ترکیبینه دیلده ایشله‌نن ثابت‌سؤز بیرلشمه‌لری نین هامیسینی داخل ائدیر. دیگر قسمی ایسه فرازشولوژی افاده‌لری نین چرچیوه‌سینی ثابت‌سؤز بیرلشمه‌لری نین یالنیز معین بیر گروپو ایله محدودلاش - دیریر. بعضی عالیملر دیلین فرازشولوگیاسینا آتالار سؤزلرینی، ضرب‌المثللری، حکمتلی سؤزلری، قوشا سؤزلری و آهیلرینی داخل ائدیلمه‌لری حالدا، او بیریلری بونلاری فرازشولوگیا حساب ائتمیر!)
سؤز بیرلشمه‌لری نین آنلامی باره‌ده اولان بو فرقلی باخیشلاری ذاهادریندن و هر طرفلی منیمسه‌ک اوچون یوخاریدا آدی چکیلن اشرلر کیمی منبعلره باش وورماق اولار. آنجاق بیز بورادا بونلارین باشلیجا آنلام خصوصیتلرینه اشاره ائتمه‌دن اول، قیسا دا اولسا، گرامماتیک قورولوشلارینا نظر سالماغی بئرلی سانیریق .

ثابت‌سؤز بیرلشمه‌لری گرامماتیک قورولوش جهتدن ایکی اساس بؤلومده آیریلیر. اونلاردان عبارهلر و اصطلاحلار کیمی بیرلشمه‌لر اساساً ثابت‌گرامماتیک ترکیبلرده. قالیبلاشدیغی حالدا، آتالار سؤزو و مثلر جومله‌لرده قالیبلاشیرلار. ثابت‌ترکیبلر ایله جومله‌لر آراسیندا اولان فرق اؤزونو بو ایکی سؤز بیرلشمه‌سینین بیجیمینده ده گؤستریر:

۱- پروفسور کامل علییف، لکسیک، فرازشولوژی و... باکی اونیورسیتی - تهسی نشریاتی - ۱۹۹۱ . ۲- پروفسور، ع. اوروجوف، آذربایجانجا - روسجا فرازشولوژی لغتی، علم نشریاتی، باکی - ۱۹۷۶ .

معلوم اولدوغو کیمی، ثابت ترکیبلرده (عبارهلر و اصطلاحلاردا) سۆز بیلرلشمه سی بیر آنلامی گؤسترک اوچون ایکی یا نچه سۆز بیر-بیر-بیله قایناییب قاریشدیغی حالدا ترکیب بیر نجه لیگی بیلدیریر. حالبوکی، جمله بیر ایشی یا اولوشو گؤستریر.

مثال اوچون: اورهک سۆزو، غم دریاسی، دیل یاراسی، الی آجیق، قانی ایستی، دونیا گؤرموش، آغیر اولتورماق، دیله توتماق، بشل باغلاماق، ال-آیاق آچماق، آغزی اگرینی دالیدان تانیماق، دادی داماغیندا قالماق، مین آتلییا برابر اولماق، اوژونو بوغدا بازاریندا گورمک و س. بیر نجه لیگی بیلدیردیگی حالدا، آی- اولدوز گویه یاراشیر، بیر گول ایله باهار اولماز سنه گوندیگیم داغلار سنه ده قار یا غارمیش، اوتان اوتانمازدان قورخ قورخمازدان خارا تومانیسم خاریلدار، باغیرساقلاریم قیریلدار، یاریمادیق ایستی سیندن، کور اولدوق توستوسیندن... بیر ایشی یا اولوشو گؤستریر.

بشله لیگه عبارتله ر و اصطلاحلار بدیعی دیلده جمله عضو یا آرا سۆز کیمی و آتالار سۆزو و مثلر جمله لر حالیندا دانیشیغی یا یازینی بزه ییرلر:

گؤنلوم آجیلیر زلف پریشانینی گورجک
نوطقوم توتولور غنچه خندانینی گورجک

(فضولی)

بورادا "گؤنلوم آجیلیر"، "نوطقوم توتولور" و "غنچه خندان" دئییم- لری فضولی شعرینی جانلاندیریر و

" ایندی اولان اولوب، گشچنلر گشچیب،
جالانان سو بیر ده کوزه یه دولماز،
دالان آتیلان داش توپوغا دگر،
گوز یاشی توکمگله یارا ساغالماز"
(سهند)

بوراداکی آتالار سۆز لری شعرده اولان اینام و پیغامی قات-قات قدرتلندیریر.

سۆز بوخ کی، غرازشولوژی بیلرلشمه لر " خاص اولان جانلیق، بیغجا - ملیق، آهنگدارلیق و آخیجیلیق ایله بیلرلکده، آنلام دولغونلوغو

اونلاری اؤز - اؤزلوگونده بدیعی دیل و ادبیات نمونلرینه چئویر- میشدیر. بدیعی نمونلر و خصوصیه ده خلق یارادیجیلیغینین صاف بولاغیندان جاغلایان نمونلر شاعیر و یازیچیییا اؤز دوینغو و دوشو- نهلریننی تاشیرلی و هیجانلی یاراتماقدا، اشرین دیلیننی تیبیکلش دیرمکده شخصیتلرین اخلاقی اجتماعی گؤرونوش و معنوی وارلیقلاریننی آیدینلاشدیرماقدا و بیر سؤزله اشره ملی و خلقی خصلت قازاندیرماق دا توکنمز یاردیم گؤستیریر.

بدیعی اشره ایش تکجه سؤزلرین اؤز یئترینده دوغرو- دوزگ- وون ایشله دیلمهسی ایله قورتارمیر، بورادا دیلین اختیاریندا اولان لفظی و معنوی امکاملاردان مهارتله فایدالانماق داها اوستون یئر توتور و اوخوجونون علاقه سیننی اشره دؤنه - دؤنه آرتیریر.

بدیعی ادبیاتدا فراز شولوژی واحدلرین بوتون نوعلریندن آشاغا یوخاری استفاده اولونور. لاکین بو واحدلرین آراسیندا باشلیجا بئری توتان دشیملر، آتالار سؤزلری و خلق مثلری دیر. یاشاییش قایغیلاریمیزین ائله بیر ساحهسی بوخدور کی، اونو قاورایان اصطلاحی میز، خلق مثلیمیز و آتالار سؤزوموز اولماسین.

دشیملر (اصطلاحلار):

دشیم یا اصطلاح سؤزلوکده بئله تانیتدیریلیر: یالنیز بیر دیله خاص اولوب، باشقا دیله چئوریلشینی جتین اولان ثابت سؤز بیرلشمهسی بو سؤز بیرلشمه سیننی دوغورلدان سؤزلر اساسا "اؤز آیری - آیری - آنلاتدیقلاری آنلانیشی الدن وئریب، آیری مجازی و تشبیهی آنلانیشی افاده ائدیر.

بو تعریفه گؤره دشیملر او بیری سؤز بیرلشمه لرینه نسبت هامی دان جوخ مجازی و تعبیری معنا داشیماقلا هم دانیشیق و هم ییازی دیلینده اولجویه کلمز مقیاسدا ایشله دیلیر. آذری تورکجه سینده فعللرین جوخلوغو و رنگینلیگی اونلارین قوشما، بیرلشمه و یاناشما یولو ایله ساییسز- حسابسیز فعلی بیرلشمه لر یاراتماغا امکان وئریر. بو عمومی باخیشدا بیر- بیرینه اوخشایان لاکین اینجه آیرینتی لارلا فرقله نن دشیملرین اولوبو خصوصیتلری دیلین اولوبو قورو- لوشو ایله باغلانیر.

قووشما دثیملری او بیرری دثیملردن آیینان خصوصیت بو نـوع
بیرلشمه لرین ترکیبینه، ایشله دیلن سؤزلرین اؤز حقیقی و نومیـنا
تیف معنا سیندان اوزا قلاشما سیندا و مجازی معنا فـازانما سیندا دیر.
مثلاً: "دیل تۆکمک (اصرار اشمک)، گؤز اؤرتمک (کونا هیندان گئچمک،
باغیشلاماق)، آغیز آچماق (خواهیش اشمک)، بویون اگمک (تسلیم اولماق)،
آلت ـ اوست ائله مک (خراب قویماق ـ داغیتماق).

بوندان علاوه، قووشما دثیملرین ترکیبینه ایشله دیلن سؤزلردن
بیرینجی سی گراماتیک دگیشیک لیه اوغراما دیغی حالدا بو نـوع
بیرلشمه ده، اولان بوتون لوک و پارچالانما زلیق ترکیبین داخیلینه بیر
شئی آرتیرماق یا اسکیلتمه گه یول وئرمیر. مثلاً: "ال ـ آیاق ائله مک،
گؤزده قولاقدا اولماق، پیچاق وورسان قانی چیخماق، خنجری نین قاشی
دوشمک .

بیرلشمه دثیملرده قووشما دثیملردن فرقلی اولاراق اشتهـراک
اثن سؤزلرین بیرری چوخ ضعیف حالدا اولسادا اؤز اطی معنا سینسی
قوروماقلا برابر بیرینجی سؤز منسوبیت شکیلچیلرینی قبول ائدیـب
دگیشه بیلیر: الی بوشا چیخماق، سؤزو آغزیندا قویماق، کلله نی یئـره
آتماق کیمی، بیرلشمه دثیملرده ال سؤز، کلله اؤز اطی معنا لارینی
بیر درجه ده قورودوقلاری حالدا الیم بوشا چیغدی، الین بوشا چیغدی،
الیمیز بوشا چیغدی... سؤزوم آغزیمدا قالدی، سؤزون آغزیندا قالدی..
کلله می یئره آتدیم، کلله نی یئره آتدین... شکیلده ایشلتمک اولار.

بیرلشمه دثیملرده بیرینجی طرف منسوبیت حالیندان علاوه فعلین
ایسته یینه گؤره تاثیرلیک، یؤنلوک و چیخیشلیق شکیلچیلری ده قبول
ائدیر: گؤنلونو آتماق، باشینی اوچالتماق، عاغلینا باتماق، بویونونا
آتماق، آؤزونه دشمک، قاباغیندان قاچماق، اوره ییندن خبر وئرمک،
باشیندان ائله مک .

اؤیوشما دثیملرده ماراقلی جهت اورا سیدیرکی قووشما و بیرلشمه
دثیملردن فرقلی اولاراق، بیرینجی طرف منسوبیت شکیلچیلی گؤتورمک.
دن علاوه ایکی طرفین آراسیندا باشقا سؤزلر ده، گیره بیلیر. مثلاً: "
باش گیرله مک دثیمینی باشینی گیرله مک، باشیمی گیرله مک، باشلارینی
گیرله مک شکلینده ایشلتمک مومکون اولدوغو کیمی، باشینی بیر جوره ـ
سی گیرله مک، باشینی چوخ یا مان کؤکده گیرله مک و یا اوره گینسی

بوشالتماق دثييميني، اوره كيمي بوشالتديم، اوره كيمي (اوره گينبي) ايللرين غمندن بوشالتديم (بوشالتدين) شكلينده ده ايشلتمك اولار. بيرلشمه دثييملرده اولدوغو كيمي اويوشما دثييملرده ده بيرين-جي طرف منسوبيت حاليندان علاوه فعلين طلبينه گوره يونلوك، تاشير-ليك، يئرليك، جيغيشليق حالي قبول اشمگله جور به جور دثييملر يارادير؛ اوره يي قيسيلماق، گوزو دويماق، جيگينينه يوكله مك سومو - يونه ايشله مك، آياغينا يازماق، قاباغيني آتماق، آتاسيني ياندير - ماق، ياددا ساغلاماق، آياقدان سالماق، آبيردان دوشمك، اوره بينندن كئچمك ...

دثييملرين احاطه دايره سي كئنيش و رنگارنگ اولدوغو كيمي يارانما لاري دا اولدوقجا ماراقليدير. عصرلر بويو انسانلار اولايلا (حادثه لره) مناسبتلريني، آرزو و ايستكلريني بديعي ديده قيسا و آيدين سوزلر ده ياراتميشلار. بو نسلدن - نسله وديلدن - ديلاه گئچمك له زامانيميزا قدر گليب چيخان و تكرارلانديقجا ثابتلشن بيرلشمه لرين جور به جور يارانما يوللاري اولموشدور. بيرسيرا دثييملر خلق ادبياتي، تاريخي حادثه لر، افسانه و روايتلر اساسندا اورتايا چيخميشدير. مثلا: "مجنون كيمي داغلارا دوشمك، گرم كيمي آليشيب يانماق، فرهاد كيمي كولونگ، وورماق، ناغيل آچماق، قيفيل بند توخوماق، طويله ده ياتيب سلطان محمودو يوخودا گؤرمك، نوح نبي دن قالماق، حضرت خضري گؤرمك ... بير پارا دثييملر دولانيشيق و رسم - رسويمان مثيدانا گلتميشدير؛ ساققالی دگيرماندا آغارتماق، عامام سويوايله دوست توتماق، قندباشي گؤندرگ، ياخا باغلاماق، بازارليغا چيخماق ... بير چوخ دثييملر اينانشيرلار ايله رابطه ده يارانير؛ قيامت قوپماق، محشر آياغينا گلتمك، بوغدا يثيب جتدن قولماق، بهشتين ساتين آتماق، آلاها بير جان بورجو اولماق ... بعضي دثييملر معين ايش يا پئشه ايله علاقه ده اورتايا چيخير؛ اويونا گيرمك، چار سالماق، پاپيش تيكمك، الهى ايگنه توتماق، قوش توتماق، بير شاهيني گولله ايله وورماق ... بيرسيرا دثييملر بدن عضولري ايله ياناشي يارانميشدير. انسانين دويغوسو، دوشونجه سي، حركتي، هيچاني، ياشايشلا مناسبتى اوز مجازى تصويريني بو دثييملرده تامميشلار. ديلچيلىك ادبياتيندا جسماني بيرلشمه لر آدلانان بو دثييملر سايا گلمز قدر

چو خودور. بدن عضولریندن باش، گؤز، دپیل، آغیز، اورهک، آياق ايله علاقه ده يارانان دثييملر، خصوصاً بونلارين چوخوندا اولان چوخ معنالينغي نظره آلساق سايبی مینى اؤتوب گئچر.

دثييملرين سؤز قورولوشو و معنا نولرى باره ده داها چوخ و هر طرفلى دانيشماق اولار. لاکين بورادا فرصتين آز اولدوغوندا بونو گله چک مباحثه لره بوراخير و يالنينز بونلارين بديعى ديده ايشله - ديلمه سيندن نمونه لر و ثرمگه کفايتله نيریک .

دثييملر معيين مضمونلارى مجازى و تشبیهى بوللارلا بيان اشمگله اؤز چوخلوغو، جانليلينغي، زنگينليگى و ايشلک ليگى ايله اولدوقجا گشنيش بير ساحه تشکيل و ثريير. معاصر آذربايجان دانيشيق و يازى ديلى بو بينجام و پوشتيک بيرلشمه لر ايله ائله قاينايب - قارى - شيب کي، بير چوخ وقت اولنلارى سنجيب آييرد. اشمک چتين اولور. بديعى دثييميز و ادبى تيميز عصرلردن بىر اصطلاحلار ياتاغي و عين حالدا، توره مه منبعيدير. بونون بير سببى ده، مجازى معنائين بديعى ادبياتدا و خصوصيله شعرده، داها چوخ يئر توتما سيندادير:

خومار - خومار باخار جاشيمي اؤزه ر،

خيالين گؤنلومه، گؤزومه گزه ر . (واقف)

آيريليق دردى منى سالدی آياقدان ياريم،

اشتمگه بو دل پر درديمه درمان گليرى . (حثيران)

جلاد تک گؤزون نئجه قان - قان دثيير گؤنول،

ازبسکه قان ايچيب نه قدر ايجه قانميرى (خلخالى)

گؤز اوسته قاشين بير گؤزايين دوز يولا گئتمز -

کج قاشووا اما گؤز ال ائيلر، گؤزه ل ائيلر، (صراف)

جين بيغيشيب باشيما حوطه دار اولدو گل،

قورخورام آدم کيمي تولايا شيطان منى (معجز)

يار و يولداشان اوميد اؤز، قوم و قارداش ايستمه،

يؤم گيلن بيگانه دن گؤز، آشانان ال گؤتور . (هيدجى)

بو نمونه لر اؤز يئرینده، معاصر شعریميز، خصوصاً "شهریارين تورکو

شعرلری (و بو آرادا ها میدان جوخ حیدر با با منظومه سی دوغرودان دوغر
ویا دشینملر یا تاغیدیر .

حیدر با با سنون اوزون آغ اولسون
دورد بیر یانون بولاغ اولسون، باغ اولسون،
بیزدن سورا سنون باشون ساغ اولسون
بوردا شیرین خاطیره لر یا توبلار،
داشلار یلان باشی باشا چا توبلار،
آشنالیغین داشین بیزدن آتوبلار...

روزگارین دگیرمانی فیرلانیر
مخلوق اونون دیشلرینه تۇللانیر
باغ کی، بشر گئنه نئجه آلانیر،
همیشه لیک شادلیق اومور اوزونه،
قیری گورور، تۇز قوندور مور اوزونه .

آردی وار

"مجنونیه من مکتب عشق ایچره و خوردوق
من مصفی ختم اشدیم ، او والیلی ده قالدی"
بیر گون ده اشیتدیم کی دوشوب چؤلره مجنون
واللیل اولوب وردی ، جاوانکن ده قوجالدی
بیر گون ده خیر گلهی کی والیلی سی ایله
جان وئردی ، جهان ایچره یا مان ولوله سالدی

اوستاد شهریار

محمد فضولى نين يارا ديجيليغيندا

انسان و تربيه مسئلهسى

يازان: پروفيسور اسد يعقوبى

فضولى نين دۇنيا گۇرۇشوندا انسان و تربيه مسئلهسى مهم يىش — تۇتموشدور، فضولى يه گۇره جمعيتين ساغلام استقامتده فورمالاشماسى و كاملشمهسى اوچون هر شئيدن اول، يوگسك اخلاقى كيفيتلره و استه — تيك دوينغولارا بيهلنميش مبارز عاليملر و اجتماعى خادىملر يىشتيش مهلى دير. بو مسئلهنى اوگونون شخسى نمونه سينده حل ائتمه يه چالیشان محمد فضولى ترجمه حاليندا يازير: " من بو تيم علوم و فنون اوگونونده توپلاميش بير انسان اولماق اوچون چاليشديم. "

گۇره ن فضولى متفكر اجتماعى خادىم كيمى ايرهلى سوردو يو طلبكار ليغى اوون نمونه سينده حقيقتا " دوغرو لتموش مو؟ "

فضولى نين اجتماعى، نظرى، علمى فعاليتى حقينده ايلك يازيلسى منبعلرده معلومات يوخدور، لاکين اونون اوونو بو بارده بئله يازميش دير: " سياحت ائتمه ديگيم چالدا، هميشه عقلى مباحثلرده حكىملرين (فيلسوفلارين — ۷۰۱) مختلف حؤكملرينه اعتراض، نقلى مسئلهلرده ايسه فقيهلرله مخالفت ائديرديم و سؤز صنعتينين هر شعبه سينين اوستادى ايله عبارهلرين گۇزه للىگى، ايفاده لرین لطافتى خصوصوندا مناقشه يه گيريرديم (۲). "

۱- محمد فضولى اثرلىرى، اوگونجو جيلد، باكى، ۱۹۵۸، ص ۲۱.

۲- يئنه اورادا، ص ۲۲.

يوخاريداكى سۆزلردن معلوم اولوركى، دۇنيا گۇرۇشو و بىلىشك سويھسى اعتبارى ايله تئز بىر زاماندا دۇرون گۇركملى متفكر عاليم لرى سويھسىنه يوكلميش فضولى، بىرسيرا فيلسوف عاليملر و اجتماعى خادimler طرفيندن علم و بىلىگين ساختالاشديريلماسينا قارشى كسگين اعتراض سىنىي قالديرميش، اشتراك اشتديگى علمى مجلسلرده علمين مختليف ساحلرينه داير اؤز گۇرۇشلر سيستمىنى و فلسفى باخيشلاريني تبليغ اشميشدير.

فضولىنين تعليم و تربيه گۇرۇش سيستمينده انسان لىرىك، فلسفى، تربيه وى و روحانى وارلىق كيمي نظره آلىنميشدير. شاعيرين فكري نجه بو وارلىق "حسن صورت" (انسانين گۇرونوش و داوار نيش گۇزه نلىگى) له "كمال معنوى" نى (عقلى و اخلاقى كيفيتلرى) اؤزونده بىرلشد - يرمىشدير. همين كيفيتلر - گۇزه نلىك، نجىبلىك و عقلى كاملىك كيفيتلرينه - بيهلنميش انسان فضولىنين شعرلرينده يارانميشلارين قهرمانى كيمي تظاهر ائدير، اجتماعى و معنوى حيا شين انكشافى اوچون اوينا ياييله جك رهبر رولونا گۇره سۇنسوز احتراملا مدح ائديلىر.

عقل حيراندير اونون كيفيت اطوارينا ، (۱)
باشدا، گۇز ده، هم اۆره كده دائم اوندان كام آلا.

فضولىنين فيكرينجه محض بو گۇستريلىن سجه نى داشيا بىلن متفكر دين خادimler، بىليجيلر و معلملر بشرى ده يرلرين ساغلام استقامت ده تشكل تاپيب انكشاف اشمه سینه، خصوصى ايله گنج نسلده قابليتلرين اۆزه چيخيب چيچكلنمه سینه شاعيرين سؤزو ايله دئسك، "بوتون شرايط ده" اوغورلو تاثير گۇستره بيلر. ايش بوراسيندا دىركى، تبليغ اشتديگى بو مثبت كيفيتلرى محض اؤزونون شخى نمونه سينده تمثيل ائدن شخطلرين سؤزلرى - بو جور آداملارين چاغيريشلارى اۆره كلر - نور ساچار، دينله بيجيلرى اؤز آردينجا آپارا بيلر. فضولى يه گۇره بو مسئله ايله باغلى معلملرين رولو دقتى داها چوخ طب ائدير. انسان و تربيه مسئلهسى ايله باغلى بؤيوك متفكرين يوخاريدا اشاره اشتديگيميز فيكىرلرى اونون آشاغيداكى سؤزلرينده.

۱- محمد فضولى، گۇستريلىن اثرى، ص ۴۲۱.

حسن صورتله کمال معنوی! نسا نلارا،
هر زامان هر حال ایله اولسا، دئییلدیر بی اثر
چهره زیباسی دایم آرتیرار گؤز نورونو،
کونول آرام ائیلهیر، رفتارینا ائتن نظر
او فقیه و عالم و شیخ و معلم اولسا گر،
علم و صنعت اویره در، هم آرتیرار فضل و هنر.
چا تدیرار حد کماله قلبی نور فیض ایله
طالب علمه اولار، ارشادی دایم راهبر (۱)

شاعیرین فیکرینجه حقیقی وارلیغین مادی نعمتله خزینه سنین آچلا
ری دا " اهل ادراک " آدلاندیردینی محض بیلگی و معرفتلی
آداملارین الینده دیر و بو دا فعاللیق و مبارزه شرطی ایله نتیجه
وئره بیلر:

چون نخل عدیقه هنرسن،
مفتاح خزینه گوهرسن،
جهد ایله چیخار جواهر پاک،
فیکر ائتمه کی، بوخدور اهل ادراک

فضولی سنین فیکرینجه حقیقی بیلگی علمه اساسلانمایدیر. او،
" فضیلتین، هنرین باقی قالماق ایسترسن، بیلگده جهد ائیله، کسب
علمدن عار ائلمه " - دئییه گنج نسلی " اهل ادراک " مقامینا چاتماق
اؤچون تحصیل و چالیشقانلیغا چا غیرمیشدیر. بونا گؤره ده، فضولی
استعدادین اؤزه چیخیب انکشاف ائتمه سی اوچون تربیه سنین ده مهم
رولونا تاکید ائتمیشدیر.

تورک و فارس دیل لرینده یازدینی دیوانلاری سنین مقدمه سینده
فضولی دونیوی و دینی بیلگی لری " علم عقلی " و " علم نقلی " آدلاندیر -
میش، همین بیلگی ساحه لری اؤزه تحصیل آلماغی عقلی تربیه اؤچون
لازم بیلمیشدیر.

فضولی حادثه لرین ماهیتی سنین ایضاح ائدیلمه سینی عقلی انکشاف

۱- محمد فضولی، گؤستریلن اثری، ص ۴۲۱.

اوچون مهم عاملردن بهری سایمیشدیر. بونا گوره ده او، مثلا" دیسل تدریسینده مکانیکی اولاراق سؤزلرین "س و حرفلرین" اویرنمک دگیل شاگردلر طرفیندن معنینین باشا دوشولمه سینه نائل اولماغی توصیه ائتمیشدیر:

(۱) مشو قانع به صوت و حرف اکسب فیض معنی کن

انسان شخصیتینین کاملشمه سی اوچون عقلی تربیه نین اخلاق تربیه - سی ایله وحدت تشکیل ائتمه سینگی مهم شرط حساب ائدن محمد فضولی دئیر:

علم ایله ، ادب له تاپیلار شرف ،
مرواری اولماسا ، نه لازم صدف (۲)

فضولینین شعرلرینده راست گلدیگیمیز "عشق" و " محبت" ایفاده لک اطلینده ، فلسفی - اجتماعی - تربیه وی مضمون داشییاراق کؤهنه لیگین و یالان دونیاسینین معنوی اسارتیندن خلاص اولماق ایسته یین و حقیقی اخلاقی یوکسه لیشه جان آتان انسانلارین احتراصینی عکس ائتدیریر .

یوخدور عشق ایچره فضولی ، منه بیر ثابت یول ،
هر زامان باشقا فیکر ، باشقا خیالیم واردیر (۳)

مثلا ، "صرف عشق و محبت اثری کیمی تانینمیش "لیلی و مجنون" منظوم مہ سینین قهرمانلاری اولان لیلی و مجنون ، بییزجه ، یونگول احتراصلار و ریاکارلیق دوشگونلو بیونه قارشلی اولان معنویات پاکلیغی الهه لری کیمی سلسدیریلیمیشدیر . بو افسانه وی وارلیقلار ، اطلینده ، آزادلیق ، تمیز مقصد و آمال اوغروندا آپاریلان اؤزونه مخصوص باریشمازلیق ، مبارزه و مقاومت سمبوللاری کیمی گؤستریلیمیشدیر .

عشقسیز مقصده بشتیشک اولماز ،
عشق ایله تاپیلار دوزلوک حقیقت (۴)

فضولینین شعرلرینده ترنم ائدیلمن " گؤزه للیک" آنلاشینی نین اؤزوده

۱- محمد فضولی. اشعار منتخب فارسی، باکو، ۱۹۵۸، ص ۲۲۷. ۲- محمد فضولی اثرلری ، اوچونجو جلد ، باکی ۱۹۵۸ ، ص ۲۴۶ . ۳- یئنه اورادا ، ص ۳۱۵ . ۴- یئنه اورادا ، ص ۲۴۶ .

یوکسک معرفت و اخلاقی مفتخر سویه‌سینه قالدیریلیمیشدیر:

جمال حسنونه ای دائما اولان مغرور،
نه دن جنون بو قدر سنده عقله غالب دیر.
کمال معنویه شائینین لیاقتی وار،
سنین او ذاتینا لایق اولو مراتب دیر (۱)

فضولی تربیه مسئله‌سی ایله باغلی اولاراق حساب ائدیبرکی بیثنسی -
یئتمه‌لر " ملک کیمی تمیز و پاک یارانمیشلار":

بیر ملک تک هر خلل دن پاک - پاکیزه تمیز ،
ایلک گونلردن یاراتدی تانری بو نورسری (۲)

اوشاقلیق دورونده‌کی تربیه نی بیثنی یئتمه‌لرده فورما ائشان اخلاقی
مفتلرین اساسی کیمی قیمتندیرن فضولی یازیر:

یازیلسا هر کونول لوحونه اولدن اونون،
ده ییشدیریلمه‌سی آرتیق اولار عقیلجه محال
ائله گمان ائله‌مه باشقا نقشه قابل اولار،
او لوح کیم، دولا او نقشلرله مالامل (۳)

۱- بیئنه اورادا، ص ۴۲۱، ۲- بیئنه اورادا، ص ۴۲۲ . ۳- بیئنه اورادا، ص ۴۲۳، فضولی‌نین همین شعرلرینده ایره‌لی سورولموش "کونول لوحه‌سی اوزه رینده ایلک ناخیشلار" نظریه‌سی ۱۷- جی عصرین مشهور انگلیس پداگوگو جون لوکون " تمیزلوحه " (" *Tabula rasa* ") نظریه‌سینی خاطیر- لادیر. یئری گل‌میشکن دئمه‌لی‌بیک کی، آروپانین بیرجوخ کلاسیک متفکر- لرینین اثرلرینده‌کی بیرسیرا علمی - فلسفی فیکرلرین کوکلرینه شرق عالیم‌لرینین اثرلرینده تصادف ائدیلمیر. مثلا، "یوخاریدا قیید ائدیلمن نظریه ابوحامد محمد غزالی (۱۰۵۸- ۱۱۱۱) طرفیندن داها آیدین شکیلده ایضاح ائدیلمیشدیر، غزالی "کیمیای سعادت" آدلی اثرینده یازیر: "اولاد، آنا و آتانین اختیاریندا اولان بیرامانتدیر. او، نفیس بیر اینجی کیمی تمیز، و مؤم‌کیمی اوزه رینده ناخیش سالیماق قابلیت ینده دیر، آنجا اوزه رینده هئچ بیر ناخیش یوخدور..." (برگزیده کیمیای سعادت- شاهکارهای ادبیات فارسی ۲۹ - تهران ، ۱۳۶۹

ص ۲۸.

بوناگوره ده فضولی اوشاقلارین عائله تربیه سینه خصوصی میسر
و شرمیش دیر. اونون فیکرینجه والدین اوشاقلارینی بوتون منفی تأثیر
لردن و ایبنتی لردن قورومالی حرکتلرینه نظارت ائتمه لیدیر؛ چونکی
عقلی و اخلاقی تربیه محض اوشاقلیق چاغلاریندا باشلانمالیدیر:

او طفل ساده دلین مفعه جمالی کیمی،
لطیف و ساده یارانمیشدیر اوندانکی احوال ،
تغافل ائتمه ، اونو قویما هر شرمیز ایشه ،
طریق علم و ادب اؤیورت ، ائپله مه اهمال (۱)

فضولی اخلاقی تربیه نین فورمالاشماسیندا والدینلرین رولونا مستثنی
اهمیت و شرمیشدیر. اونون فیکرینجه آتا - آنالار "نسب فضیلتی" ، "دو-
ست کؤمگی" ، "مُلک و مال" و "حسن جمال" کیمی دولایی واسیطه لیره
آرخالانماغین بیس نتیجه لرینی، ائله جده شخصی زحمت و قابلیت لسه
فخر ائتمه یین شرفلی یا شاماق طرزی اولدوغونو یثنی یئتمه لره یا شا
سالمالیدیرلار. بو مقصدله والدین اولادلارینی مستقللیگه آلیشدیرما-
لیدیر:

آنانین مهربانلیغی اوشاغا ،
گرهک اولسون زامان حد قدر .
.....

سنه بو وارلیق عالمی آنادیر ،
کی، طرفدارین اولدو شام و سحر .
آنا دؤرونده بسدیر هرله نمک ،
قیز دئییلسن ، ایگیدلیگین کؤستر. (۲)

گورکملی عالم حساب ائدییرکی مستقللیک گنجلرده کی استعدادلارین
آوزه چیخماسینا سبب اولور. معیشتی آتا - آنالاردان آسیلی اولان او-
لاد ایسه تشبث سوز و غیرفعال شخصیته چئوریلهرک محیطین آغیر
ضربه لرینه معروض قالیر.

فضولی "اولادینا نصیحت" اثرینده اوغلونو میوه یه ، اؤزونو اغاچا
و دونیانی باغا اوخشاتمیشدیر. اونون فیکرینجه یئتیتمه یین میوه نیسن

۱- یئنه اورادا، ص ۴۲۳، ۴۱۹، ۴۱۸ . ۲- یئنه اورادا، ص ۴۱۹ - ۴۱۸ .

آغا جان درېلمه سی فایدالی اولدوغو کیمی اولادین دا بلوغ حدینه جاتدیقا والدینی ترک ائدیب عائله قورماسی و مستقل حیات سورمه سی مصلحت دیر، معض بو تقدیرده اولاد گنجلیگه خاص اولان مثبت قوه لرینی شمره لشدیرمه یه امکان تاپار، مستقل شخصیت کیمی فورمالا شیب اجتماعی حیاتدا لیاقتلی موقع کسب ائده ر. (۱)

" اوغلونا نصیحت " اثرینده دقتی طب ائدن مهم مسئله لردن بیری ده فضولی تینایره لی سورددیووالدینله اولاد آراسینداکی "عکسلیگه، گنج لیکه و قوجالیغا خاص اولان و بییر- بییرینه قارشی دوران خصوصیتلر، یثنی ایله کوهنه آراسینداکی ضدیتلر مسئله سی دیر. فضولی به گؤره بو ضدیت معین شرطلر داخلینده اولادا وئرلین سربست لیکله حل ائدیله بیلر. عکس تقدیرده، حتا فاجعه لرله ده نتیجه لنه بیلر. فضولی همین فیکرینی اؤزونون "لیلی و مجنون" منظومه سینده داها آیدین فورمادا انکشاف ائتدیرمیشدیر.

فضولی گنجره اخلاقی کیفیتلرین آشیلانماسی اوجون منفی فکتلرین افشاسینی مهم عامل حساب ائتمیشدیر. مثلا، "او، یازدیغی بییر قطعه ده تواضعکارلیق فکتینه قارشی لؤوغالینی افشا ائتمیش و بونو سرخو- شلو قلا برابر سایمیشدیر، اورادا دشیبیلیر کی لؤوغا آداملاریمن "طبیعتلری طوه سیز، اوره کلری معرفتسیز و گؤزلری ایشیقسیز اولور" فضولی لؤوغا آدامین عاقیبتینی آشاغیداکی شعرینده بییر اؤل- اسکلتی مثالیندا تصویر ائده رک لؤوغالینغا قارشی نفرت دویغولاری اویا تماغا چالیشمیشدیر:

بییر اؤلو گؤردوم داغیلمیشدی بوتون اعضالاری،
مسکن ائتمیشدی اونون بوش کلله سینده مار و مور،
سؤیله ای دوران، دئدیم، بو نطفه پاکیزه نی،
سلطنت تختیندن ائتدین بس نهدن اهل قبور.
سؤیله دی: دورانین ای هر حکمتیندن بی خبر،
بی ادب مغرور ایدی، باخ، بئیلهدیر جرم غرور. (۲)

محمد فضولی نین اثرلرینده گؤزه چارپان ماراقلی مسئله لردن بیری

۱- محمد فضولی، اشعار منتخب فارسی، ص ۲۲۶-۲۲۳.

۲- محمد فضولی اثرلری، اوجونجو طبع، باکی، ۱۹۵۸، ص ۴۲۲-۴۲۱.

قالانی ۱۱۳- جو صحیفه ده

كۆل اۆلدوم . . .

قاناد آچدیم، پروانەتك ، آواره
گۆندوز يارپاق ، گىجە قىزىل گول اۆلدوم . . .
هر ايشيغا قاپىلاراق ، دونيادا
يانار اودا ياندىم ، آمان ، كۆل اۆلدوم . . .

يولدان دۇنوب ، تىكانلىقدان كىم كىچىر؟
بىلنە دورغون ، آجى سودان كىم ايچىز؟
باغى قويوب ، قۇرو چۆلە كىم كىچىر؟
يانار اودا ياندىم ، آمان ، كۆل اۆلدوم . . .

سئل - سۇ اۆلدوم ، گاه بۇلاندىم ، دۇرۇلدوم
آغ - قارالى گۆزەلدرە وورۇلدوم
صدف سازتك ، هر ال ايلە قۇرۇلدوم
يانار اودا ياندىم ، آمان كۆل اۆلدوم . . .

" عشقىن بىئەدى شەرىن " گزىب " تۇكندىم
آنچاق عشقى داستانلاردان اۇرگندىم
وفاسىزدان : وفا ، سئوگى دىلدىم
يانار اودا ياندىم ، آمان ، كۆل اۆلدوم . . .

شېخ اۆلۈب ، گزىدىم ، گىجە ، دربەدر
كۆلگە اۆلۈب دۇشدم بىئەرە ، هر سحر
تانىمادى منى يولدان كىچىنلەر
يانار اودا ياندىم ، آمان ، كۆل اۆلدوم

ايلىك باهارلار ، اگر لطف ازل دىر
ياشيل باغىن خاطىرەسى: خزل دىر
شاعىرلەرىن يادكارى ، غزل دىر . . .
يانار اودا ياندىم ، آمان ، كۆل اۆلدوم .

بسم الله الرحمن الرحيم

موللا محمد فضولى نين شعرلرينده
آنالار سوزو و حكمتلر

يازان: دوكتور رحيم چاوش اكبرى

نالهدن دير نئى كيمى آوازه عشقيم بلند
نالهدن تركين قيلمازام نئى تك كسيلم بنبند
قيل مدد اى بخت يوخسا كام دل مومكون دئيبيل
بؤيله كيم او دلربا بيدرد دير من دردمند

گونش ايلي ۱۳۲۴ (= ۱۹۴۵ ميلادى) - ده من اوچونجو صينيفده اوخو-
يوردوم. او گونه قدر من سينمايا گشتمه ميشديم. بير گون رحمتليک
قارداشيم "زين العابدین جاوش اکبرى" عائله ميؤى سينمايا آپاردى.
او گون اوستاد عزيز حاجى بيگ اوون يازديغى گؤزهل اثرى "آرشين
مال آلان" اوپراسينى تاماشا ائلهديک. رحمتليک "رشيد بهبودوف"
و "صونا آصلانووا" عسگر و گلچهره نقشينى ايفا ائديرديلر. فضولى نين
بو شعرينى فيلمين باشلانغيچيندا "عسگر" اوخويوردو و سونرا گلچهره
(يا بيلمم بير اؤزگه قادين اونون يثرينه) اورهگه ياتان "سوپرانو"
سسيله بئله اوخويوردو:

پريشان خلق عالم آه و افغان ائتديگيمدن دير
پريشان اولدوغوم خلقى پريشان ائتديگيمدن دير
دئيبيل بيهوده گر ياغسا فلکدن باشيما داشلار
بناسين تيشه آهيلا ويران ائتديگيمدن دير

من او زامانلار شعرين گشنيش دونياسيندان، آنجا، نئجه تورکجه و
فارسجا اوشاق شعري بيلرديم و بوتون دونيا شاعيرلريندن فردوسى
و حافظى آديلا تانيارديم.

مهربان آلاه منه قووتلی حافظه و گۆزهل سن وثرمیشدی. اش—وه
قایدانان سونرا، "آرشین مال آلان" اوپراسینین ناغیلینین یادیمدا
قالان قدر آنام اوچون سؤیله ییب و اوخودوم.

آلتی ایل سونرا دوققوزنجو صینیفده ایکن، بیر نفر الدهه کتـاب
ساتاندان اون بئش قهرانا بیر جد فضولی دیوانی (استانبول چاپی
نی) آلدیم. او گونلر، او کتابی اوخوماق منیم اوچون جوخ جتیـن
ایدی، چونکی استانبول تورکجه سیله یازیلیمیشدی.

اوزون مدتدن سونرا، تورکیه ده، ادبیات فاکولته سینده دوکتورا
دوره سینین اوخویاندا، فضولینین آرتیق تانییب و بیلدیم کی تورک
ادبیاتیندا فضولی، دئمک اولار کی فارس دیلینده سعدی و حافظ و
نظامی قدر ذوق و هنر صاحبی دیر.

هر دیلده ادبیات باغلی اولان ساحه لردن "امثال وحکم" یا خود:
"آتالار سؤزو و حکمتلر" بؤیوک بیر یئر توتور.

رحمتلیک علامه علی اکبر دهخدا، فارسجا دؤرد جلدن عبارت اولان
"امثال وحکم" اثرینین فارس شاعیرلرینین دیوانلاریندان و خلقین
شفاهی دیلیندن توپلاییب و چاپا یئتیرمیشدیرکی بو اثر فارس ادبیات
تیندا بیر معجزه ساییلیر.

محمد جبه رودی (یا جبه رودی) اؤز اثری "جامع التمثیل" ده خبر
وثریر کی: حضرت محمدین هجرت تاریخی (ان المتقین فی مقام امین =
۱۰۴۵ ه.ق) ایلینده هندوستاندا حیدرآباد شهرینده بیر نفر فاضیل
منه سؤیله دی کی من شاه عباس بن امریله تورک مثللرینین بیر یئـره
بیغمیشام. اما ایندییه دک فارس مثللرینین توپلایان اولماییدی "تاسف
کی او فاضل توپلایان تورک مثللری یا آرادان گئدیب یا بیر یئـرده
قالسا دا (؟) بیؤه گلیب جاتما میشدیر.

آذری تورکجه سینده بیر نئجه بؤیوک و کیچیک اثرلر وار کی، آنجاق
شفاهی خلق دیلیندن آلینییب و بیر یئـره توپلانمیلار. منیم الیمه
چاتانلار بونلاردیر:

۱- امثال وحکم- در لهجه محلی آذربایجان - تالیف علی اصغر مجتهدی
(تبریز ۱۳۲۵ - ۱۳۳۴) بو کتابین ایچینده: (مراغی - ختاشی -
دهخوارقانی - ریاحی) نسخه لریندن آد آپاریلیب کی من اونسخه
لری گؤرمه میشم.

۲- آتالار سۆزو یا گفتارنیاکان

آنجا ق بیوک معلم و مهربان آتام پروفورغلامحسین بیگدلی‌نین
بیوک آذری شاعیرلری‌نین دیوانیندان چیخاریب ۱۹۷۹- جی ایلده باکی
دا چاپ ائتدیردیگی مدرک سۆزلهر کتابی منیم الیمده دیر.

من رحمتلیک علی اکبرقائم مقام فراهان‌نین "نامه داستان" کتابی‌نین
الیازماسینی اله گتیریپ اوخودوم .بو کتابدا جوخلو تورک ، فارس
و عربجه مثلر وار. او کتابی تصحیح ائدیپ و قلمدن دوشن مثلری
آرتیریپ و چاپا حاضیرلامیشام. بو اثر منیم دوقتوراتئزیمدی.

۱۳۷۱- جی ایلده ابهر شهرینده "حکیم هیدجی و اشیرالدین ابهری"
اوجون برپا اولونان کنگرده اشتراک ائدیپ و ایلك دفعه حکیم هیدجی
نین دیوانیندا اولان تورکجه ،فارسجا و عربجه مثلری چیخاریب و
کنگرده اوخودوم کی جوخ آلقیشلاندى.

ایندی ده فضولی‌نین ۵۰۰- جی ایل دؤنوموناسبتیله بو مقاله‌نی
حاضیرلاییب اوخوجولارا اتحاف ائدیرم . اولسون کی ،تورک شاعیرلری‌نین
دیوانلاریندا اولان آتالار سۆزو و حکمتلری ،محترم عالیم‌لر و معلم‌لر
بو ساییقلا سنجیب و چاپا حاضیرلایالار و منده باجاردیغیم قدر بو
یولدا جالیشا جام .

شعرلرده اولان مثل و حکمتلری () نشانه‌سیله آییرمیشام .

خاطیرلما :

هر مثلین آلتیندا بیرنومره یازیلیب کی مثلین هانسی صحیفه‌ده
اولدوغونو گؤستریر و علاوه هر نومه‌نین کناریندا بیر اؤزگه نشانه-
ده وارکی او نشانه استفاده اولونان نسخه‌نین علامتیدیر. منیم
استفاده ائتدیگیم نسخه‌لر بونلاردیر:

۱- مصر :دیوان ترکی محمد فضولی ،تصحیح و تدوین میرصالح حسینلی ،
انتشارات فتعی ،تهران ۱۳۷۱ .

۲- مس : مدریک سۆزلهر ترتیب جیلر :غ .بیگدلی ،ع .سلیمانزاده ،ح -
ساسانی

۳- عم : امثال و حکم در لهجه محلی آذربایجان ،علی اصغر مجتدی ،تبریز
۱۳۷۵- ۱۳۳۴ .

ح - رجوع ائتمک علامتیدیر . یعنی : باخ ...
/ قرآن کریمده سوره و آیه علامتیدیر آیه

(آرتیران سۆز قدرینی صدق ایله قدرین آرتیرار)
 کیم (به مقدار اولسا ، اهلین ائیلر اول مقدار سۆز) ص ۶۷
 (آز اولسا هر متاع ، اونا ائل جوخ بها وئرر) ص ۱۳۸

نظیر :

از کمی شد گرانبها صندل
 وز فزونی استکم بها هیزم
 رشید یاسمی

عرضه وتقاضا

(آتا نجه سئوهر اولادی اولماسا هنری) ص ۵۰

بو هرزلیکله سنه ...

دئمش هر غنجهیه عاشق لیگیم راز صبا دئرلر
 (ائل آغزین توتماق اولماز) قورخورام ای گول سنه دئرلر

ص ۱۵۳

فارسجا : در دروازه رامیتوان بست ، دهان مردم رانمی توان بست .

(ابدی شادلیغین شرابی اوچون
 سۆزدن اؤزگه جهاندا یوخ ساقی
 سۆزون اولمزلیگینه سۆز یوخدو

بیز گئده رسکده سۆز قالار باقی) ص ۱۷۵

(ادب شرطی دئیلل مهمانه چکمک میزبان خنجر) ص ۱۴۲

(احتیاط ائیله گوناھ اوزره گوناھ ائتمه داخی) ص ۳۶۷

(احتیاط ائت یانماسین ناگه ، قورو یانینده یاش) ص ۱۹۷

یاشدا یانار قورو اودونا عم ۲۷۶

(ازل کاتبلری ، عشاق بختین قاره یاز میشلار) ص ۱۳۹

(اعتماد اولماز بیثنی ایمانه گل میش کافره) ص ۳۱۱

گل ای زاهد (اگر جهل یقین گؤرمک ایسترسن

اؤزون دن بیگمان ، بیگانه اولموش آشنالردیر) ص ۱۶۵

(" الف " ی تحریک قلب ائیلر " الف ") ص ۴۰۵

میں ایکن قدر و قیمتین بیر اولور
مضطرب اولسا قلبین ای عارف
ایشله تسکین قلب حاصل کیم "الف" ی ...

(الیندن گلدیگی خیری، دریغ ائتمه گدالردن) مصر ۲۶۶

(الینده وارسا بشش اون اینجی ایشلمه طفیان
دنیزده یوز او قدر اینجی وار نه دیر بهری
دئمه کی کامیمی شیرین ائدهر بیغاندا گهر
گهر بیغاندا فلک کامینه تۆکر زهری) مس ۱۰۰

(اهل دونیانین اولماز آخرتی

گر بونو، ایسترایسن، اوندان گئج) مصر ۱۰۴

(اهل عشق ایستر زلال وصل، زاهد سلسبیل) مصر ۲۲۶

(اؤزون اهل حقیقت واله حسن وجمال ائتمز) مصر ۱۸۳

(اؤزونو گؤز گؤره اودلاره سالارمی عاقل ؟) مصر ۲۲۳

قرآن کریم: ولاتلقوا بایدیکم الی التهلکه ۲/۱۹۵

(اولما وفایه طالب، دنیا ی بی وفاده) مصر ۳۰۸

(او کس کی آرزولار خلقین مالیندان، هر ساعات هر گون

بزکلی سفرده اولسون کبابی، هم ده بریانی

اونون قلبی یانارمی ظولمدن بریان اولان قلبه ؟

او رحم ایشلر می گؤرسه خلؤ اودور غمدن جیگر قانی؟)

مس ۴۲

(اوددان چیخار، بخار ساچیلدیقا آب اونا) مصر ۷۱

(او کس کی لووغادیر (۱) اوندا هنردن اولماز اثر

صدا چیخارمی او نئی دن کی وار اونون شکری؟)

مس ۷۲

(اول غمزه دن کؤنول اگر ایسترسن التفات

تیغ تجرد ایله جهان دان علاقه کس)

(اولا کی اؤزوموزه آجیلا بیر باغلی قاپو) ۳۰۶

(اولما قانع علمده هر رتبه یه جاتساندا بیل

سعین آرتدیقا بو یولدا آرتا جاقدیر قیمتین) مس ۱۰۵

- (اولدور منه مراد که اولدور سنه مراد) مص ۳۳۷
- (اولمویان غواص بحر معرفت عارف دشپیل) مص ۱۷۷
- (اونو بنداشتمک اولماز خاروخاشاک ایله ، جیحون دور)
مص ۱۵۱
- (اونون تک آبنوس اوخ لایقی ، فولاد پیکان دیر) مص ۱۳۷
- (او یوندا شاه برابر دشپیل پیاده ایله) مص ۳۱۹
- (او یله کیم سو موج اوروب ظاهر قیلیر هر دم حباب)
مص ۷۸
- (ای اسیر دام غم بیر گوشه میخانه توت) مص ۹۳
- (ایباغه بنددیر تخت و بلادیر باشه تاج)
چکمه تاج و تخت قیدین ...

- (ای کسی کماله اعتقادین ناقص
تحصیلی کماله اجتهادین ناقص
عار ائتمه طلبده قیل حذر اوندان کی
کاملر ایچینده اولادین ناقص) مص
- (ائیله سن طوطی یه تعلیم ادای کلمات
نطقی انسان اولور ، آما اوزو انسان اولماز) مص
- ای گونول سوز خزینه سین آچسان
دینله یین شخصی ، گوزله یورما یاسان
یس ائدر وشردیگین بو اینجه گهر
(اینجی ده چوخ اولاندا قدری ایتر) مص ۵۵
- (ائیله مز بییه ده گول گورد وکده افغان عندللیب) مص ۸۷
- (باغلا بیر دلداره کونلون غیردن پیوندی کس) مص ۱۸۸
- ب
نظیر : شرط عاشق نیست با یکدل دو دلبر داشتن .
یا :
دو دلبر داشتن از یکدلی نیست
امثال وحکمده خدا ص ۱۰۲۲
- (بخت شایسته دشپیل همتی کوتاه لره) مص ۳۱۰

- (بزمدن تشره قوماز پير مغان هشیاری) مص ۳۵۶
- (بلادیر هر کیمین پیر یولدا غماز اولسا یولداشی) ۳۶۳
- (بنای عشق فرهادین اساسین بیستون اشدی) مص ۳۴۴
- (بو اود هر بیتره دوشسه فرق قیلماز قورودان یاشین)
مص ۲۹۶

نظیر: یاشدا قورو اودونا یانار، عم ۲۷۶
فارسجا: آتش که گرفت، خشک و تر میسوزد.

(بو روشن دیر کی غم آئینه دن رنگاری کم قیلماز)
مص ۱۷۹

(بو زندانین اسیرینه یوخ اومید نجات) مص ۹۲

بو معنی ده کی (بیت الله دشر لر قلب مؤمن دیر) مص ۱۴۲
فضولی خالی اولماز صورت دل دوست فیکریندن...

(بو هرزه لیکله سنه جرخ مهربان اولماز) مص ۵۰
آتا نجه سئوه ر اولادی...

(بهائم نوعون ائتمز آدمی زربفت جل) مص ۲۲۵
فارسجا: خر همان خراست پالانش دیگر است، امثال وحکم ده خدا ۷۳۷

(جیفه دونیا دئییل کرکس کیمی مظلوموموز
بیر بؤلوک عنقالریز، قاف قناعت بکلریز) مص ۱۷۵.

(بی دردلرین دردینه درمان اولماز) ۴۹۸

(بی طریقت لر گره ک کیم، دوغرو یولدان آزه لر) مص ۱۳۱

(بیل کی قید عشق ایمیش دام تعلق دن نجات) مص ۹۶

پ

کی (پزمرده نهاله وئرمه بینجه سوئمر وئرمز) مص ۱۷۸

ت

(توتار آهو وطن اول بیترده کی، اوت لو سولدور) مص ۱۲۶

(ترحم اوسا عیب اولماز گدالر پادشالردن) مص ۲۶۶

غرق خوناب دل اشدی دیده گریبان منی
اونجا قان تۆکد وکی، بوندان (توتدو آخر قان منی) مص ۳۵۴
قانلینی قان دوتار، عم ۲۱۸ و هر یاندا اولسا قانلی ...
(توتماق اولماز بویله سیلابین یولون توپراغ ایلن)
مص ۳۰۲

نظیره :

(سرچشمه شاید گزفتن به بیل
جو برگشت نتوان گذشتن به فیل) سعدی
(توت کی قان اشدیم عدالت ایله قانی قانه توت) مص ۹۳
و کتبا علیهم فیها ان النفس والعین بالعين والانف بالانف و
الاذن بالاذن والسن بالسن والجروح قصاص ... قرآن ۵/۴۵
حافظ :

(محتسب خم شکست من سر او
سن باسن والجروح قصاص
قانه قان دیر ...)

(توتما زهادین مخالف پندینی، پیماننه توت) مص ۹۳
(توکنمه یینجه کواکب گونش طلوع اشمز) مص ۴۰۴
(تۆگولمه یینجه شکوفه ، نهال بر وئرمز) مص ۴۰۴

ج

(جانی جانانه یه اشدیم ، دلی دلداره فدا) مص ۷۱
(جاهل طبیعتینده مذاق کمال یوخ) مص ۴۰۸
(جاهل فضیلت اهلی ایله آشنا دئییل) مص ۴۰۸

یوخاریداکی مثله

(جنتی آلماق اولماز آخجا ایله
گیرمک اولماز بهشته رشوت ایله)

ابوسعید ابوالخیر میهنی :

جنت به بها نمی دهی می دانم
اما به بهانه می دهی می دانم

گر نیست بها بهانه دارم بسیار
 بر آه شبانه می دهی می دانم
 علی اکبر حداد تبریزی:
 اششک کیشی بهشتی ده جای سوپا بیلر
 بولمله آخچالار...

چون (جنیت اهلی دیر، نه وئریرسن عذاب اونا) مص ۷۱
 (جهالتدیر سبب، رمال هر بیئرده مکان سالسا) مص ۹۸

ج

(جالیش خالق خبیر وئر، خوش صفتلرله قازان جؤرمت
 آری بال وئر مگیله الدهه ائتمیش شهرتی شانلی) مص ۱۶۶
 (چکمه تاج و تخت قیدین، بیسر و پالیق، گؤزت)
 کیم (ایاغه بنددیر تخت و بلادیر باشه تاج) مص ۱۰۰
 فقر ملکون توت اگر

نظیر: تخت و تاجین قوی بیئره شاه دان گدالیق یاخشیدیر، فولکلور

(چوخ درد چکمیشم کی بو درمانه یئتمیشم) مص ۲۳۱

(چوخ تفاخر قیلما جمع مال ایله، ای خواجه کیم

سیم و زر جمعیتی اهل غرور ائیلر سنی) مص ۱۰۱

(چون اول سنه قیلدی مهربانلیق

یاخشیلیغا ائیلمه یا مانلیق) مص ۱۶۵

نظیر: یاخشیلیغا یاخشیلیق هر کیشی نین ایشیدیر، یا مانلیغا یاخشی-

لیق نر کیشی نین ایشیدیر. عم ۲۷۴

(جیزگینن باشیم بلا بزمینده بنزه ر مجمره) مص ۳۱۰

ح

(حاکم اولدور کی اونون اولمویا ذاتیندا طمع)

(حاکم اولدور کی اونون اولمویا فعلینده ریا)

شمعدن گؤرسه کی پروانه یه بییر ظولم یشتیر

کسه باشین دشمه یه ضایع اولور نفع ضیا مص ۸۵

(حرامزاده‌نی قویمان حلال زاده ایله) مص ۲۱۲

(... حرم شاهه نه لایق گیره چاکر گستاخ

حرامزاده‌نی قویمان حلال زاده ایله) مص ۲۱۲

روزه‌نین ده قویما کیم گون گیره خلوتگه‌ینه ...)

(حسن نه مقدار اولورسا، عشق اول مقدار اولور)

مص ۱۵۸

(حسنه عقل اهلی مقید اولای بیلمز مطلق) مص ۲۱۲

گرهک اولدور، گرهک قوؤ (حکم حکمون، رأی رأیین دیر) ۴۲۴

حافظین بو شعرینی یادا سالدیر:

در دایرة قسمت ما نقطه تسلیمیم

لطف آنچه تو اندیشی حکم آنچه تو فرمائی

خ

(خار و خس آرتار اونداکى قوش آشیان توتار) مص ۱۴۶

(خبرسیز مستلر بیدادینی هشیار اولاندان سور) مص ۱۹۵

(خراب اولان کؤنول ای بت‌سنین مقامین دیر) مص ۹۱

(خضر ایسترایکن خرسه دوچار اولدو فضولی

بالیق یثرینه، توروئا تۇسباغا ایلیشدی) مص ۳۹۴

نظیر:

بختیمین بدبختلیگیندن شکر اکسم دوز اولو

یای گونو حمامه گئتسم بالنا کسمز بوز اولو عم ۸۵

قره‌بخت داغلارا چیخاندا، داغلاری دومان آلار عم ۲۱۹

فارسجا:

بدبخت اگر مسجد آدینه بسازد

یا سقف فرو ریزد یا قبله کج آید

هر غمی هست، در خانه ما می پرسد

ناکسی بین به سراغ چه کسی می آید

استادشهریار

هر بلایی کز آسمان آید
گرچه بر دیگری روا باشد
نرسیده به خاک می‌پرسد
خانه انوری کجا باشد

انوری ابیوردی

د

- (دашه بنزه ر باغری تاثیر ائیله مز افغان اونا) مص ۷۳
(داشی تاثیر ایله ، لعل ائیله مین خورشید رخشان دیر) مص ۱۳۷
(داغ هجران ایله یانماق دان جگر قان اولسا ، بیئی
ملک دل غم منزلی اولونجا ویران اولسا ، بیئی) مص ۳۹۲
(درد درد عشق ایسه ، مؤمکون دئیلل صحت سنه) مص ۳۳۱

نظیر مضمون:

باخدی طبیب معجزه تریپتدی باشینی
یوخدور علاج سؤیله دی درد جهالته

میرزا علی معجز

- (دوشمن ائیله مز بو ایشی کیم سن ائیله دین) مص ۲۹۱
(دوست اسباب کمال حسنه ، نقصان ایسته مز) مص ۱۷۰
دوست بی پروا ، فلک بی رحم دوران بی سکون
(درد جوخ ، همدرد یوخ) دوشمن قوی ، طالع زبون مص ۲۷۹
(دوغرو دئرلر هر زامان بیر عاشقین دورانی دیر) مص ۱۲۸
نظیر: هر کسی پنج روزه نوبت اوست ،
(دلیل جهل دیر عشق اهلینه صورت پرست اولماق) مص
(دیدار دوست دور ایکی عالم نتیجه سی) مص ۱۸۶
(دلیل او جوندان دیر کی هر ساعت دوشر نقصانه شمع)
مص ۲۶۵
(دیلیله متصل اغز باشینا بلا گتیره ر
کی خلقه گیزلی سوزو ائیلر آشیکار قلم) مص ۱۳۳
(دئیلل آلاه او چون زاهد انده رسه مسجدی تعمیر
تشخیر ساتماغا ایستر ایسه سالسین او دوکانی) مص ۱۵۳

ذره - ذره آیه سان گون نوروں ائیلر انتقال

(راز درونی تشره بیه (اٹشیک، ہاییر) سالماق روا دئییل)

مص ۱۸۶

فارسجا نظیر: مطحت نیست که از پرده برون افتد راز حافظ

(رذیلہ دوست اولانین حاطی رذالت دیر)

حذر قیل عاقبتیندن رذیلہ دوست اولما

(رسمدیر کی آسیلا قندیل نظرگاه لره) مص ۳۱۰

(رسمدیر عالمده بولبول گول سئوهر، پروانه شمع) مص ۲۰۵

(اگرچی رسمدیر یاسدیقدان اکراه ائیلہ مک ساییرو "مریض"

رشته طول امل دام بلادیر نیئیلہ ییم ؟) مص ۲۰۴

حضرت علی (ع) یه منسوب : من طال آماله ، طال حرمانه

ریا اهلینہ ہم جوخ اعتراض ائتمک ریادان دیر .

(زهی تصور باطل زهی خیال محال) مص ۴۰۷

مثل همان شکده فارس دیلینده ده سؤیلہ نیر . علامه دهخدا "امثال وحکم

کتابیندا" (صفحه ۹۳۱) نقل ائدیبدیر .

(زیانی اولماز اول گؤز یاشینین کیم توتیادن دیر)

مص ۱۴۷

(ساغینما سو وئره ای تشنه بو سراب سنه) مص ۳۲۷

(سانما کیم ضایع اولار ائیلہ دیگین احسانلار) مص ۱۱۹

(ساییرو "مریض خسته" یا دشوار دیر همرا یلیک ائتمک ساغ

ایلن) مص ۳۰۲

(سعادت ازلی قابل زوال اولماز) مص ۴۶۷

(سلطنت اسبابی اگنیمده پلاس فقر بس) مص ۱۸۵

(سن ای سۆزدلبرینه زینتی زیور وئرن انسان
لباس معرفتدن قیلماگیل محروم او جانانی) مس ۶۴
یوخدور اؤزگه مقصدی (سن دن سنی ائیلر طلب) مس ۸۲
منه خوخ جور وظولم ائتدین (سنه سندن شکایت وار) مس ۱۴۰

نظیر:

از دشمنان برند شکایت به دوستان
چون دوست دشمن است شکایت که را بریم حافظ
(سۆز معنادان آسلیبیدیر، معنا سۆزدن، هر زامان
بیر بیریندن آسلیبیدیر نئجه کی، جسمیله جان) مس ۶۴
(سؤیله کیم مومکونم دور تغییر تقدیر خدا؟) مس ۶۷
(سۆندورمه اؤز الینله یاندیرینغین چراغی) مس ۳۶۶
(سیاست اولما یینجا عشق، ملکونده نظام اولماز) مس ۱۶۹
(شمع قریبلا تفاخر قیلما ای پروانه) کیم
خرمن عؤمرون گۆیه ر برق فنادان عنقرب (مس ۸۷
(شفای وصل قدرین هجرایله بیمار اولاندان سور) مس ۱۳۵
(شراب عشق، گدای عالمی سلطان و سلطانی گدا ائیلر)
بو بیتدن آلینب :

گدای عالمی سلطان و سلطانی گدا ائیلر
شراب عشق دلبرده فضولی اؤزگه حالت وار مس ۱۴۰
آلدانماکی (شاعر سۆزو البته یالان دیر) مس ۱۶۳
قرآن کریم: والشعراء یتبعهم الغا وون ۲۶/۲۲۲۴۰
(شهید عشق اولوب فیض بقا کسب ائیله مک خوشدور) مس ۲۷۰

ص

۷۷
(صبح اولدو بدور ای شمع نه دیر بونجا شکر خواب) مس
(صدف سو آلمایینجا ابر نیساندان گهر وئرمز) مس ۱۷۸
اسکی اینا ملارا گۆره، بالیغین آغزینا دوشن هر دامجی نیسان یاغیشی
اینجی (مروارید) اولار.
سعدی بوستان کتابی نین دؤردونجو فصلینده یازیر:

بولوددان دنیزه دوشدو بېر داملا
اونو اوتانديردی ساحلسیز دریا
دندی: دریا اولان. بیترده نهیم من
دریانین یانیندا هنج بېر شئیم من
داملا کیچیک لیگین بویونونا آلدی
بیر صدف داملانی قویونونا آلدی
گون گلدی بو داملا بېر اینجی اولدو
دیگر گۆزه لیرین سنوینجی اولدو
ساده لیک گؤستریب داملا آجالدی
اودور کی آخیردا بئله اوجالدی (۱)

(صبراشیله ، اول کی درد و شریب دیر ، دوا و شره ر) مص ۱۳۸

(صبر بو مشکلی دئسر لر آچار ، اما مشکل) مص ۲۲۳

فارسجا نظیری:

گویند سنگ لعل شود در مقام صبر
آری شود و لیک به خون جگر شود

(صبریله حلوا پیشر ای قورا سندن
بسله سن اطلس اولار توت یارپا غیندان)

ترجمه و نظایر: گر صبر کنی ز غوره حلوا سازی.

201 م (*Tout vient à point à qui sait attendre*)

(عم ۲۰۱

(صبر یوخدور مردم عالمده ورنه روزگار
هانسی مشکل دور کی تدریج ایله آسان ائتمه دی)

مص ۲۷۹

ض

(ضایع گئچیرمه فرصتینی) آغلا هر نفس

(بو عؤمر نازنین جو بیلیرسن قیلیر شتاب) مص ۸۱

دقت :

(بو غزل یالنیز ۱۱۰۱ - ده تورکیه ده چاپ اولان دیواندا واردیر
و فضولی نین غزلینه بنزه میر .)

۱- سعدی نین بوستانی . ترجمه : م- سیدزاده ، گؤچوره ن : عباس بزرگ امین ،
مؤسسه انتشارات یاران ، تبریز ، ۱۳۷۱ ، صفحه ۱۲۹ .

(طریق اهلینه عادت دیر تواضع، آشنا گورگج) مص ۱۰۳

(طریق سلطنت هرکیم توتار غوغایه خو ائیلر) مص ۱۲۱

فارسجا نظیر:

هر که خربزه خورد پای لرزش نیر ایستد. امثال و حکم دهخدا ۱۹۰۰
هر که طاووس خواهد جور هندوستان کشد.

(ظولم ایله آقچالار آلیب ظالم

ائیلر انعام خلقه منت ایله

بیلمز اونو کی اشتدیگی ظولمه

گوره جکدیر جزا مذلت ایله) مص ۴۳

(ظاهرا " ساق هنر"، "آماق عطا" بیر بیع دیر ۴۰۰

طفل نادان دیر، بویورماز شرع اونون بیعین صحیح) مص

اسلام دینی نین حکم دور:

اوشاق ایله آلیش وشریش حرام دیر.

(عارف اولدور بیلمه یه دونیا و مافیها نه دیر) مص ۱۶۵

سیدا بوالقاسم نباتی:

بؤیله مستم، بیلمزم کیم می ندیر، مینا ندیر

گول نه دیر، بولبول نه دیر، سونبول نه دیر، صحران نه دیر

دیوان ۸۶

کی (عاقل افتراقی مومکون ایسه اتصال ائتمز)

دلیل جهل دیر عشق اهلینه صورت پرست اولماق ...

عرفان عالمینده آیریلیق لذتی، وصاله بیتمک دن چو خودور. مولانا

بویورور:

من درد ترا زدست آسان ندهم

دل بر نکتم ز دوست تا جان ندهم

از دوست بیادگار دردی دارم

کان درد به صدهزار درمان ندهم

اوستاد شهریار:

تمنای وصالم نیست عشق من مگیر از من

به دردت خو گرفتیم نیستم دربند درمانت دیوان ۲۳۲

(عبث دیر کرجی هر بیر ناقصه کامل آدی و شرمک
 او ناقص کی بیلر نقمانینی بیر نوع کامل دیر) مص ۲۱
 (عزیز حق، حسد دوشمن ایله خوار اولماز
 حسود حیلہ سی، اقبالی ائیلہ مز ادبار)
 (عشق اولان بیشرده نه دیر آرام یا نئیلر شکیب) مص ۸۴
 (عشق دردیندن اولور عاشق مزاجی مستقیم
 عاشقین دردینه درمان ائتسه لر بیمار اولور) مص ۱۵۸
 کی (عاقل افتراقی مومکون ایسه ...)

(عشق دیر هر ایکی دونیا یا زینت
 عشق ایله دولانیر بوتون طبیعت
 عشقسیز مقصده یئتیشمک اولماز
 عشق ایله تاپیلار دۆزلوک ، حقیقت) مص ۸۹
 (عشق دردینین بلالی قابل درمان دشیمیل) مص ۳۴۱
 (عشق رسمی گر بودور مشکل بیتر درمانه درد
 درد اهلی بی زیان ، بیدر لر مست غرور) مص ۱۴۱
 عشق دردینین بلالی ...

یاده توتکیم (علت اندوهه غفلت دیر علاج) مص ۱۰۰
 (علمه ، ادب له ، تاپیلار شرف
 مرواری اولماسا نه لازیم صدف)
 نور چشمیم (عیب قیلما کؤر اولور دئر لر غریب) مص ۸۴

غ

(غالباً " ارباب استعدادی دوران ایسته مز) مص ۱۲۶

حافظ:

فلک به مردم نادان دهد زمام مراد
 تو اهل دانش و فطری همین گناهت بس
 خاقانی شیروانی:

اول به ناقصان نگرده دهرکز نخست
 انگشت کوچک است که جای حساب شد
 (غفلت بوخوسونون سببی اول فسانه دیر) مص ۱۴۹

(غم بیوکون چکمک ده بییز، من بیر زمان، اول بیر زمان)

مص ۲۶۳

ف

۲۷۲

(فراغت اولمایان بیشرده سفر بیئی دیر اقامت دن) مص

سعدی:

سعدیا حب وطن گرچه حدیثی است شریف
نتوان مرد بخواری که من اینجا زادم

(فتنه اهلی اولانین جمعی پریشان اولسا بیئی) ۳۲۶

(گتیر ساقی قدح بیل گیل (بیل گیلن) تعطل فوت فرصت دیر

بو فرصت و ارا یکن فوت ائتمه کیم (فرصت غنیمت دیر)

مص ۲۵۸

فارسجا : دم غنیمت است .

نظیر: نگهدار فرصت که عالم دمیست

دمی پیش دانا به از عالمیست

چو روزی به شادی همی بگذرد

خردمند مردم چرا غم خورد

این دم راباش ، رجوع به : از آنروزی که از توشد... شود

امثال و حکم دهنخدا - صفحه ۸۲۵

او خون هر لحظه کیم جانیم دالر کونلوم قیلار افغان

به عینه اوله کیم (فریاد ائدر ایتر گدا گورگج) مص ۱۰۳

(فضوللوق ترکیب ائت ، مرحمتلی اول

لاف ووروب اوز- اوزونو چوخ اویمه حاشا !) مص ۷۲

(فظین ، هنرین باقی قالماق ایسترسن

بیلیکده جهد ائیله کسبی هنردن آز ائلمه) مص ۱۰۵

(فقر ملکون توت گر استغناده ایسترسن کمال

سلطنت دن گنج کیم اول وادی ده چو خودور احتیاج) مص ۱۰۰

جکمه تاج و تخت قیدین ...

ق

بیلیرسن (قانه قان دیر) غم سنه قویماز اونون قانین

مص ۲۹۹

قرآن کریم:

محتسب خم شکست من سر او

سن بالسن والجروح قصاص

توت کی قان اشتدیم . . .

(قیزیل گوموش سؤزونو قلب لوجینه یازماق

کی سیم و زر خطی ایله ظاماح یازار خطری) مس ۹۹

(قیلماق اولماز سود سوداده یامان اورتاغ (شریک) ایلن)

مس ۳۰۲

ک

(کواکب سیرینی شب تا سحر بیدار اولاندان سور) مس ۱۳۵

کؤنول تختینه اوندان اؤزگه سلطان اولماسین یارب

مس ۷۶

(کؤنول ارقیبلرین حیله سیندن اولما امین

کی حیله دوستلاری دوشمن اندر سالار دعوا) مس ۱۱۲

دوغرو دشرلر (کل بسر جاوز الاشنین شاع)

بو عربی شعر حضرت علی علیه السلامه نسبت و شریلیبیدی .

(کیمیاگر دیر ائده ر گؤردوگو تورپاغی قیزیل)

گ

(گراخچا ایله آلینمیش قول ایسم آزاد ائت) مس ۹۱

(گر قاراداشی قیزیل قانیله رنگین ائتسن

طبعه تغیر و شریبلعل بدخشان اولماز) مس ۴۰۳

(گل گؤر ای گول کیم گرفتار قفس دیر عندلیب) مس ۸۴

(گلمز بیانه محنت عشقین شکایتی) مس ۳۶۵

گرچی (گولدر آجاغا هر ایلده بیر نوروز اولور) مس ۱۴۵

(گومان گنج ائده ر خلق اژدها گؤرگج) مس ۱۰۳

(گون باتیب ییلدیز جیخار) سانما کی گوی دهقانی دیر

گؤزو دویماز حریصین دهرده چونکی حریص انسان

اولارسا شاه ایران توتماق ایستر ملکی تورانی

طاماهلا اودلانان بئر قلبین هئج وقت آتشی سؤنمز
قیزیلدان اغترو شدت کسب ائده ر هر لحظه بحرانی مس ۱۰۰
سعدی فارسجادشیر:

آن شنیدستی که در اقصای غور
بادسالاری در افتاد از ستور
گفت چشم‌تنگ دنیا دوست را
یا قناعت پر کند یا خاک‌گور

(گؤزه‌ل سؤزون گؤزه‌ل خصوصیتلری واردیر) مس ۱۷۵

(گؤزه‌ل یارانمیشدیر سؤز ازه‌ل باشندان

دوزلوکدور اونداکی حُسنی آرتیران

دوزلوکله آرتمیشدی سؤزون قیمتی

دوزلوکدور هر شئین ایلک مزبیتی) مس ۶۷

(گوموش وارینسا چالیش خالقا فایداسی یئتسین

نه فایداسی آغاجین یوخسا شاخینن شمری) مس ۲۹

(گونش یئر اوستونه گر دوشه پایمال اولماز) مس ۴۰۷

ل

یوم‌السؤال حضرتہ عرض ائیله‌یم اکر
الطاف و مرحمتله قولوندان جاواب آلا
دنیا ائوین ده قوندوق، اوتوردوق بئر ایکی گون
(لایق می دیر کریمه قوناق دان حساب آلا؟) مس ۳۹۷

حافظ گوید:

لطف خدا بیشتر از جرم ماست
نکته سربسته چه دانی خموش

قرآن کریم:

" یا ایهاالانسان ماغرک بربد الکریم ۸۲/۶

من بو آیه‌نی فارسجا شعره جکیب یازمیشام:

از گنهکاری بپرسید آن حکیم

از چه گشتی ناسپاس آن کریم

گفت خود گفتمت آن خدای

پس دگر خونی نمی‌ماند بجای " یسنای تبریزی

لعنت او نادانه کیم بیر کیمسه دن بیر کیمسه یه
بیر جگرگاہ اولاجاق سؤز نقل ائده گتیرجک یالان

سعدی:

میان دو کس جنگ چون آتش است
سخن چین بیچاره هیزمکش است

م

مال جوخ بیغما حذر ائیله عذابین دن کیم
رنجی آرتار، آغیر اولدوقجا یوکو حمالین) مص ۴۱۲

(مکر اهل علم دیر اصل فساد روزگار) مص ۴۰۲

بو قطعه دن آلینب :

ای معلم، آلت تزویردیر اشراره علم
قیلما اهل ظولمه تعلیم معارف زینهار
حیله او جون علم تعلیمین قیلان مفسد لره
قتل عام او جون و شره ر جلاده تیغ آبدار
هر نه تزویر ائیلهسه اهل جهان ائیلر قبول
(مکر اهل علم دیر، اصل فساد روزگار) مص ۴۰۲^(۱)

من فقیرم سن غنی و شر گیل زکات حسنونو
شرع ایچینده هم سنه دیر هم منه واجب زکات مص ۹۶

(منه دشوار اولور، اما سنه آسان گؤرونور) مص ۱۳۳

(منه عشق و ملامت بیئی گلیر صبر و سلامت دن) مص ۲۷۲

نتجه کیم (موجلانمیش سودا عکس آفتاب اوینار)

(مؤمن اولماز کیشی حقیقت ایله

توتما بیینجا طریق ترک هوئی

هر نه اؤز نفسینه روا گؤرسه

یار و قارداشه گؤرمه بیینجه روا) مص ۳۹۸

(میل جانان اشته سین هر کیم کی قییماز جانینا) مص ۲۷۲

۱- ای معلم، علم بیس آداملارین الینده حیله گرتیک آلتی دیر. آماندیر
حیله گر شخصلره بیلیک اؤیرتمه، فساد اهلینه علم اؤیرتمک خلقی
قیرماق او جون جلادین الینه ایبتی قیلینج و شرک دشمنک دیر. مس ۱۰۴.

ن

- (میل مسجد می ائده ر میکده لر اوباشی) مص ۳۶۲
- فضولی (نامه دلدار بیر تعویذ دیر گویا) مص ۱۸۴
- (نبض ایله قیلیر طبیب تشخیص مزاج) ۴۹۲
- (نه اعتبار اونا کیم سئجمر قارادان آغی) ۳۶۶
- (نه اولور اؤزو قارا قول دا خطادن غیری) مص ۳۵۵
- (نوبهار اولجاق تیگان دان برگ گول انظهار اولور) مص ۴۰۱
- (نه بیلسین بحر حالین اول که منزلگاهی ساحل دیر)
 ۱۲۷ مص
- شبهه سیز بورادا حافظین شعریندن الهام آلیب دیر.
- شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین حائل
 کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
- (نه بیلیر اهل طریقین روشین اول ناشی) مص ۳۶۲
- (نه بیلیر لر روش اهل خرد، نادانلار) مص ۱۱۹
- (نه حاصل بیوفا دهرین، حیات، مستعاریندن) مص ۲۷۰
- (نه سود اول خوب اوزدن کیم اونا قیلماز نظر عاشق)
 ۲۱۱ مص
- سعدی:
- دیده را فایده آنست که دلبر بیند
 ور نبیند چه بود فایده بینائی را
- (نه روا، مه قیلا خورشید درخشان ایله بحث) مص ۹۸
- (نه موجود اولماسا اسباب دونیادان دشلیل مشکل
 بو مشکل دورگی موجود اولمیا بیر حاکم عادل)
- نه نزاع اثیله یه لیم، اول (نه سنین دیر نه منیم) مص ۲۴۲
- (نه وجه ایله کیم اولسا، گون گنجر فکر شب تار ائت)
 ۹۷ مص

و

- (وئرمه حسن اهلینه یارب، قدرت رسم جفا
 چون جفا چکمک ده عشق اهلینه طاقت وئرمه دین)
 ۲۸۸ مص

(وای او کس دن کیم حیاتیندا ایشی اولموش ریا) مص ۱۱۳
 (وای اول حاکیم کی ائیله یه حکمونده خطا
 قیلا مظلومتری مرحمتیندن محروم) مص ۳۰
 (وطنین منه حیات وثره ر فرقتین معاتنه)
 سبحان خالق خلق الموت والحیات مص ۹۰
 (... ولعمر کیف ماکان مثل الریاح رایح)
 من مبتلای هجران، مندن ایراق جانان ... مص ۱۰۹
 (وفا رسمین سانیر دشوار، آسان اولموشون بیلمز) مص ۱۲۳

(هرشنیدن بیوسک دیر سوزون مقامی
 هر بیشرده سئوه رلتر صاحب کمالی
 سوزون وصفی منیم هنریم دشپیل
 سوزون قیمتینه سوز یوخ بیل)

فضولی (هر جفا کیم گلسه خوشدور جانه جانان دان) مص ۲۶۴
 (هر کسی کیم وصل یار ایستر، کسین اوندان طمع
 یار وطنین ایسته بین کسمک گرهک جانان طمع ...) مص ۲۶۴
 عاقل افتراقی ...

(هر کیمسه کی عاشق دیر، ایشی آه و فغان دیر) مص ۱۶۳
 (کیمین تقدیردن مقصودو اوز قدرینجه دیر) مص ۲۲۶
 (هر یان دا اولسا قانلیننی البته قان توتار) مص ۱۴۶
 غرق خونابدل ائتدی ...

(هر کیمین وار ایسه ذاتین ده شرارت کفرو
 اصطلاحات علوم ایله سلمان اولماز) مص ۴۰۳
 (... همیشه یاخشیا، یاخشی وثره ر یا مانا یا مان
 زمانه ایچره مجرب دیر انتقال زمان ...)
 (هنرسیز سعی ائده ر دائم کی هر کسده عیب تاپسین
 اوزونده یوز عیب وار گورمه بیر ازبسکی جاهل دیر)

مص ۲۰

سعدی:

بی هنران هنرمندان رانتوانند ببینند .

هنر گورونجه توتما کیمسه دن زنه ار
هنرلی سن سه چالیش زایل ائیله عیبلری) مصر ۲۰
(هئج جوشن کیمسه نی تیر قضان ساخلاماز) مصر ۱۷۱
(هئج نعمت گورمه دیم دیدار دلبر تک لذیذ) مصر ۱۱۷
(هئج گورکمز می سنه بیر ثواب ؟)
رحم قیل افتاده لرین حالینه ... مصر ۷۹

فارسیجا :

مد بار بدی کردی و دیدی شمرش را
نیکی چه بدی داشت که یک بار نکردی

۵

چون اول قیلدی مهربانلیق
(یاخشیلیغا ائیلمه یامانلیق) مس ۱۶۵
یاخشیلیغا یاخشیلیق هر کیشی نین ایشی دیر، یامانلیغا یاخشیلیق
نرکیشی نین ایشی دیر. (آتالار سؤزو)
(یا وطن فغانیمه سنسیز بهانه دیر) مصر ۱۴۹
یاندیرار پیس فیکری قلب ایچره محبت آتشی
عشق اولان بیر یئرده مومکوندور مو هئج بیسلیک قالالا؟
مس ۸۸
(... یوخ اؤزگه علمینه انکاریمیز، بو علمه جاهل دیر)
فقیه مدرسه معذور توت اونونلا عشق ائتسه
مصر ۱۲۷

واحدین ۱۰۰ ایللیگی (۲)

پازان: ح. م. ساوالان

اثلینه، خلقینه، سیخ باغلی ایکن هر بیر احتیاج و دولانیشیفینسی
بارادانیندا ن وخالقیندن گوزله بیر، واحدین ذاتیندا اولان تمییز
شخصیتینی اونون مصراعلازیندا ن بئر- بئر گوروروک .

واحد دوشون اوز قدرینی، نامرده اگیلمه
گوز تیک ائله بیر قدرته کی، روزی رساندیر .

و یا :

شرفله عومرونوز صرفا ائت معارف اوغروندا
گوزه تله عزت نفمین ، اونوتما وجدانین .

شاعیر اوز معشوقونون خیالیه خلوت اگدیر گوره ک نه دشپیر :

بیگانه منی حسرت و ملینله قوجالتدی،
چوخ چکمز اونو حق اوزومندن بتر ائیلهر .

البته بو معشوقه بئر قیز و یا قادین اولایلمز، بلکه قات- قات
اوندان اوستون و یوکسک ملی و معنوی بیر سئوگی دیرکی، اونونلا
خیالا" دانیشیر و حسرتده ایکن آرزوسونو دیله گتیریرو حقیقتا" علی
آقا واحدین بو آرزوسو بو گون حیاتا کئچمکده دیر، آذربایجان نیسن
دائمی دوشمانلاری قویسا ...

گوروم کی، خانه سی بر باد اولاو بدخواهین
بو ایسه قصدی اولایمال حریت

.....
.....

و یا :

گرهک کی ریشه سی ظولمون کیلسین عالمده
عدالت ایله اوجالسین نهال حریت

بو وطن سئوهر، نجیب و آزاده شاعیر، ایما و اشاره ایله آما چوخ

کسکین آرزو و ایستکلرینی شعرلرینین مصراعلاریندا گتیریب، بورادا آییق وجدانلی تدقیقا تچیلاریمیزدان خواهیشیمیز بودورکی، بو گۆزه ل غیرتلی و ناموسلو معنالاری چبخاریب آپ-آیدین آذربایجان خلقی-نین اختیارینا قویسونلار، بو گره کلی ایش حیاتا کئچهرسه نه یا خشی.. بورادا " اوزگه دیر" ردیفلی غزلدن ایکی بیت اوخویاق:

ای گۆنول، سن شو دیمیین اول نازلی آفت اوزگه دیر
بولبول شیدایه گولزار لطافت اوزگه دیر

.....
.....

دهر ده دیدار یار ایله شرافت ائتمه دیم
اهل عشقه کوی جاناندا شرافت اوزگه دیر.

بوردا چوخ آجیق جاسینا شاعیر ایچ نیت و منظورونو قلمه آلییر، دیله گتیریر. "بو اوزگه نازلی آفت" کیم دیر؟! اوسته دئدیگیمیز کیمی بو معشوقه و نازلی آفت عادی بیر معشوق و شوگی دگیمل بلکه ملی استقلال و ملی آزاده لیک دیر کی هر بیر اولکه و ملت اوچون ان گره کلی و ان حیاتی بیر موضوع و عشق دیر کی ملت سر او شوگی نین و مالینا و اونو الده ائتمک اوچون هر نه لرین، جانلارین و قانلارین بئله اونون اوغروندا فدا ائده لر و ائله بونا گوره دیر کی دئییب لر " شاعیر ملتینین شعورو و گوزگوسودور".

ظن ائدیردیم گورمه دن واحد، نزاکت اهلی سن
آنلادیم، گوردوم سنی اهل نزاکت اوزگه دیر.

شاعیر اوندان اوترو کی، سؤزون دئشین، معناتی چا تدریسین، آما بیرینه توخونما سین دئییه اوزونو مخاطب قرار و ثریرکی، نزاکتلی ایله نزاکت سیز بللن سین .

واحدین حیاتی جتین کئچیبسه بو چتین لیک بعضا" یونگول و بعضا" ده آغیر اولوب، ان آغیر و سیخیجی دؤر اونا صمیمی دوستلارین داها دوغروسو اونون حقیقی ده بیرینی، قدر-قیمتینی بیلنلر و اونو حمایت ائده نلرین قوجالیب دونیا دان کؤچمه سی اولوب
مثلا" اونون قوجا مان آغ سا ققال دوستو" آذر" (۴) اونون قیدینه قالیب اونا حمایت و نصیحت معنالاری داشییان بیر شعر یا زیر (آذرین بو

شعربنده نئجه واحدين قيدينه قالماق، نئجه ده بيرلي اولدوغونو قلمه آليب گؤستمركله يانا شي اونو بعضي حيشيتينه توخونان ايشلردن چكينمه سيني قیده آليب بير دوست و بير آتا اؤيودو يا زير) بورادا واحدين اونا يا زديغي جا و ايندان بو مصراعلاري اوخوياق:

بیزی بير جام ايله منی نشه سی بيخميشا نه غم
اشوی آباد اولا آذر کیمی غمخوار لرین

اگر اوستا ديميز آذر کیمی بير همدم اولا
همدمی اولما زيديم بير پارا عيار لرین^(۵)

هانی يوسف ، هانی ثابت ، هانی ثاقب کیمی دوست
کی آياغين ، اؤپوم اول يار وفادار لرین

البته بونودا قيد ائتمه لي بيگ کی، علي آقا واحد، اؤزونو حفظ ائتمک اوچون بعضي حاللارا سالير ميش چونکو او آلماس ايلدير يملار، ميگائيل مشغلر و اونلار جا بئله غيرتلي، ناموسلو شهيدلردن زرنک و با جاريق لي دگيل ايدي، يا گره ک غاصب آقالارا بلي دثيب شرفدن سيلکينسه ايدي، يا دا اؤزونو هارون الرشيد دؤرونده اولان دلي بهلول کیمی آپا ريب بعضا " سفيله يگه، مست ليگه و ورا ايدي، نئجه کی قدرتلي محقيق عالم ر. حسينوفون " مين ايکينجي گئجه " آدلي تحقيقي اثرينين ۲۲۳- جو صحيفه سينده يا زير " جعفر رمزینين دانيشيغي بير احوالات ، گوما نيمين دوزلويونه ايناميمي آرتيردي.

بیر دفعه واحده راستلاشيرلار، ائله بيئنيجه حال - احوال ائتميش ديلر کی، واحد باشلاير لنگر وورماغا، اؤزونو برک سرخوش کیمی گؤستمه يه. جعفر معلم تعجبله نير " واحد نه اولدو سنه؟ ايندي کی، ايچگيلي ده بيلسن". واحد گؤزلريله، اونلارا ياخينلاشان C.O نی (سئکا مخفی پلیس اداره سی) گؤسترير: " گورموسن؟ سا تقينين بيریدير. منی سرخوش حساب ائله مه سی مصلحت دير".

بورادا آذرین واحد اوچون دوستجا سينا يا زديغي شعربندن اؤرنک وئرمه دن کئجه بيلمه ديم:

واحدا ، منفعل ائتميش منی کردار لرین ،
سنه نالايق اولان شیوه رفتار لرین

.....

 مست و مخمور ذلیلانه گوروب حیفی گلیر
 سنده کی طبع گوهر باره خبردار لرین

 قدرینی، قیمتینی بیلگیلن ای کان گهر
 معدن اعظمی سن سن دُر شهوار لرین .

بورادا واحدین یازدیغی جاواب شعرین مطلع و یا باشلانیش بیتینی
 اوخویوب کشکک، مطلبین آردینی توتاق کی دشیر:

یار اوچون نازینی چکمک گرهک، اغیار لرین،
 گول اوچون بولبوله مین جورو بیتر خار لرین ...

بو دهیرلی و صمیمی دوستلاردان سونرا محیط هر باخیمدان اونسا
 سیخیجی و داریسقال اولور. حتا مطبوعاتدا: نییه غزل یازیرسان و
 نییه بئله غزل یازیرسان، گویا کی، نییه بیزه و بیزیم آقالاریمیزا
 مدح یازمیرسان و... .. غزشت لرده گئدن بیرسیرا برک و تند تنقید-
 لره معروض قالیر. او هجوملارین بیرینه جاواب اولاراق یازدیغی-
 شعرین ایکی بندینی اوخویاق:

من نئجه آیریلیم رعنا غزلدن،
 عشوہلی دلبردن، نازلی گوزهلدن؟
 انسان کی، بیر شئیہ اویدو ازهلدن
 اولونجه باشیندا او عادت اولور،
 عین حقیقتدی، سوزوم لاف دهییل
 واحد مقصدیم اختلاف دهییل
 الی بیر یاشیمدا بو انصاف دهییل
 هر یتردن اوستومه مذمت اولور...

بورادا سلیمان رستمین واحد حقینده یازدیغی ۳۸ بیت شعریندن
 آلتی بیتینی گتیریریک، چونکی بو شعری تامامله واحدین یوزایلی
 کی مناسبتله چاپ ائله دیگیم دیوانیندا وئرمیشم. اودور کی، اوچ
 بند ایله کفایتله نیریک:

گۆردوم اۆزۈم گۈلر اۈنۈ هر زامان،
 گۆرمەدیم حیاتدا اۈماندیغینى.
 توز كیمی هوايه سوۋوردو يامان،
 اۈزون ایللر بویۈ قازاندىغینى.
 قولوندا بچیر گۆزەل گۆرەن اولمادی،
 لاکن گۆزەللەرە یازدی مین غزل
 دونیانین دردینى وشجە آلمادی
 چیرکین دە گۆزۈندە گۆرونندو گۆزەل
 آدینى چکدیلر هر یئردە تکرار،
 اۈزونو مجلسه چاغيرمادیلار.
 او، بونو درد ائدیپ گیلئىلنمەدى،
 اۈز غزل تختیندن یئره ائنمەدى...

بو دا بللىدير نیه اۈنۈ چاغيرمادیلار، چونکو او حقیقتا" شاعیر
 ایدی، خاکیملر مداحی و اویون آشینى یوخ.

دلا منت چکینجه بو وفاسیز آشنالردن
 یاخینلاش درگه حقه، اوزاقلاش بیوفالردن

ویا بوبیت :

محبت ایله سئویر قلبیمیز گول اوزلولری،
 حقیقت اهلیبیک، اهل مجازیمیز یوخدور.

واحدین اۈزونە مخصوص اراده و مدیرکلگی هر یئردە گۆزە چارپیر
 او وطنینى و وطنینده اولان گۆزەللیکلری، باجارینى، علمى و صنعتى
 قلبا" سئودىگی كیمی، چیرکینلیگی چیرکین و غاصبی دە غاصب گۆرۈر و
 اۈزگه یه دە اۈزگه كیمی باخیر.

بیر گون واحدی یاشین قیرخان بوخاری اولدوغونا باخما یاراق
 توتوب گۆندە ریرلر جبهه یه حرب اۈچون حاضرلیق گۆرۈلن یئره. اورادا
 حکیم غنى دە گنجلر آراسیندا استعدادلی بیر گنج اولوب اۈچ ایللیک
 حرب طبی تعلیمی ایکی آيا کئچیریب حربده "حکیم کۆمه یی" درجه سینى
 آلمانغا نائل اولور، بیر سحر حربى حیصه نین حیطینده یئرش تعلیمی
 کئچن عسگرلرین آراسیندا قولاغى جوخ تانیش بیر سى آلیر، کوماندير

(۱)
 (اعزام فرماندهی) روسجا با غیربیر " رازدوا، رازدوا، ویشه نوکو" بیر
 شکایتلی سنده تورکجه قوشولور اونا "آیا غیم ایفلیج دیر بوندان
 آرتیق آچیلیمیر، ویشه نوکو اولمور، حکیم غنی پنجره دن او شیکا ییتچی-
 نین واحد اولدوغونو گؤرونجه چیخیر حیطه، واحد ده گئندن غنی-
 گورنده عسکرلیک تعلیم جرگه سینده صفده اولدوغونو بوسبوتسون
 اونودوب سیجرایبیر همیئرلی سینه طرف سلام کلامدان قابق بداهتا"
 بیر بیته دئییر:

بوخدو بیر کافر کی، بوردا شمره تاپشیرسین منی،

بو بیاباندا پیاده آز دولاشدیرسین منی .

غنی بیر آز بو بیته، بیر آز واحدین ازیلمیش طیاره چی حرب پاپا -
 غینا، آیا غنی نین آچیلیمیش دولاقلارینا، بئلیندن دوشن کمر و قانوسکاسی
 نا، اگنیندن تۆکولن حربی گئیمینه باغیب گولور، واحد ده تئز:
 - بوردا دئییلرھا، کول باشووا، هیتر، گؤر اوستووه کیم گلیر، آی
 غنی گؤر مندن عسکر اولار؟ ...۱

بو یازدیقلاریمیزدان باشقا، واحدین هر زمینده شعر و ار، نوحه و
 مرثیه نوعوندا دا اؤزونه مخصوص یاغشی نوحه لری وار:

شمر دون بیغمایه وئردی دین ایله ایمانینی

ملکری دن اؤترو ترک ائتدی بوتون وجدانینی

تشنه اولدوردو سو اوسته کربلا مهمانینی

باخمادی نه اکبره نه اصغر و عباسینا

باد عشقی حسین (ع) بیر جرعه کیم نوش ائیلهدی

جانینی ائولادینی بکسر فراموش ائیلهدی

محنت و درد و غمه اؤز جانینی طوش ائیلهدی

آتدی بیر دمده اؤزون عشقین درین دریاسینا

.....

.....

واحد حقیقتاً "خلق شاعیری دیر، ائل آرا بویوک حورمته مالک اولدو
 غونون سبب لریندن بیر ی ده بو دور، او دا ئما "خلقین خئیر- شرینده

۱- آیا غیوی آرا لا یوخاری گتیر، اوقدهر کی پوتینین اوجو عسگری-
 بورنو ایله برابر اوله.

اشتراک ائدیب، طویلاردا وصف حال شعرلرینی قوشوب اوخوماسی و یا
 مغنیلرین چوخ زامان موغام و تصنیفلرده اوخودقلاری شعر و غزللر
 اونون قوشدوقلاری اولدوغو کیمی یاس مجلیس لرینده او جوملهدن
 آبشرون قبرستانلارینداکی قبیر داشلاریندا بیر چوخ واحدین بیتلر
 و یا قوشا بیتلری داشلارا قازدیریلیب هر بیر اولونون نئجه
 شخصیتینه او یغون بیتلری قوشماق اوله نین قوهوملاری طرفیندن
 واحدن خواهیش اولونوب واحده درحال شعر قوشوب، قبیر داشینین
 اوزه رینده اویوب، قازیبیلار، واحدن بیر مغنی بیر غزل ایسته پینسده
 بعضا "اونا صاباح و بپرپسی گون وعده سیننی وئره ردی، اما بیر آتاسی،
 قارداشی ویا. بالاسی اولموش یا سلی نین ایسته گینی درحال ممنونیتله
 قبول ائدیب یا زاردی.

بیر گون یئنه حکیم غنی واحدین حالینی سوروشماق اوچون اونلارا
 گئدیر بیرسیرا سؤز صحبتدن سونرا حکیم سوروشور:
 - با یاق من ایچری گیرنده اوز- اوزونله نهسه دانیشیردین؟...
 - هه بیر نفر گلیب مندن خواهیش ائدیب کی، کندلرینده کی قبرستا-
 نلیغا چکدیردیگی حمارین قاپی سینا یا زدیرماق اوچون بیر- ایکسی
 بیت یا زیم، سن گلنده اونو یا زیردیم.
 - یا خشی اوخو بیز ده ائشیده ک.
 - بئله دئمیشم:

ای گلنلر، باخین عبرتله مزارستانه،
 چوخ پریرلر چکیب آغوشونه بو ویرانه
 یئنه عشقیله، محبتله کئچینک خوشدور
 قویما میش کیمسه نی شاد اولما غا بو ویرانه

واحدین یاشی یاریدان کئچندن سونرا بیرسیرا خسته لیکره مبتلا
 اولور، دفعه لرله خسته خانادا یا تماق مجبوریتینده اولور، خسته خانادا
 دا اونا جان و دلدن قوللوق ائله یین بیر پرستارا (شفقت با جیسینا)
 ظارافاتلا "آدامین بئله سلیقه لی بیر آروادی اول" دئییر، همیمن
 خانیم دا ظارافاتلا "آلسان نییه اولمور" دئییر، ظارافات - ظارافات
 ائوله نیرلر، واحدین یادگار بالالارینی دا ائله بو خانیم دونیا یا
 گتیریر، و واحدی اوزون مدت اینجیه ن بیر آغری دا اونون اولادسیز
 لیق آغری و نیسگیلی ایدی کی، او دا توختاییر.

واحدین حیات و یارادیجیلیغی حقینده اونون یوزایللیگی مناسبتی ایله حاضیرلادیغیم "واحدین غزللری" کتابیندا گتیریلدیگینه گۆره قیسا جا اونون حیاتینین سون دورو حقینده یا زما غا کیفایتله نیریم . حیاتیندا چوخ اینجیییب ،چوخ سیخیلان شاعیر ،آنلایان ،شعورلوسو ، استعدادلی و چوخ گوجلو ،روان بیر شعر طبعینه بییه له نیب واختیندا تئز قوجالان شاعیر خسته یا تیر ،داها یورولوب بدنینی بو اوزدن او اوزه دؤنگه رمه یه هئیی و گوجو قالما بیر .

ایره لی گونلر گۆروشه گلیمیش دوستلارینا هانسی نا معلوم شاعیرین سه بیر آز دا اولچودن آخاق بو بییتی ظارافات ،مزه قاریشیق ادا یلا دیلینه گتیریر :

"جهاندا چوخ یا شادیم ،بیلمه دیم جهاندا نه وار
اجل گلهیدی گنده دیدیم ،گۆروم اویاندا نه وار"

آنجا ق بو آغیر و اینجارسیز یا طاقتا ،دؤنوشوز سفری قبول ائدیپ داها جانیندان و حیاتیندان دوپور ،اونا تکجه چتینلیک عاشیغی اولدوغو خلقیندن و چوخ سئودیگی یوردوندا ن آیریلماق ایدی . نهایت ۱۹۶۵- جی ایل سننتیا بر آیینین ۳۰ ندا آذربایجانین اینجه صنعت خادمی خلق شاعیری علی آقا واحد ۷۰ یا شیندا ایکن باکی شهرینده وفات ائدیر . . .

ماتم خبری تئز یا بیلار آما بو قانا و جانا ایشله یین قارا خبر ها میدان اؤنجه حۆرمتملی عالیم دوستوم جناب پرفسور بیگدلی بیله چاتیر ،! و ،دورمادان قاچا - قاچا بیئیین گلیر واحدگیله نئجه گۆردو - یونو نظمه چکیر :

واحدی داخما دا یا تمیش گۆردوم
گنجی ویرانه ده با تمیش گۆردوم . . .

بوتون شهر حرکتکله گلیر ،یا زیچیلار ،عالیملر ،طلبه لر ،ایشیلر ،سورو - جولر ها می و ها می تۆکولوب گلیرلر جماعت ،واحدی سئوه نلر گۆز ایشله دیکجه دالغانلیر ،ها می نین گۆزو یا شلی ایدی ،واحد اؤزوده بو حالی گۆرسهیدی گۆوره لیب آغلاردی ،اونو چیچکله غرق ائدیپ اللر اوسته گۆتوروب فخری خیاباندا سون منزلینه آپاردیلار . آلا له اونا رحمت ائله سین .

ایضا حلا ر ۱۱۳ - جو صحیفه ده

شوشا

قوينونا گيرمگه قالميشدى بىر آرز ،
كۆنول فرجه نيب ائيله دى پرواز ،
اولمه ييب گۆزه يديم اولمىنى هر ياز ،
وصالين هر كسه ، سعادت، شوشا !

لاله لى دوزلرمى سؤيله سىرداشين ؟
دومانلى داغلارمى بوخسا بولداشين ؟
خستهلر شفاسى تورپاغين ، داشين ،
سندە وارد بىر عجب لطافت، شوشا !

اشيگيندن اوچوب ايچينه گىردىم ،
روحوم عذاب يئدى خپلى ازىلدىم ،
او يئرلر سؤيله دى بؤيله ده گلدىم
چكدىمده تارىخى خجالت ، شوشا !

قانلى ياشلار تۆكور باغدا هر يانين ،
باخديقجا آغلايىر قلبى انسانين ،
اوچوقلاردا قاتلان او معصوم گلين ،
هر ايزى آنديرىر جنايت، شوشا !

واختيله جهاننا اوخوركىن ميدان ،
داغيدىب ائتميسن قلعه نى ويران
آه ! آلداندى سنى او ظالميم دوشمان
فلاكتدن او مدون سعادت ، شوشا

هورومجكلر ياشار بوش ديواريندا ،
او اوچوق يئرلر بىن هر دياريندا ،
توسپا غالاز گزير لاله زاريندا
آمان - آمان بۇ نه جنايت شوشا

× - شعرى تارىخ علملىرى نامزدى ، دكتور جوانشېروكېلوف بېسىمىزە
گۆندرمېشدىر .

اوستادنامه لرين توپلانماسي، نشري و
آراشديرماسي تاريخيندن

زنگين، رنگين نوعلو آذربايجان شفاهي خلق ادبياتيندا اوستاد،
پشهكار، ايفاچي عاشيقلار مدریک ائل آغساققاللاري، آغ بيرچکلري
عاقيللري هر بير صحبتين اولينده، اورتاسيندا سونوندا، اعيود-
نصحت، وصيت، مقاملی آتالارسؤزلريندن نصحيتلی شعرلردن، دثييم-
دؤيوملاردان يثرينه و مقامينا گؤره گئن - بول استفاده ائديرلر.
بو معنادا اوستادنامه لرين آنلامی مقاميني يالنيز غنائی شعرلره
محدودلاشديرماق اولماز. اطينده بؤتون اوستادنامه لرين، تأسفنامه-
لرين آلقيش دوعالارين، بد دوعالارين، قارقيش لارين مرکزينده
مدریک آتادثييملري - دؤيوملاری دایانير.

اوستادنامه توپلاييجيلاري محض آختاريشلاريندا بو مسئلهیه خصوصی
دقت يثتيرمه ليدير.

فيکریمیزی مثالار فؤندوندا تصدیقه يثتيرمک، يثرينه دؤشردی.
آتادثييملرينده :

" دردی درد بيله نه سؤيلرلر "

" اؤزه گؤلن آداما اعتبار اولماز "

" آغلادان يانينا اؤتور گولدورن يانيندا اؤتورما "

قوربانی دن:

" سؤيله دردين بيلنلره ،

درد باشينا گئنلره

هر اؤزونه گولنلره

اعتبار اغله مک اولماز".

آتادثييملرينده :

" بو دونيادا اوج شئي انسان اوچون بلادير:
بیر آيیریلیق، بیر یۇخسوللوق، بیر اؤلوم

کرم ده :

" بو دونيادا اۆچ شئیدن قۇرخوم وار:
بیر آيیریلیق، بیر یۇخسوللوق، بیر اؤلوم
هئچ بییریندن گۇنول اصلا خوش اولماز
بیر آيیریلیق، بیر یۇخسوللوق، بیر اؤلوم

آتادئیم-لرینده :

" بۇیویون یۇلونو گۇزله مەین بۇیوره - بۇیوره قالار

" یۇل بۇیویون دور "

" امانتە خیانت اولماز "

" قۇنشوسونو ایستە مەین ائزونو دە ایستەمز "

عباس توفارقانلیدان:

" ائزوندن بۇیوگون ساخلا یۇلونو
دۇشن یئردە سۇروش عرض حالینی
امانت ، امانت قۇنشو مالینی
قۇنشو یوخ ایستەین ، ائزو وار اولماز "

آتادئیم-لرینده :

" اۇت کؤک اۆستە بیتر "

" یۇوشاندان چمن-چیچک اولماز "

خستە قاسیمدان:

" اۇت بیتر کؤک اۆستە ، اطی نه ایسه
یۇوشان بسله مکله چمنزار اولماز "

آتادئیم-لرینده :

" قوردان جانینی قورتاران کئچی بوینوزونا گۆه نر "

کۇراوغلودان:

" دمیرچی اۇغلوبام قۇرخمارام مرددن
تولکودئیییر اصلان قووارام بوردان
بیر گئچی قاچیبان قورتولسا قوردان
باخار بوینوزونلا کرگدن اولو.

باغ بئلكه جه اوزول اوزه ريئندن بۇيلانيب ،فۇرما لاشيب ،نظمه دوزو -
لوب ،گلبير اوستادناملر ،سوزسوز اوستادناملر بئر معنادا سوزلرين
سن- صاليفى ،فيكر دولغونلوغو، داخيلى نظاملار اوزه ريئنده ده يعنى
نشرله ده اوستادناملر كۆكلنميش دير كى بو دا فولكلور توپلانتي-
سئنين دقتى مركزينده دورماليدير. فيكر يميزى اساسلانديرماق اوچون
بئر نمونه اوستاد پئشهكار- ايفاجى عاشيقلارين تۇي ، نشان شنلييك
مطبيلرئنده سينه سينده گزديرديكى مقدس سازا مراجعتينه دقت
يئتيرمك يئرئنه دوشردى:

- آنام ، آ تئلكى سازيم ! سونام ، آ تئلكى سازيم ! سن ددهم قور-
قودون كغول همدى سن ، قوچ كورا وغلونون هاى وئريب ، قئى ووران
پاشالار سلطانلار باغرينى ده لن دلى نعرهسى ! سئنين " مصرى " ، " بوزوغون
لا آلپ- ارلر ، ارلر بئر واخت كؤهلن آت بئلكينده جۇلان انديب
يازيدا ، ياباندا ياغيلارا مشيدان سولاميش ، ياد ائللرى وطن-
تورپاقدان قووموش ، كؤلونو گؤيه سؤورموش ، قاراجا چوبان ، قيزيلجا
ده يه نه گينى ايشه سالميش ، اوچ دانا دريسيندن ساپاندى ايله تور-
پاغى كؤله دؤنده رميش ، بابام سايا سؤى سؤيله ميش ، ددهم قورقود
بؤى بۇيلاميش ، قوچ كورا وغلو مصرى قيلينجى سييرميش ! .. سئنين
گؤموش تئلكلريندن قۇبان جنگى صالارى ايله قيرآتين قولاق ده لن كيش-
نرتيسى هماهنگ. اولموش ! ..

آنام ، آ تئلكى- توقالى سازيم ، آ جيغىلى- جيغالى سازيم ! سئنده
سئوينج ده وار ، كدر ده ... سن گاهدان دمه ، گاهدان غمه چاليرسان !
سن گاهدان كورا وغلوكيمي زيله چكيرسن ، گاهدان كرم كيمي ! اؤد تو-
توب آليشيرسان . آنام وطندير قدريمي بيلن . سونام ، آ تئلكلى
سازيم ! سئنده هله نئچه- نئچه آغير تۇيلارينى ، نئچه- نئچه رشادتلى
بۇيلارين ناغىلى ، داستانى ياتار . آندا ايچيره سنى گزديرن ددهلره
، آلپ- ارلره ! آندا ايچيره مطبوسينده اگلهشن مرد مردانهلره !
اىل ايچينده پاك اوتوروب ، پاك دۇر جاغام ! سئنين مقدس كئشيكينده .
دورا جاغام . آغ ساققالى بابا ، آغ بئرجه گى ننه ، گلينى آنا ، قىزى
باجى بيله جهيم ! ائلين حلال سفره سيندن دوز - چوره گينى ، يئشه جه -
يم . اوزوم اوز سوزومو دئشه جهيم . نامرده بۇيون ايمه يه جهيم ، حارام
يئين ، يامان دئئين ، آرا وورانلارا دوستا . تۇر قۇرانلارا سئندن

قۇپان ترانەلرايىلە آمان وشرمەيە جگم ،دار زاماندا قالانلارا آمان
 دا اۇلاجاغام ،سۇنام ،آ دىللى دلاور سازىم | سنىن خوش آوازينىلا
 نىچە - نىچە بالالار ،آتالار ،اۇغوللار سئوگىلىلرېنە قۇوشوب ،نىچە -
 نىچە قەرمانلار قادادان سۇوشوب ... دىلەگىم ،ئىمران دىللى سازىم |
 آ سېنەسى آل - الوان شىرمايالى شىرغالى سازىم | سنى يۇل ارکانى -
 سان ،عاشىقىن كۇنول سىرداشى | سنى شىدا بولبولون مات قوپان مېنى
 ترانەلى مەفلى تارىن ،كۇنول اۇخشايدان بىلىم زمەمەلى ،كمانچا -
 نىن بۇيوك قارداشى | .. نىچە - نىچە ائىل قەرمانلارى ،نىچە - نىچە
 عشق اھلى سەن كۇنول باغلايىر ،قوربانى لرىن ،كەرم لرىن ،غرىب لرىن
 عباس لارىن ،آل عاشىقلارېن ،آلى لارىن ،ئىسىگرلرىن ،حسېن لرىن ،
 اسد لرىن ،مىرزە لرىن ،شەشىرلرىن ،داغ شالەسى تىك ،آيىدان - آرى
 سودان دورو سۇزلرى ،سنىن سېنە نەدە چاغلایىب ،رنگارنگ داستان
 باغلايىب .. آنام سۇنام ،آ تىللى توققالى ،آ جىغىلى - جىغالىسى
 سازىم | - كىمى مارقالى اوستاد حكمتلرى بو كۇن دە ائلات ددەعا -
 شىقلارى نىن سېنە سېندە آز دگىل ،اونلار واختىندا توپلانمادىغىندان
 ايتىب - باتىر ،بو قەبىل اوستاد ائىود ،نەحىتلرى ،آلقىش دوعا -
 قارغىش دوعا لارى ،بەد دوعا لارى سۇز عاشىقلارېمىزىن يارادىجىلىغىندا
 چوخ دور ،اونلار آيرىجا جىد شىلىندە توپلايىب نىشرا شتمەيىن دە واختى
 چاتىب ،بىلە مەرىك اوستاد نامەلردن بەغى نەمۇنەلرى يادا سالماق
 بىرېنە دۇشردى ..

تەنقىلردە :

.. سخالى وارسىز ،	علمى دايازلار ،
گۆزەلسە عارسىز ،	كەمالدان آزلار ،
ايگىد وقارسىز ،	ھىيان آوازلار ،
ياماندىر ، يامان !	ياماندىر ، يامان !
اۋلاد ناقىمى ،	خىسېن وارى ،
زەنن پىسى ،	ايگىدېن خوارى ،
نامرد كۇلگەسى ،	غەرىتە قارى ،
يامان دىر ، يامان !	ياماندىر ، يامان ! ..
	"عاشق آلى"

باياتيلاردا :

اىلەمى، آرا سۆزۈ	عزىزىنىم! يۆز يالوار
اىل سۆزۈ آرا سۆزۈ	يۆز بىلەد وار، يۆز يول وار
سۆزۈنۈ اۆزۈن دانىش	نامرددە سخا اولماز،
اشو يىخار، آرا سۆزۈ	يوز اتكلە، يۆز يالوار.

قۇرقود دەدە :

آلاھ - آلاھ دشمەيىنچە ايشلر دۆزلىمز
 قادىر تانرى وىرمەيىنچە كىشى وارلانماز
 ازلدن يازىلماسا قۇل باشىنا قضا گلەمز
 اجل واختى چاتمايىنچا كىمسە اولەمز
 اولەن آدام دىرىلمەز، چىخان جان گىشىر گلەمز...

ياخود قۇرقود دەدە نىن دۇواق قاپماسىندا :

اونلاردا بو دونىادان گلدى گىشتى
 كاروان كىمى قۇندو كۆچدو
 اونلارى دا بىش كىزلىتدى، اجل آلدى
 فنا دونيا يىنە قالدى..

آلقىش دوعالاردا :

دىلىن اوچون اولوم، گلەن جىگىم !
 يۇلۈندا قورىبان اولوم، گلەن جىگىم!
 يالانسا بو سۆزلىرىن گىشچك اولسون، گلەن جىگىم!
 ساغ سلامت گلىب چىخسا ،
 قارشىداكى اوچا داغلار، يايلىغىن اولسون !
 سۇيوق - سۇيوق سولار، بولاغىن اولسون !
 قۇلوم - قارداشىم، سنىن خدمتچىن اولسون!
 شاھا لايىق آنتلاريم، سنىن مېنىگىن اولسون!
 قاتار - قاتار دە ولەرىم يۆكلىويون اولسون!
 يايلاقداكى قۇيونومو صرف ائىلە شۆلتلىگە،
 قىزىلىمى، گۆموشومو خرچلە سن شىلىگە !
 قىزىل طاقلى ھۆندور ائوويم اولسون سنىن كۆلگەلىگىن

بەد دوعا قارغىشلاردا :

لال اولسون حيله گر دانيشان ديلين
شيل اولسون اللرين ، بؤكولسون بئلين
داغيلسين مزارين بيغيلسين ائلين
آپارسينلار تئز مزارا دانيشما
"حسين جاوان"

آرزو - ايستكلرده :

كيم دئيبير كي نامرد مردن باج آليب
هانسي ناكس شهرت تاپيب اوجاليب
نه صنعت اولوبدور، نه ده قئوجاليب
صنعتكارا داش آتماسا، ياخشيدير .

بئش بارماغين هئچ واخت بئشي بير اولماز
خرابه ده شمع يانديران بير اولماز
تؤلكو پلنگ اولماز ، چاققال شر اولماز
صياد اوخون بئش آتماسا ياخشيدير .

سؤزون بيلمز هر ديوانه سرسرى
قيلينجين قانى وار هر سؤزون يئرى
صراف ياخشي تانير لطفى ، گوهرى
ميسى زره اوخشاتماسا ياخشيدير .

" حسين جاوان "

ادب - ارکانلاردا :

عاشيق اولوب ديار - ديار گزه نين ،
ازل باشدا پُر كمالي گره كدير .
اوتوروب دورماقدا ادبين بيله ،
معرفت علمينده دؤلو گره كدير .

" عاشيق علسگر "

اويود - نصيحتلرده :

آي حضرات ، بير زامانا گليبدى
آلا قارغا شوخ ترلانى بگنمز
اؤغوللار آتانى ، قيزلار آتانى
گليپلر ده قاينانانى بگنمز "عباس توفارقانلى"

دۆست بۆلۈندا بولبول قۇنموش آ دالا ،
نازلی دلبر زولفون تۆكۈپ آ دالا ،
مرد ایستر کی چۆرەک وئریب آد آلا ،
نامرد گۆزلر مرد ایگیدین سینى سین .

"عاشیق علمسگر"

وجودنا مەلردە :

اۆچ یاشیندان بئش یاشینا وارانداء ،
یئنیجه آچیلیمیش گۆله بنزه رسن .
بئش یاشیندان اۆن یاشینا وارانداء
آریدان ساچیلیمیش بال بنزه رسن .
اون دۆردۈنده سئودا یانار یاشینا
اون بئشینده جوان گپره ر دۇشونا
ائله کی جاتدین ایگیرمی بئش یاشینا
بوزبولانلیق آخان سئله بنزه رسن .

اۆتوزدان کهلک کیمی سكرسن
قیرخیندا ال حرامیندان چكرسن
سۇناسی اۆولانمیش گۆله بنزه رسن .

اللی سینده الف قدین چکیلر ،
آتمیشیندا اۆن دیشلرین تۆكۈلر .
یئتمیشینده قدی - بئلین بۆكۈلر
کاروانی کسيلمیش . یؤلا بنزه رسن .

سکسنینده سینیر یئنر دیزینه
دۇقسانیندا غبار قونار گۆزونه
کۇراوغلودشر . . چونکی جاتدین یۆزونه
اوجا داغ یاشیندا کؤلا بنزه رسن .

تأسف نامەلردە :

چۆنکو اولدون دگیرمانچی
چاغیر گل سین دن کۇراوغلو
وئردین قیری ، آلدین دورو ،

دۇى باشينا يان كۇراوغلو !

حيدرى دە :

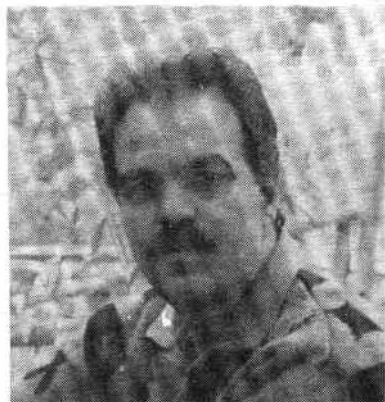
ابتدا اليفدن درسيم آلاندا
گۇسترديلر مانا نه قارا ياخشى
اوخودوم درسيمي هر آيا غرض ..
يۇخ عاشيق هر آيينه
خاللارين هارايى ، نه ؟
عاشيق سۇرون نه دئدى ؟
دوست بيئتدى هارايينا
گۇرسه جانيم بگنمز هر آيينه
سئير ائديب گئينسين نه قارا ياخشى
نالەسى بيئتيشسين هر آيه غرض .

"حسين شمشيرلى"

گۇرونديوو كيمي فولكلور توپلاييجيسى عاشيق شعر شكيللريندن
اوستادنامەلىرى توپلاييب ، چاپا حاضرلاياركن اولدوقجا دقتلى اولما-
ليدير . خصوصيله دۇرى مطبوعاتدا مختليف ايللرده چاپ اولونموش و
ائلهجه ده هله ده ايشيق اوزو گۇرمه ميش اوستادنامەلىرىن توپلان -
ماسى ، چاپا حاضرلانماسيندان فولكلورچو عاليملر چوخ احتياطلسى
اولماليدير .

بئيز ، بو ايل اوزون ايللردن بىرى ائلات اوستاد عاشيقلاريندان
وشاعيرلريندن توپلاديفيميز اوستادنامەلىرى توپلوموزو گئنيش احاطه-
لى اؤن سۆزلە ۵۰۲ صحيفەدن عبارتكتابيميزى تايپ ائديب ، چاپا
حاضرلاميشيق ، امينيككى نه واختسا بو كتاب ايشيق اوزو گۇره جك
قدير بيلن اوخوجولاريميزين ماسا اوستو ارمغانينا چئوريله جكدير .

بیر ساملا تانیش اولاق

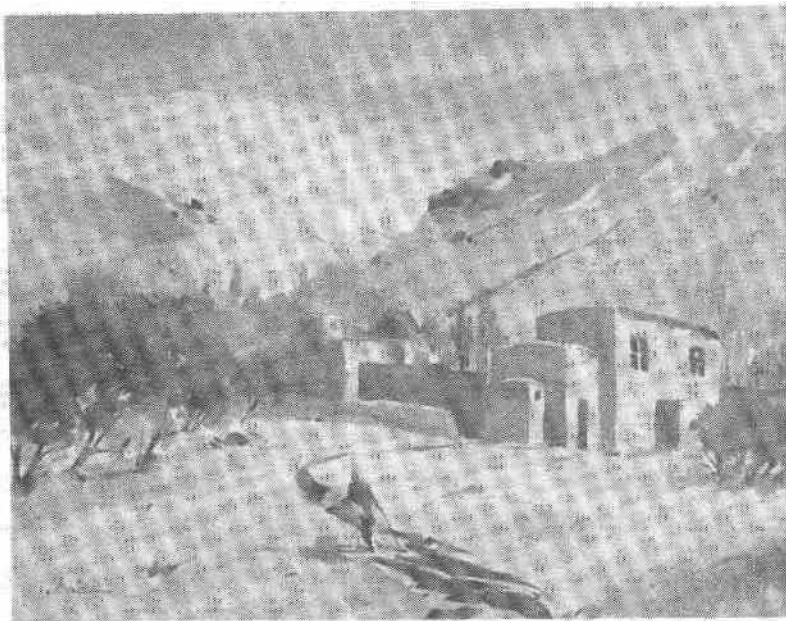
سون گونلرده تهراندا آذربایجانلی
بیر رسامین خصوصی سرگیسی کئچبریلدی
بو سرگینین قۇرۇجوسو استعدادلی رسام
ناصر نورمحمدزاده ایدی.

او ۱۳۳۲- جی ایلده تبریزده دوغو-
لموش و تۇخوجو بیر عائلده یاشا -
دیغی اوچون ان کیچک یاشلاریندان
رنگلرله اونسیته اولموشدور. ناصر
بیر گزینتییه حیخدیقدان سونرا تهران

دا بئش ایل رسام اوستاد عربزاده نین شاگردی اولور و اؤز شخصی
تجربه لرینه دایاناراق نهایت ۱۳۵۷- جی ایلده تبریزین اصولی
گالریاسیندا "خالجا و رساملیق" آدیله ایلك سرگیسینی کئچبرر.
رسام بئش ایل یاغلی بویا ایله ایشله دیکن سونرا فیرجاسینی سولو
بویا ساحه سینده ده سیناییر و بو یولدا دا بؤیوک نائلت لر الده
ائده رک گؤزه ل اثرلر یارادیر.

بؤیوک صنعته دوغرو گئدن یوللار هنجواخت هامار اولمور. بو یوللار
دا چتینلیک لر ده ، اوغورسوزلوقلار دا اولور. یالنیز اؤزونه انام
حسی ، زحمته قاتلاشماق ، دااما مقصدینه جان آتماق ، گنج - تئز
بهره سینی وئریر". ناصر نورمحمدزاده بوتون بو خصوصیتلره مالیک
اولدوغو اوچون اونون اثرلرینده همیشه بیر طراوت ، تمیزلیک ،
ایشیق شیرینلیک و ایستی لیک واردیر. اونون تابلولاری ساده اولدوغو
حالدا انسانی اؤزونه طرف چکمر. هئح شبهه یوخدور کی بو حاذقه ده
رسامین سئجدیگی جانلی رنگلرین ده بؤیوک تاشیری واردیر. رسام
طبیعتین گؤزه للیکلرینی اؤزونه اساس موضوع سئجسه ده بوردوموزون
شخصیتلرینه ، اسکی آبیده لرینه ده بیگانه قالمر. رحمتلیک شهریارین
پورتره سی ، تبریزین "گؤی مسجد" ی ، عینالی داغی ، بابا داغی ، حیدر بابا
کندی ، سدحمزه مسجدی و... ده همین نمونه دن دیر. بو گونه کیمی ایرانین
مختلف شهرلرینده (تبریز ، تهران ، ارومیه ، اصفهان) همده خارجی اؤلکه لر-

ده او حومه‌ن آذربایجان حیجوری و انگلستاندا ۵۲ فردی و جمعی سرکسی سرا اولونان ناصر سور محمدزاده داها دولعون و گؤزدهل سر سررگی نورماغا حاصراشیر، او سریرین رسامطبق صعبی یاره ده دئیر کی: "سریر ده رسامطبقو امکاناتین آزلعی و باشا شهرلر و اولکده لرله علاقه ده اولما دعی بو منعنن باخشیا انکسای ائمه - مدسی نین اساس سسی دیر و اونا گؤره ده سریرده کی اسعدادلار - چیکلیدیلر، حال سوکی تهرانس ان یاخی رساملاری ایزدینناه ، سرخی براد ، عما مدسج ، امدادان ، بختی و ... آذربایجانلی دیرلار . بو

حیی لیکلره ساحما یاراق سریرین اؤروده ده فاسونکی ، طباطبائی سرسعی ، مقبلی ، علوی ، سب سناه ، نخخوانی ، عجاجی راده ، سلیمان سور ، لرنی و ... کسبی حوج اسعدادلی رساملار واردیر ."

۱۲۷۱ - حی ایلده ناکی دا ، رسامطبقو سرگسیده انراک ائدن ناصر سور محمدزاده شمالی آذربایجان رسامطبقی یاره سیده بئله دوشو - سور کی ایزلار دوشا رسامطبقی ایله حوج یاخی علاقه ده اولدوقلاری ؛ و چون دوشایلا آد سلاشا سلب و ستار بیهلولزاده کسمی مؤب - سوک رسامی صعب عالمینه سفیده ائدیلر . ناصره گؤره موضوعلری اوخسار - لیدی ، آذربایجانین شمسیدن آسلی اولاراق رنگلرین حانلیغی

و شرق و غرب صنعتی نین
قاریشماسی آذربایجان
رسالیغی نین ان بارز
خصوصیتلریندن دیر،
او گنج رساملارا،
یئنی متودلاری آختارما-
غی، یؤرولم—ادان
و داوامسیز جالیشماغی
صرف تقلیدی اولما-
غی و داها مدرن
متودلاری سنجیب
ایشله مکی توصیه ائدیر.
بیز ده حؤرمتملی
رسام آقای ناصر

نورمحمدزاده یه اؤز ایشلرینده داها بؤیوک اوغور و نائلیتلر
آرزو لایبیریق .

م.ر.هیئت

دیئلرده دیر

گؤل غمین بولبول چکیب گول یارپاغی یئللرده دیر
داغی یاردی عشق اگر فرهاد آدی دیئلرده دیر
ناموسوندان غرق اولوب سارا اگرچی ظولمیه
بیلمه ینلر سؤیله میشلر کیم گوناہ سنلرده دیر
عشق اودو مجنونو سالمیسا عرب صحراسینا
گؤر گوناہ لیلاده ،دبلرده و یا چؤللرده دیر
چوخ دا گؤللرده گؤزه ل خوش رنگ وار هم خوش عطیر
سئوگیلیک ،عشقیله خوش بیر سده بولبوللرده دیر
چوخ دا مجنون عشق آدیلا شهره عشاق اولوب
دقت ائت گؤر کیم نه مجنونلار بیزیم ائللرده دیر
عشق سئوداسی اگر یاخمیش رضانین گؤنلونو
کؤن گلر " ناطق " گؤره ر دیوانیننی اللرده دیر.

عبرت دفتري

يازان: دوكتور عيسى حبيب ييگلى

كۆچۈرەن: ح.م. غريب

سون ايللرده علمى - ادبىي موزوعلار يىن سىراسىنا داھا بىر آغىر موزوع دا علاوه اولونموشدور. عاليملىرىمىز، يازىچى شاعىر و روزنامە نگارلار يىمىز (پوبلىسىستلورىمىز) خفقان و تضييق (رئپرسىيا) ايللىرى - نىن فاجەللىرىنى ايندى داھا تىز - تىز قلمە آليرلار، چوخ قىسا بىر زامان ايچىندە "تارىخە قىزىل حرفلرلە يازىلان ايللر" دن وحادەلەر دن امتناع ائدىب، قارا دۇرانىن باغرى قان دۇرۇندىن بحث ائىدن علمى بدىعى تىكۇر مىلى - تارىخىي اۇزۇنو درك پروسىنى (جریان، رۇند) نھايتكى، اۇز حقيقى وظيفەسىنى داشىماق استقامتىندە ايلك آددىملار آتماغا باشلامىشلار، آكادىمىك ضىابنىياد وفون "۳۷- جى ايل يىن قوربان - لارى" بارەدە كى سىندلى اۇچرللىرى، پروفىسور مورتۇس صادق وفون ھىمىن موزوعداكى پوبلىسىستىك (روزنامە نگارى) روايتلىرى، استعدادلى شاعىر عيسى اسماعىلزادە نىن "۳۷- جى ايل" منظومەسى، سورگون ايللرىنىن - آغرى - آجىسىنى ياشا يانلاردا ن ساغ قالانلار يىن خاطىرەللىرى سون ايكى - اوچ ايل يىن مەتىندە اوخوجولار چا تىدىرىلمىش و ماراقلا قارىش يىلانمىش دىر.

سورگون موزوعىو طالعى سىبىرىنىن قارلى - بوزلو شاختاسىنىن، واهمەلى قازاخىستان صحرالارىندا ن كىچن نىلىن يارادىجىلىقىندا داھا آردىجىل و گىنىش يىر توتۇر، كىچمىش "خلىق دۇشمىنىنىن اوغلو" شاعىر جواد جوادلى دا رئپرسىيا (خفقان) دۇرونون فاجەللىرىنىن ادبىياتا گىتىرىلمەسپىندە خصوصى فعاللىق گۇستىرىر، جمعى بىر نىجە ايل عرضىندە آيرى - آيرى مطبوعات اورگانلار يىن صحىفەلرىندە اونون بۇ موزوعدا مختلف ژانرلاردا چوخ سايلى، ياددا قالان بدىعى پوبلىسىستىك اثرللىرى ميدانا جىغمىشىدىر.

جواد جوادلى سورگون موضوعوندا بىر كىتاب جىمىندە اثر يازمىشدىر. آتاسى غلىسگر كىشى نىن "خلق دوشمىنى" كىمى حبس ائدىلمە سىندن سونرا آتاسى، قارداشى و باجىلارى ايله بىرلىكده ايندىكى شرور ناحىهسى. نىن دمىرچى كىندىندن قازاخستان جۇلدرىنە سورگون ائدىلن شاعىر خفقان ايلدرىندن ۵۰ ايل سونرا اونودولماسى مومكون اولمايىان همىن منحوس دۇرون بدىعى - پولىسىستىك ماھىتىنى آجاغا، معنا لاند. يرماغا باشلامىشدىر. بئله لىكلە، جواد جوادلى نىن "قازاخستان دفتر - بىندن" شعر سلسلەسى، "آتا يوردو"، "آنا اولومو"، "زنداندان مکتوبلار" كىمى منظومەلىرى، ۳۵۰ باياتىسى، جوخلو لايلى و آغىلارى ياراتمىشدىر. آرادان يارىم عصردن آرتىق واخت كىچمە سىنە باخما يارق ۱۳ - ۱۲ ياشلى اوشاغىن يادداشىنا ابدىلىك يازىلمىش "قارا ايلدرىن" معىن پارچالارى تازادان جانلانمىش، تاشىرلى شعرلەرە چشورىلمىشدىر. "قىزىل قوم صحراسىندا"، "تانبورانى دانىشدىر"، "آتام هاردا اۇيويۇر" ، "آغلادىم"، "كىچكىمىش آغى"، "قرىادىنى دۇيما دىلار" و ساىر شعرلەر همىن دىفترىن اساس پوشتىك يۇكونو تشكىل ائدىر. "قىزىل قوم صحرا - سىندا" شعرىندە اولدوغو كىمى، يادداشدان، خىالدان سۇزولوب گلن معىن پارچالار كىچمىش فاجەنى يۇكمك او برازلى واسىطە لرلە معنا - لاندىرماغا استقامت آلمىشدىر.

بو يىرلرى آددىملاسان يۇز ايل - قوم،
 آخى بونون هاراسىدىر قىزىل قوم؟
 نە قورتارىر، نە تۇكە نىر بو زققوم،
 بو مكانى نىچە سىچىب جوغوللار،
 آنام، گۇرەن هارا كىدىر بو يوللار؟!
 كىنىش صحرا كۇنش آلتدا يانار ساج،
 هارا باخسان بىر چىچكە، گۆلە آج
 نە قوش اوچار، نە چمن وار، نە آجاج
 بولوتلاردان ياغىش اومار بۇز كۇللار،
 آنام، گۇرەن هارا كىدىر بو يوللار؟!

جواد جوادلى نىن سورگون شعرلرىندە آتا، آنا، اوشاق، چۇرەك، صحرا، يۇل، اولوم، مزار، آغى كىمى پارچالار اساس بدىعى واسىطە لردىر.

شاعير ھەممىن پارچالاردان ھەر بىرىنە بىدنام ۳۷- جى ايلين فاجىھە ۋى
 دوغۇنۇڭغىكىر ھادىئە ۋە قورخوسونون معنالاندىرىلماسى باخىمىنئىدان
 اصىل شاعيرانە رىنگ ۋىرەمىشىدۇر، جواد جوادلىيە گۇرە ۳۷- جى ايلين
 آتالارى زندانلاردا ناھقەدن چۇروسەلرەدە، ھقىين اگىلمز ھىكلرىدۇرلر،
 اونلار تپەدن دىرناغا قەدر غىرتەدن يۇغۇرولموشلار، غۇمورلرى قانلى
 فاجىھە ايلە باشاچاتان آتالارين حياتى سۇزون اصل معناسىندا " كىشى-
 لىك دەرسى" نەدن عىبارت دۇر، شاعىر ھەممىن ايللردە سورگۇندە دونيايا
 كلن كۇرپەلرى اومىدەين، حىيات عشقىنىن ايفادەسى كىمى تەرم اشمىش
 دۇر، اونون شەلرلىرىدە بىر پارچا چۇرگە، دىانت سەادت رەمى كىمى
 معنالاندىرىلمىشىدۇر، شاعىرىن شەر ۋە منظومەلرىندەكى خفقان دۇرونون
 آنا اوبراز (صورت) ى تەمامىلە يىشى ۋە بىنزەرسىزدۇر، ارلرى " گۇدر -
 گلمزە " گۇندرىلەندىن سونرا ھەم دە " ائوین كىشىسىنە " چئورىلن بو
 مرد قادىنلارین سورگۇنون غەربت چتین لىكلرىنە باخما ياراتى، اولاد -
 لارینىن قەلبىنى سىخما ماق اوچون ھامى ياتان دان سونرا آغلاما لارینىن
 تصویری شەرىمىزدە اورىژىنال آنا تەبىدەسىنىن يارادىلماسىلە نەتىجە
 لىنىشىدۇر:

... ياستىغىنا سۇيكنە رگ
 آنام نىچە آغلايدۇ؟
 عذابىنى، تەلاشىنى گىزلىتمەك چون
 آنام نىچە آغلايدۇ
 ائلە بىل كى، گور سارايىن
 كرىپىچىرى بىرچە - بىرچە سۇكولوردۇ،
 گۇز ياشلارى گىلدۇر - گىلدۇر تۇكولوردۇ.
 آخى آنا اينچە خلىقت، ظرىف خلىقت،
 آخى قادىن ارادەدە كىشى دگىل،
 مەن سونرالار درك ائتدۇم كى،
 گۇز ياشىنى گىزلىتمەك دە
 ھەر آنانىن اىشى دگىل !!

"قازاخستان دەفترى" ھەم دە منظومەلردىن عىبارت دۇر، جواد جوادلى بو
 موضوعدا "آنا بوردۇ"، "جانلى مېيىتلر"، "آجى ناغىل"، "آنا اولومۇ

"زنداندان مکتوبلار"، "غیرت" و سایر منظومه‌لرینی یازمیشدیر. آر - تیق همین ربابی - حماسی اثرلردن ایکیسی - "آ تا فریادی" و "آنا اؤلومو" تام حالدا، قالانلاریندان ایسه معیین پارچالار اوخوجولارا تقدیم ائدیلمیشدیر.

"آ تا یوردو" منظومه‌سی ۱۹۶۳- جو ایلده "خروشچوف مرحله‌سی"نین سونلاریندا، اجتماعی محیطده قیسا مدت ملایم بیر آب- هوانین مشاهده اولوندوغو واخت یازیلیمیشدیر. لاکین اثر ایلك دفعه ۲۷ ایل سونرا، ۱۹۹۵- جی ایلده مطبوعاتدا درج اولونموشدور. منظومه جواد جوادلی - نین شخصيته پرستش دؤرونون قوربانلی اولموش آتاسی علسگرین خاطیره سینه حصر ائدیلمیشدیر. اثر قانلی - قانالی خفقانین تکجه وظیفه‌لی شخصیری، یاخود آدلی - سانلی ضالیلاری دگیل ساده، سیراوی زحمت آداملارینی دا درده - بلایه سالدیغینی، اولنلارین دا طالعی نی آمان - سیز جاسینا تارمار ائتدیگینی شعریت (پوئتیک) باخیمیندان دوغرو - دوزگون شکیلده اساسلاندیریر. منظومه عائله‌سینی قاربالی الی ایله ساخلایان، اکینچی لیکن یاخشی باش آچان علسگر کیشی کیمی بو قبیلسدن اولان ناحق قوربانلارین سجه وی جهتلرینی اؤزونده جمعلشدیریر:

... سن دشمه طالعی اؤزو دؤنوبدور،

آتام تارلادا جا حبس اولونوبدور.

ایندی ده اؤره گیم گؤینه بیر تئل - تئل

آرخ اؤسته قالمیشدی الینده کی بتل

"آ تا یوردو" منظومه‌سی یالنیز گؤنا هسیز خفقان (رئپرسیا) قوربا - نلاری نین یوخ، بعضا حتا بیر نسلین فاجعه‌یه دوچار اولدوغونو عکس ائتدیریر. طالعی سیمیرین قارلی چؤلرینده تما ملانان آتالارین آرد - بینجا اولنلارین آرواد - اوشاقلاری، یاخین قوهوم - اقربالاری دا مین جور محرومیت چکمیشلر. بئله لیکنه، خفقان تکجه آیری - آیری طالعلردن دگیل، بؤتؤلوکده نسیللرین مؤمروندن کئچمیشدیر. علسگر کیشی نین - عائله‌سی کیمی:

بومبوز قاطارلاردا آطبق، خسته‌لیک،

سو دا وشرمیردی لر هله اؤسته‌لیک.

جلاد قیما یاندا قیشین قارینی

یا لادیم پنجره قیروولارینی
 ... بو ظولمه دؤزمه ییب آنام وشردی جان،
 کؤریه قارداشیم دا اؤلدو آجیندان.
 ... بؤیوک قارداشیملاباجیم دوروردو،
 طالع اونلاری دا گؤیه سوووردو.

گؤرون دگو کیمی، منظومه بیرینجی شخصین، شاعیرین اؤز دیلیندن
 قلمه آلینمیشدیر. بو، اطلینده بیر نسیلدن خفقان فاجعه سینی یاشا -
 میش، اونون قانلی قارماغینا کئچمیش، هانسی تصادفدنسه ساغ
 قالمیش تک - تک نمایندلرین اؤلوب کئچنلر حقیقنده منظوم دانیشیق
 (پوشتیک موندلوق) دور. همین موندلوق کدردن، عذابلی دوشونجه لردن،
 کؤوره کخاطیره لردن یوغرولموشدور. چکیلن عذاب و اشکنجه لرین تصویری
 ساغ قالان نسیل لرین طالعینین دربه در اولدوغونو، اؤز مجراسیندان
 چیخدیغینی، بیر عؤمورده نچه طالع یاشادیغینی گؤز اؤنونه گتیریر.
 جواد جوادلی گؤستریر کی، آتالارین، اونلارین آردینجا آنالار و
 اؤلادلارین دوغما او جاقلاری ترک ائتمه لری، یورد یئر لرینین ویران
 قالماسینا سبب اولموشدور. اشلر اوچوب داغیلیمیش، کندلر زحمتکش،
 تعصب کش "باشی پاپاقلیلاردان" محروم اولموشلار. آداملار ا فتوا
 وشریب سورگونه یولا سالان نامردلر، بدخواه لار ایسه کند - کسکده
 قالسالاردا اطلینده دوغما او جاقلار بیگانه اولموشلار. بئله لیکله ده
 تکجه آنالار و اوغوللار دگیل، آتا یوردلاری دا خفقان ایل لرینین
 قوربانینا چئوریلیمیشلر. سورگون ائدیلمه عائله لر کیمی، بو اوبلا و
 او جاقلار دا هله ایندییه دک اؤزونه گله بیلمه میشلر. منظومه دن
 چیخان اساس پوشتیک نتیجه بودور، شاعیر بوضو " ایگیرمینجی عصرین
 کیچیک بیر دردی " آدلاندیرمیشدیر. لاکین اؤست - اؤسته قالان همین
 " کیچیک دردلر " یاریم عصر دن آرتیق بیر مدته جمعیتین اساس
 بلا سینا، بؤخؤونا چئوریلیمیش، اونو اؤزون ایلر شکست و ایفلیج
 ائتمیشدیر. حتا بو دردلرین اؤستونه یئنی بلالار دا علاوه اولونموش
 دور. جواد جوادلی ۱۹۶۳ - جو ایله ده " آتا یوردو " منظومه سینی یازیب
 تاما ملادیغی " آماغو یا یلاغی " آرتیق دؤرد ایلمن چوخ دور کی، اؤزونون
 دهه - بابا آذربایجانلی ساکینلرینین اؤزونه حسرت دیر. آذربایجانلا
 اثر منیستانین شرورداکی سرحدلرینده یئرلشن صفالی آماغو کندینین

نخجوانا، آبشرونا، شکی به سپه لنمیش ساکینلری ایسه داها بیر یئره بیغماق مشکل بیر ایشه دؤنوب. بو دا "آ تا یوردو" منظومه سی نی — "کیچیک دردی!"

"آنا اولومو" منظومه سی شاعیرین سؤرگونده — قازاخستانین جؤل-لرینده دؤنیاسینی دگیشن همکندلیسی شهدد بیرخانیمین خاطیره سینه و حیاتینا حصر اولونموش دور، اری، "لؤتون بییری" اولان رضاقلی نین گوناھسیز قوربانا چشوریلمه سیندن سونرا عائله نین سورگون ائدیلمه سی، بدیرخانلارین چکدیگی مصیبتلر، "قازاخ خاتونلارینین کؤمگی" نهایت اونون خسته عؤمرونون باشا چاتماسی، دفن زامانی عادجه "باش داشی نین تاپیلما ماسی" منظومه نین موضوع خطینی تشکیل ائدییر. لاکین غنائی — روحی (لیریک — پسیخولوژی) اولوبدا یازیلیمیش منظومه ده تکجه حادثه لر دگیل، احوالاتلارین دوغوردوغو عکس — صدا، اولارین — ماهیتینین آچیقلا نماسی اؤن پلانا چکیلمیش دیر. شاعیر دوغرو اولاراق رضاقلی کیشی نین عائله سی نین باشینا کتیریلن مصیبتلرین تمثالیندا همین ایللرین فاجعه لرینین سببلرینی آشاغیداکی کیمی معنا لاندیر —

میشدیر:

ایلک، مقصر جلا دباشی، بو حقیقتدی،
جاهیللیک ده، پاخیللیق دا مین قان تورتدی.
بالتا لادیق اؤزوموزو اؤز الیمیزله،
هله سیرری مبهم قالان عملیمیزله .

تحلیله طب ائتدیگیمیز شعر و منظومه لر مهم فیکر — تربیه وی اهمیته مالیک دیر. معنالی و دوشوندوروجو عبرت دفتیریندن عبارت او — لان "قازاخستان دفتیری" ایلک نوبه ده ملی — تاریخی اؤزونو — درک جریانینی درینلشدیرمگه خدمت ائدییر. تاریخیمیزین "آغ لکه لری" نین آیدینلاشدیریلما سی نین، آرادان قالدیریلما سی نین، اؤزونو درک ائتمه جریانینی ایله یاناشی معنوی تمیزلنمه، داخلی صافلاشما ایشینه جدی تأثیر گؤسترمه سی نین تصویریه ده بو "دفتیرین" اورتاسیندا کئچیر. شاعیر بونا حقلی اولاراق "ایشیق ایله ظولمتین ساواشی" کیمی باخمیشدیر. اونون فیکرینجه، نه قدر اؤزون چکمه ده، نتیجه اعتباریله همین ساواشدا نهایت خیر غالب گلیر:

قالانی ۱۶ — جی صحیفه ده

آنامدان مکتوب

يامان سۆيۈمۈسان كىندىن - كىسك دىن ،
يادلار تىك بىر قورو سلامىن قالىب .
يادىنا دۆشۈرمۈ منىم او كىندى
بىر حىزىن لايلى چالانىم قالىب ...
نىيە كىن گزىرسىن ائلدىن - اويادان ،
يامان غرىبىسە يىب دۇغما اود - اوجاق ،
آتانىن واختىندان يارىمچىق قالان
دامىن ديوارىنى كىم اوجالدا جاق ؟ ...
بىر زامان سۆنبولو آت دۇشو دىيەن
زىمى يىرلرېنى قانقال آليدى
كاروانىن سىلە اويانان تورپاق
ايندى هولوارا حسرت قالىدى .
قاپىنى آجاندا كۆنشە تاي - تاي ،
اىوينى قىزدىرماز اۋنون ايشىغى .
بىر ائودە نە خىر - بىر كىت اولار
دوشمەسە او ائوۋە تورپاق ايشىغى ؟
سنىن بابان تاپدى هر اوجالىغى
قىزىلدىن قىمىتلى قارا تورپاقدان
انسانا شرفدىر شىرتدىر ، شاندىر
اكديغى اوجاق دا ، عادى يارىق دا
مىن ايل ياغىش ياغا ، كۆنش نور ساچا
تورپاقا جان وئرن آلىن تىر دىر .
نعمتلىر نعمتى مقدس چۆرك
قابارلى اللرىن شاه اشرى دىر .

سئوينجيمه شريك غميمة اورتاق ،
 منيمجون بير آنا - باجي دير تورپاق .
 ديزيمين طاقتي ، گؤزومون نورو
 بيرده كي باشيمين تاجي دير تورپاق .
 گلين بو تورپاغا آرخا چئوپيريب
 اؤزگه سفرهسي نين قولو اولماياق
 دونيادا هر شئيه بؤرجو قالسا قدا
 تكي بو تورپاغا بؤرجو قالماياق .

دنيوز

آي يوخدور ، اولدوزلار يوخدور
 نه دنسه بو گئجه حيرصلي دير دنيز؟
 قارانليق دونيانين بس سيرري نه دير
 دورمادان داشلارا دالغالار يلا
 مست و مجنون اولوب چيرپيري دنيز!
 اولمايا دونيانين سونون عاقبتين
 آتلاييب بو گئجه حيرصلي دير دنيز!
 اوخشايبير حسرتلي خسته كؤنلومه
 ائله بيل ايللردير دردلي دير دنيز!
 آتيب اسكي دونيانين خيري شرريني
 قماردا اؤدوزوب كئچميشين دنيز!
 سؤيله مك نه لازيم منيم احوالاتيمي
 دوشونوب بو گئجه آغلايبير دنيز!
 چوخداندي گؤيلردن اولوب نا اوميد
 يئر اؤزونده يالوارير انسانا دنيز!

داوداهري

قارا قویونلو، آغ قویونلو و شیروان و صفوی دولت‌نری نین عثمانلی امپراطورلوغو ایله مناسبت‌ترین دایر قیمتلی کتاب

بو گۆنلرده باکیدا ۱۹۹۵- جی ایلهده چاپ اولونموش بیر کتاب الی- میزه گئچدی. ۱۵۰ و ۱۶- جی عصرلرین ایران - آذربایجان دولتی ایله عثمانلی امپراطورلوغونون قارشیلیقلی مناسبت‌ترین حصر اولونان بو علمی تحقیقات کتابینداکی تاریخی مسئله لر بیزیم دقتیمیزی اوزونه جلب اشدی، دو قوشا هین فاضل فرضعلی بیگلی نین "آذربایجان و عثمانلی امپراطورلوغو ۱۵- ۱۶- جی" آدلانان بو کتاب ۵ فصلدن عبارت دیر. بیرینجی فصلده قارا قویونلو، ایکینجی فصلده آغ قویونلو اوچونجو فصلده شیروان شاهلار، دؤردونجو فصلده صفوی دولت‌نری نین تورکیه ایله سیاسی، دینی و مدنی علاقه لریندن بحث اولونموش، ۵- جی فصلده ایسه دیپلوماتیک مسئله لره توخونولموشدور.

شاهین فاضل فرضعلی بیگلی بو کتابی یازدیغیندا یوزلرله تاریخی منبع و تحقیقات اثرلریندن استفاده ائتمیش، ایرانین، تورکیه نین، افغانستانین، روسیه نین و باشقا اولکه لرین آرشیولرینده محافظه اولونان و عبدالحمین نواشی سیدعلی معین ثابتی، دو قوشا جواد هیئت، تورک عالیمی دو قوشا روق سومر، روس تحقیقا تچیبسی پتروشفسکی و باشقالاری طرفیندن نشر ائدیلمن یوزلرله تاریخی مکاتباتی تحقیق ائتمیش، نتیجه قیمتلی علمی ملاحظه لر سفیه میشدیر.

کتابدا اورتا عصرلر مورخلریندن شرف الدین یزدی نین، عبدالرزاق قندی نین، حسن روملونون، اسکندر منشی نین، قاضی احمد قمی نین، ابوبکر تهرانی نین تاریخی منبع لری، احمد فریدون بیگین منشآت سلاطین - مکتوبلار توپلوسو، ایتالیا، آلمان، انگلیس، مجار سیاح و دیپلوما - تلاری نین سیاحتنا مه لری، شاه اسماعیل، شاه طهماسب، شاه عباس صفوی، سلطان سلیم یا ووز سلطان سلیمان قانونی، سلطان مراد عثمانی و باشقا حؤکمدارلارین حؤکم و فرمانلاری دقتله آراشدیریل میشدیر.

شاهین فاضل فرضعلی بیگلی نین بو کتابی ایران تاریخی نین قیمتلی بیر علمی اثر دیر.

حسن مجیدزاده

ش. سرخه نیزاده

فضولی دؤرونون یادگارلاری

یازان: دوكتور شكوفه سرخملیزاده

بؤیوک آذربايجان شاعیری محمد فضولی نین یا شادیغی دؤر آردی -
آراسی کسيلمز چکيشمه لر و مختلیف اؤزباشینالیق لارلا دولو بیر دؤر
ایدی.
بو دؤرده بوتون یاخین شرق ده اوجوله دن آذربايجاندا بیر جوخ
گؤرکملی عالیم و شاعیرلر یئتیشمیشدی.
حبیبی، ختائی کیمی شاعیرلر، کمال الدین بهزاد کیمی رسا ملار حسن-
بیگ اوغلو کیمی عالیم لر بو دؤرده یا زیب یا را تمیشدی لار.
آذربايجان تاریخ موزه سینده ساخلانیلمیش بیرسیرا قیمتلی شی لیر
بو دؤرون مدنیتی حقیینده معین تصور وئریر.
بو ماتریال لار ایجری سینده اورتا عصرلرده نجوم علمینده گئنی ش
تطبیق کواردرانت (تلسکوپ) آدلی آلت واردیر. بو آلت له سما داکی
گؤی جسم لری ن وضعیت ی تعیین ائدی لیر. اولار آراسیندا کی بوجاق
سافه سی اولچولور و بیرسیرا باشقا تدقیقا تار آپا ریلیردی.
بیرینچ دن دؤزه لدیلیب اؤورینده جوخلو علامت لر و اولچولور
وئر یلمیش یئر کره سی نین شکل سی ده اورتا عصرلرده نجوم علمینده تطبیق
اولونان نادیر واسیطه لر دن بیر ی دیر. بو وسا ئط لر اورتا عصرلرده
آذربايجاندا نجوم علم ی نین معین انکشافا جا تدیغینی گؤستریر.
بو دؤرده ادبیاتین و تجارتین انکشافی ایله علاقه دار اولراق ،
طبیعت علم لرینه ، او جوله دن نجوم ا مارق آرتیر. هئچ ده تصادفی
دگیل دیرکی نصیرالدین طوسی طرفیندن ۱۳- جو عصرده ^(۱) اساسی قویولموش
مراغه رصدخانه سی، ۱۶- جی عصرده برپا ائدی لیر.

۱- سنه لر میلادیجه دیر

یاخین شرقین علمی مرکز لریندن بیر ی اولان بو مؤسسە دە گۆرکملی
منجم و ریاضدان عیث الدین شیرازی کیمی عالیم لر چالیشیرلار .
موزە دە همچنین آذربایجانلی رسا ملار مثلاً: میریحیی تبریزی، مولانا
قدیمی کیمی استعدادلی مینیا تور اوستا لاری طرفیندن آیری - آیری
اثرلر اوچون مینیا تورلارین فتوصورتی دخی نما یثا ائتدیریلیر .

۱۶- جی عصرین اورتا لاریندا گشتدیگجه سون درجه مشهورلاشان تبریز
رسا ملیق مکتبی تشکیل تا پیر . بو مکتب تصویری اینجه صنعت دە اؤزونون
اوسلوبی ایله فرقله نیردی . همین مکتبه داخیل اولان رسا ملار نظا مینین
فضولی نین ، فردوسی نین ، خیامین ، حافظین و بیروجوخ باشقا شاعیرلرین
اثرلری اساسیندا گۆزەل مینیا تورلار یا رادیدریلار .

آذربایجانلی خطا طلار و مینیا تور اوستا لاری طرفیندن حاضرلانمیش
نادیر الیا زما لاری مصرین ، هندوستانین ، عراقین و تورکیه نین مشهور
کتابخانا لاری نین یا راشیغی حساب اولونوردو .

بئله الیا زما لاریندان بیر نجه سی نین صورتی آذربایجان تاریخ
موزه سی نین فضولی دؤرونه حصر اولونموش سالونوندا نده یثا ائتدیر -
یلیر .

بورادا فضولی نین "دیوانی" ، نسیمی نین دیوانی و بیرسیرا تذکره -
لرین فتوصورتلری واردیر .

آذربایجانلی معمارلار طرفیندن ۱۶- جی عصرده تیکیلیمیش تاریخی
معمارلیق آبیده لری (مسجدلر ، قالار ، کاروانسارلار) خلقیمیزین زنگین
مدنی ارشیندن خبر وئریر . بو آبیده لردن "شرق قاپیسی" آدی ایله
مشهور اولان دروازا باکی داکنی شیروانشاهلار ساری نین مجموعه سینه
داخیل دیر .

۱۶- جی عصرده اوستا امیرشاه طرفیندن حاضرلانمیش بو دروازا اؤز
دؤرونون ان یاخشی و نادیر معمارلیق آبیده لریندن بیر دیر . فضولی
نین یاشامیش اولدوغو دؤر تکجه مدنیت ساحه سینده دگیل عین
زاماندا مدنیتین انکشافینا تکان وئرن اقتصاد یوکسلیشلنه ده
سجیه لهنیر .

صنعتکارلار طرفیندن حاضرلانمیش الوان رنگلی ساخسی قاپلار .
اوزه ری شکیلی یازیلی میس شیلر موزه نین سالونلاریندا و مختلف
قسمت لرینده محافظه اولونور . باکی داکنی شیروانشاهلار ساری نین

حیطیندن تا پیلیمیش تصرفات قابلاری و پارچا قالیبلاری دا بو دؤرون یادگارلاری دیر. تبریز، اردبیل، اورمیه کیمی اقتصادی و مدنی مرکز زده ظریف و قشنگ ایپک پارچالار استحصال ائدیلمه‌دی. بو قیمتلی پارچالار خارجه گؤنده ریلدیگی کیمی آذربایجانین معیشتینده ده گئیش استفاده اولونوردو.

۱۶- جی عصرده صفویلر دولتی آذربایجانین بیرسیرا شهرلرینده ضربخانالار تشکیل ائتمیشدیلر. بو ضربخانالاردا صفوی دولتی آدیندان مختلف سگه‌لر و وروردولار.

بو دؤرده کسیمیش و ایشلدیلیمیش سگه‌لر آذربایجان تاریخ موزه-سینده زنگین کلکسیون کیمی محافظه اولونور. موزهده محافظه ائدیلن بو قیمتلی دؤر، بؤیوک شاه عیمر محمد فضولینین یاشادیغی دؤرو ایشیقاندیرماق اوچون عیانی سؤزلردیر.

محمد فضولینین یارادیجیلیغیندا... نین قالانی:

ده اؤزونه نظارت فیکرینین ایره‌لی سورولمه‌سی دیر کی، بو گون ده معاصیر اخلاقی - تربیه‌وی طلب‌لرله سله‌شیر. اونون بو باره‌ده یاز - دیغی شعر بئله‌دیر:

کیشی اؤلدور کی، اؤزوندن اولادام خبری،

آدم اؤلدور کی، اؤز احوالینا اولسون دانا (۱)

فضولینین تعلیم و تربیه حقیقنده فیکرلری تحقیقاتچیلار طرفیندن اؤیره نیلمه‌لیدیر.

۱- یئنه اورادا، ص ۴۲۰

واحدین... قالانی:

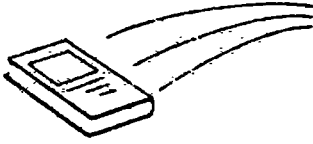
ایضا حصار:

۲- چیلینگر: ال ایله دمیردن قیفیل آچار دوزه‌لدن اوستا.

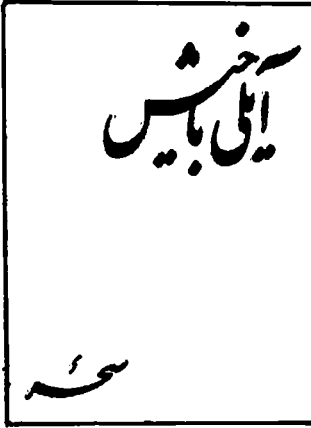
۳- آشیلابیر: پیوند و ورور، تزریق ائدیر.

۴- واحدین اوستادی و صمیمی دوستلاریندا ن بیزوونالی مشهدی آذر.

۵- عیار: حیله‌چی، کلک ووران، آرا لیقدا ن بوش‌گزه‌ن، چالیب اکیلن.

عزىز محسنى دن :

— كىتابىن آدى: آيلى باخيش

مؤلف: حميدە رشىس زاده (سحر)

چاپ ايلى: فروردىن آيى / ۱۳۷۴

قطع: رقعى

صحيفه: ۱۱۰

قيمت: ۲۸۰

تىراژ: —

سئويىملى شاعىرە مىز سحرخا نىمىن بو يئنى نىشر اولونان كىتابىلا
ايندىيەدك اوچ كىتابى چا پدان چىخىب و يا يىلىيدىر: " ما ويلىر"،
"ياشيل ماھنى" و "آيلى باخيش". بو اشۇلر قدرتلى شاعىرە مىزى
استعداد و يارادىچىلىغىندىن پارلاق اورنگ لىرىدۇر. استعدادلى شاعىرە-
مىزىن بو يئنى اشرىندە باشقا اشۇلرى كىمى، اينجەلىك، طراوت،
سئوگى، عرفان و بعضا" دە بدىين لىك ايزلرى گۆزە چارپىر، او بۇتون-
دۇنيا اھلىنى وفا سىزلىغا تھمت لىندىرىر و قدىمكىلر دىمىشكن "دۇنيا
و ما فىھانى" بوشلايدىر:

" اوينۇ كوردىندە آچىلمىش گۆلە باخدىم گلدىم
كۆنلۈمو گۆل دۇشونە گول كىمى تاخدىم گلدىم
عالم اھلىندە وفا بولگوسو بوخدور دىدىلر
عالمى عالمىن اھلىلە بوراخدىم گلدىم ."

آشاغىدا كىتىردىگىم مىراغلار شاعىرە مىزى بىر حالداكى گۆز ياشلارى

باخيشلارنى دواملاشديرىر، گونش سولوب، نۆلۈمت ھەر بىر يانا چۆكۈب،
سۆزلەر آغيزدا قىفيلاننىپ، دىللەر باغلاننىپ، اونون ايشىغى و نـوـر
آختارماسىنى عىانى صورتدە گۆستىرىر:

ھۆنكورتو ايچىن چكن زامانلاردان دىر
ياش گۆزدە باخيش بۆكن دوامانلاردان دىر"
" نور ھاردا قالىپ گونش سۆلۈب قاش قارالىپ
سۆز دىلدە دوداق تىكن آمانلاردان دىر".

آشاغىدانقل ائىدىگىم دۆردلۈك اىلە سۆزلىرىمە سون نىقەسى قويۇپ
قدرتلى شاعىرە مىزە يېنى - يېنى باشارىلار دىلە بىيرم:

" اوينا بىر دىلدە يالېن بادە كى ياردان قازاننىپ
تامىنىر كىلمە بو معنانى كى ھاردان قازاننىپ "
" سانما سجادە بىە بىرغىبت اولان كافر دىر
كى بو باش حۆرمەت سجادەنى داردان قازاننىپ "

- كىتابىن آدى : كۆنۈل آىناسى

يازانى: اياز حىدر نژاد (اىل اوغلو)

چاپ اىلى: ۱۳۷۳- جى اىلېن پا يىزى

تىراژ: ۲۰۰۰ نىسخە

قىمەت: ۲۲۰ تومان

قۇتۇق : رىقى

مىھنەت: ۹۶

كۆنۈل آىناسى آقاي يىھى شىدانىن مۇقەممە سىلە نىشرا اولونوب آقاي
شىدا بو كىتاب بارەدە يازىر: " كۆنۈل آىناسى دىشىلېن بو مۇجموعەدە
شاعىر طىبىعى بىر شىرلردن كى طىبىعتىن ظرىف منظرە لىرىندىن فايدالا -
نىب و اوندا يايىلان گرايىلار - باياتىلار و قوشمالار دىدىكىلرىمىزە
آيدىن آيت دىر".

بىز " سارالىيام من" شىرىندىن دۆرد مىصراع بورادا نىقل ائىدىب

" آذربایجان ادبیاتینا بیری باخیش، تدقیقی، علمی اثری ایندیگی کئجید دغورونده مستقل، حر، سووثرن (عالی حاکمیتی تمثیل ائدن) آذر - بايجانین عالی و اورتا مکتبلرینده لایقی درسلیک کیمی اوخونور، معنوی حیاتیمیزدا تکجه علمی یوخ، هم ده تاریخی - اخلاقی و معنوی رول اوینا بیر... "

بغویوک عالیم و شاعیریمیز اوستاد حمید نطقی، دوقتور جواد هیئتده حصر ائتدیگی "عزیز دوست" مقاله سینده اونون جوخ طرفلی بیری شخصیت او - لدوغونا و هابئله بیری حقیقی عاشیق کیمی، دیلینه، ائلینه و خلقینه بسله دیگی جوشغون سئوگی دن بحث ائتدیگ دن سونرا سؤزلرینی بئله بیتیریر:

" دوقتور جوادین شن واسن " وارلیغی مدنیتیمیز، یوردوموز، دیلی - میز و ائلیمیز اوچون بغویوک غنیمت دیر. "

پروفسور نورالدین رضائیف " جواد هیئتیم منیم، جواد حیرتیم منیم " آدلی یازدیغی مقاله سینده، دوقتور جواد هیئتله گؤروش لریندن ، تانیشلیغیندن و اؤز درین حس لریندن دانیشان دان سونرا بئله یازین " انسان کیمی مهربانلیغی، نزاکتی ساده لیگی، بورجونو حقیقندن اوستون توتما سی، تواضعکارلیغی اونون، مثل سیز زنگین لیک دیر. "

دوقتور حمید محمدزاده، دوقتور جواد هیئتین اوره ک کیمی سئو دیگی و اونون یولوندا اون آلتی ایل گئجه - گوندوز یورولما دان چالیشدیغی و مختلف افترالارا، بهتالارا معروض قالدیغی، " وارلیق " درگیسی باره سینده یازدیغی مقاله ده، بیری سیرا محکم، درین و دانیلماز، اساسلی و رد ائدیلمز بحث لردن سونرا حقیقتله دولغون سؤزلرینی داوام ائتدی بیری:

" وارلیق ژورنالی نشر اولونما غا باشلایاندا اونون اوزون یاشا - ماسینا اومید ائدنلر آزایدی، اونا گؤره کی انقلابین ایلک واختلار - بندا بیری جوخ غزئت و ژورنال، ایلی باشا وورما میث قا پانیمیشدی... اوزون ایللر بو بو آنادیلینده تحصیلین قدغن اولدوغو اولکده آنادیلمی غزئت و ژورنالی اوخویان یا هئج اولمور، یا آزا ولور... آذربایجان ضیالیلاری وارلیغین نشرینی سئوینج و محبت ایله قاریشلا - دی... وارلیق آذربایجان خلقینین وارلیغی اوغروندا نشر ائدیلمیگی

ایلک ساییندان بو گونه دک آردیجیل مبارزه سینی بیر آن بیئلسه اونوما میش ، ایلدن - ایله اونون کسرینی و تاثیرینی ، علمی دگرینی داها دا آرتیرمیشدیر...".

پروفسور شوکت خانیم تقی یثوا تاریخ علملری نین دو قتورو ، "دو قتور هیئت- ی بیزه دو غمالشدیران نه دیر؟" آدلی مقاله سینده ، مفصل بحث ائتدیکن سونرا گلیب بورا یا جاشیر: " دو قتور هیئت تک آذربا یجان خلقی او چون دئییل بلکه بوتون ایران خلقلری ، هم ده مسلمان و تورک دونیاسی او چون قیمتلی ، عوض ائدیلمز شخصیت دیر... جواده هیئت- یین تکجه بیر جومه سینی مثال گتیرمکله کفا یئله نیرم ، دو قتور جواده هیئت فارس شوونیستلری طرفیندن اونا ائدیلمن هجو ملارا جاواب اولاراق یازیر: " تورکجه و فارسجا مقاله لریمیزده دفعه لرله یازیب تاکید ائتدیگیمیز کیمی ، بیز هر شئی دن اونجه و هر شئیدن آرتیق ایرانلی و مسلمانلیق و بونلارین هرا یکی سینه افتخار ائدیریک ."

پروفسور واقف آصلانوف ، فیلولوژی علملری دو قتورو ، " جانلی- آنسکلوپدیا (دائرة المعارف) آدلی مقاله سینی بو سؤزلر ایله بیتیرین " جواده هیئت داهی دیر ، یاخین و اورتا شرق تاریخی نین ، ایران اسلام جمهوریتی نین ، آذربا یجان جمهوریتی نین ، خلقی نین ، دیلی نین ، تاریخی - نین ادبیاتی نین جانلی دائرة المعارفی و فخری دیر ، آذربا یجانین سعادتی نامینه جواده هیئت ۲۰- جی عمرین پرومته شی دیر . لاکین جواده هیئت- ی تانیانلارین نظربینده او ، نه ابن سینا ، خیام ، ابوریحان بیرونی ، میکائیل ، نه ده پرومته شی دیر ، او ، بشر تاریخینده اؤز بیئری ، اؤز دست خطی ، اؤز موقعی ، اؤز چه کیسی اولان جواده هیئت دیر! "

کتابین سونوندا دو قتور محرم قاسملی طرفیندن " روشنائی ۷۰ ساله " باشلیغی آلتیندا فارسجا و انگلیسجه یازیلان مقاله نین بیرکیچیک پارچاسینی همان یازیلدیغی دیلده آشاغیدانقل ائدیرم:

"... دکتور هیئت تعداد زیادی مقالات علمی و تحقیقی در موضوعهای تاریخ و تورکولوژی به رشته تحریر درآورده و در ایران و ترکیه و آذربایجان و آمریکا انتشار داده است. این مقالات و انتشارات موجب احترام مردم آذربایجان را نسبت به ایشان جلب نموده و در عین حال

اورا بانا ملایما تزیادی نیز روبرو کرده است، بطوریکه گاه و بیگاه بعضی از شوونیست‌های ضد آذربایجانی مقالاتی علیه او در مطبوعات درج کرده‌اند. البته ایشان هم با اراده خستگی‌ناپذیر بکار خود ادامه داده و با قلم خود جواب آنها را داده است. در این گیرودار اغلب روشنفکران آذربایجانی هم از او طرفداری کرده‌اند.

بونلاردان باشقا، کتابدا مختلف یاز ییجیلار شاعرلر، عالیملر، تاریخ-چیلر و حتا وارلیق درگیسی‌نین بعضی اوخوجولاری طرفیندن، دوکتور-جوادهیئت حقیقنده، اونودولماز خاطیره‌لر، کونول ارمغانی باشلیغی آلتیندا احساسی و بدیعی شعرلر، درین مضمونلو مقاله‌لر: "امکانین دان آرتیق ایش گوره ن آدام"، "وارلیغیمیزین طبیعی" و بو کیمی-عنوانلار آلتیندا مقاله‌لر یازیلیب‌دیر و بورادا اونلارین هامیسن-دان پارچالار نقل ائتمک امکانی بوخودور. منجه یثیری واردیر بو کتاب اوز ایفبامیز ایله چاپ اولوب، وطنداشلاریمیزین مطالعه‌سی، ائکلرین-مدریک و جان یان‌دیران دده‌سی و آغ ساققالی، دیلیمیزین و ادبیاتی-میزین حقیقی خادمینی تانماق. اوچون، عزیز وطنیمیز ایرانین بوتون گوشه‌سینده پایلانیا.

— کتابین آدی : زنجیرده سثودا
مؤلیف و ناشر : حمید سفیدگرشها نقی

چاپ ایلی: ۱۳۷۴

قطع: رقعی

صحیفه: ۸۰

تیراژ: ۲۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰ تومان

ف
زنجیرده سثودا شعر توپلوسودور. شعرلر اینجه، آهنگدار، گوزهل، ما و دورو، آنجاق شاعیرین هنده وهرین قارائلیقلار بورویوب، نیسگیلر، کدرلر اوره‌یی‌نین درین لیگینده یثر ائدیپ، دونیانین اوباشیندان بو باشینادک زنجیرلر اوزانلیب و شاعیرین اینامینا آغیر ضربه‌لر

دگیبیر ، او حیاتدا هئج بیر شئیہ اینانا بیلیمیر ، وائشیتدیکلر۔
یئنی و گۆردوکلرینی یالان سانیر و پائیژدان باشقا بیر فصل
ئانیمیر ."

" نه یئته اینانیم سنین یاشاییش
دئدیگین یالاندیر ، گۆردویون . یانلش ،
پاییزدان باشقا بیر فصل ده وارمی ؟
سنی یانمیش اورمان بیرجه دوز دانیش "

بو احساسلی شاعیر یاراتدیغی توپلونون بوتون صحیفه لرینده حیاتا
بدبین بیر نظرایله باخیر . اونون اومیدی هر بیر یئردن کسلیب ،
گله جگه اینانمیر . " دیداریم منیم " آدلی شعرینین سونوندا شاعیر
بئله سؤیله بیر :

نه شنلیگین نه دویون وار همیشه یاس۔ ماتم
او سازللی سۆزلو عاشیقلار هانی وقارین هانی ."

بو احساسلی شاعیر یاخشی بیلیر دنیا قورولاندان بری همیشه
خیر۔ شر ، قیش۔ باهار ، طولمت۔ نور ، گئجه۔ گوندوز بیری۔ بیرلر۔
یئنی ایزله بیبلر . گرهک بوتون وارلیغیمیزلا اینانا ق شر خیرین قابا۔
غیندا دیزه چؤکه جک ، طولمت ، ایشیغین اؤنونده محو اولوب گئده جک
سازلار سلنه جک ، ائولرده توی باشلاناجاق ، باهار گله جک ، قارا قیش
اونون قارشیسیندا تسلیم اولاجاق ، بو طبیعتین و حیاتین قانونو و
گئدیسی دیر . هر بیر یازیجی شاعیر ، صنعت جی گرهک اوره کلرده اومید
تومو اکسین . آتوشگه (پنجره) آدلی یازدیغین شعرینه من بو سۆزلر
ایله جاواب وئیریم ، بیر گون آغالار چیچکله نیب گول آچا جاق ، قارا ۔
نقوشلار اوزاقلاردان گله جکلر ، پنجره نی آچ قارداشیم حیات ایگی
قوی بؤروسون داخفالاری .

یوخاریدا سؤیله دیگیم کیمی کتابدا یازیلان شعرلر ظریف بیر احسا
و اینجه لیک ایله دولغون دور ، شعرین دیلی گؤزل ، یئتکین و آخیجی
دیر . عزیز شاعیریمیزه شفاف سما ، اولدوزلو آسمان ، قوخوسو اطرافیمیز
دولدوران الوان چیچک ، عشقیله سئوگی ایله دیلنن ساز ، اوره کلری

سیغالایان آواز، دیمدیکلرینده حقیقی باهار موشتولوغو گتیرهن قارانقوشلار آرزولاییرام. اومیدیم بودور بو قدرتلی و احساسلی شاعر گله جکده اؤز شعرلری ایله خلقیمیزده، ائلیمیزده گله جگه دوغـرو اومید و شیرین آرزولار یاراتسین .

آنادیل

آذربایجان درسلکی

— کتابین آدی: آنادیل

مؤلیف : ابراهیم زف رف

چاپ تاریخی: باهار ۱۳۷۴

ناشر: نشر مرغ آمین

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

صحیفه : ۳۰۰

قطع: وزیری

آنادیل عنوانی آلتیندا نشر ائدیلن بو کتاب نئجه کی مؤلیف یازیر: اورتا مکتب طلبلرینه جاواب وئرن سویهده بیر درسلکیمی نظره آلینا بیلر " مؤلیف یازدیغی مقدمه نین بیر حیصه سینده بئله ایفاده کلام ائدیر: " ایران خلقلری نین ایکینجی دیلی و دونیا سویه— سینده بیر جانلی علم و مدنیت دیلی حساب اولان تورکجه میزین حؤرمتی تاسفله هله ده اؤلکه میزده دوزگون بیئرینه بیئتیریلمه میشدیر. بو حقیقتی دانماق اولماز کی آذربایجان دیل و مدنیتی دونیادا ان چوخ اؤلکه میز ایرانا عاید اولدوغو کیمی، ایرانین مدنی ثروتینین بؤیو بیر حیصه سیننی تشکیل ائدیر. لاکین تاسفله قید ائتمه لی بیک کی، بو دیلین انکشاف و یوکسلشی اوغروندا صرف ائدیلن امگین بؤیوک حیصه سی اؤلکه میز دن خارجه حیاتا کئچیر."

مؤلیف دیلیمیز حقیقته یئتگین، دولغون و قرآن مجید آیه لرینه — استناد ائتدیگی همین بو باشلانغیجا سؤزونو بئله داوام ائتدیریر: " آنادیلیمیزین کئچمیشده یاساقلیغی شبهه سیز کی مدنیتین ضدینه اولدوغو کیمی، انسانی، تانری سئوگی سیندن ده محروم ائتمک مقصدینه یؤنل میشدی. بو منفور عنعنه شبهه سیز کی، اسلامین انسان پرور مکتبینه اویوشان دگیلدیر."

مؤلیف حقیقتده بو کتابین تالیفینده بویوک امک صرف ائدییب و کتاب اوز آغیر وظیفه سیننی یالئیز بیر اورتا مکتب طلبه لرینته جاواب وئرن درسلیک کیمی یوخ حتا لاب یوکسک سویه ده یئرینه یشتیریبدیر بیز درگیمیزین گله جک ساپیندا بو کتاب باره ده هر بیر باخیمسدا ن گئنیش صورتده دانیشا جاغیق .

— کتابین آدی: آذربایجان ادبیات

تاریخیندن قیزیل یاریقلار

مؤلف: عزیز محسنی

چاپ ایلی: ۷۴ جی ایل — باهار

صحیفه: ۱۲۸

قیمت: ۴۰۰ تومن

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

بو کتاب باره سپنده گله جک ساپیمیزدا معلومات وئریله جک دیر.

وارلیق

باش ساغلیغی

حۆرمتملی یازیچی و همکاریمیز آقای صمد سرداری نیا یا آتاسینین اولومو مناسبتیله باش ساغلیغی وئریپ و اولوتانئزی دان اونا و عائله سینته صبر و اوزون عؤموردیله بیریک .

وارلیق یازیچیلاری

● اونوتما رام سنى، اونوتما منى

قاراداغا ياشاييرام
قاراباغين دنيز دولو نيسگىلى
اۆره گيمده دولانير.

قاراباغين
دومانلى داغلاريندا
توتقون هاواسيندا
چيرپىنتىلى ماھنىلار سسله نير.

يايغين بولودلار
قاراباغدان كۆچوب
بو سمته گلر ركن
دويغولو يوردوما
غم ياغيشى ياغديرير،

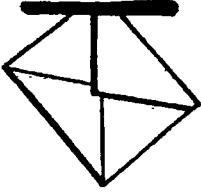
آخشام چاغيلار
گۆزله ريم
آغلاماق ايسته يير.

قاراباغيم!
قاراداغلىيام
اونوتما رام سنى
ايسته گيم بودور
اونوتما منى

بىر زامان اۆره گيم
آچىلىب باخىلسا
گۆره چكسن

توپراغيندا تۆكولن قان
اوره گيمدن
دامارلارا آخىلى دير!

حسن مجدنيا - اهردن

حاضر ایان: محمد رضا هیکت

درگیمیزین هر بیغنی سایی چیخانا قدر، اوخوجولاریمیزدان اونلارجا گۆزهل مکتوب الیمیزه چاتیر. مکتوبلارین چؤخو آنادیلیمیزده وادیسی شیوهده یازیلیر و احتوا ائتدیگی اورهک سؤزلری، نیسگیلر، دردلر و بعضا "ده شادخبرلر و دگرلی تکلیفلرله بیزیم ایشیمیزه اولان سؤب-گیمیزی داها دا آرتیریر. بیزه گلن مکتوبلاردان لاییقینجه فایدالان-ماق اوچون بیر نئجه مسئلهنی اوخوجولاریمیزین دقتینه چاتدیرماغی گرهکلی گؤروروک :

۱- گؤندر دیکینیز بوتون یازیلار اوخونا قلی خطله، صحیفه نین بیر اؤزونده یازیلمالی دیر.

۲- کؤچوردویونوز و یا چؤبوردیکینیز بوتون یازیلارین اطلهینی ده گؤتدزمهلی سینیز .

۳- سون واختلاردا، دیلیمیزین آدی بارهده شمالی آذربایجاندا گئدن مباحثلرین نتیجه سینده، بیزه گلن مکتوبلاردا، هر کس اعوز ایسته دیگی کیمی دیلیمیزی آداندیریر و اونا بیغنی آدلار و شریر. بیز عزیز اوخوجولاریمیزدان خواهش ائدیریک کی دیلیمیزدن دانیشدیقلاری زامان اونون اسکی دن بری خلق کوتله سی طرفیندن ایشله نن تورک دیلی و یا خود آذربایجان تورکجه سی - آذری تورکجه سی! اصطلاحلاریندان فایدا-لانسینلار، خلدیمیز آنادیلیمیزی "تورکی" آدلاندیریر و دونیا آنسیکلو-پدیتری و تورکولوژی کتابلاریندا دا آذری تورکجه سی ویا آذربایجان تورکجه سی دئییرلر.

۴- مفاسی و دقیق عنوانی اولمایان هئج بیر مکتوبا چاواب وئریلمیر.

قره چمن - آقای یاشا رحیدربا با اوغلو: شعرلرینیزی آلدیق، ساغ اولون. بیز بو گون هر ساحه ده اولدوغو کیمی ادبیات ساحه سینده ده معاصر دونیا یلا آيا قلاشماغا و گؤنوموزون موضوعلاریندا اثرلر

یارا تماغا چالیشمالی ییق . اگر سیزین بیئنی موضوعلاردا ، دریس — مضمونلو شعرینیز وارسا درگیمیزده مطلق چاپ اولاجا قدیر .

قم — عزیز قارداشیمیز آقای نجات محمدطولسو — نبی اوغلو: گؤزه ل مکتوبونوزو آلدیق . ادبی موضوعلاردا خصوصاً "کرکوک ادبیا تیله ایلگی لی یازیلارینیز وارسا بیزه گؤنده رین . "قوراق توپراقدان . . . حیات" آدلی شعرینیزدن بیر بندینی نقل ائده رک بیئنی و قیسا شعرلرینیزی گؤزه بیریک .

یا لانلار قۇر خا قدیر گئرجک اؤنوندہ
شان سئور سلطان دیر اسلام دینینده
ار سئومز قیلچیلار قالدی قینیندا
آلانسیز ، روحلاردا دینله نمز حیات !

میان دوآب — آقای محرم محسنی: گؤنده ردیگینیز بیر نئجه قیسا طنز یازینیز هم ده " بؤرک قاچیرندی" اویونونون شرحی الیمیزه چاتدی . بیلدیگینیز کیمی درگیمیزده طنزه عاید اثرلر چاپ اولدومور . اوللار تبریزده یایینلانان " جوالدوز" درگیسینه گؤنده ره بیلرسینیز . اویو — نلار حقینده یازیلارینیز ادبی دیلده یازیلماق شرطی ایله درگی ده چاپ اولونا بیلر .

گرمی — آقای سعید عبادی: مکتوبونوزدا یازمیشدینیز کی " وارلیق" درگیسی سیزین شهرینیزه گل میر و اونو آلماق اوچون هر دفعه — اردبیله گئتمه لی اولورسونوز . درگیمیزه اولان بو قدر عشق و محبتنیزه گؤره ساغ اولون . بو مشکلو آرادان قالدیرماق اوچون سیز و دیلمیز و مدنیتیمیزی سئون بوتون دوستلارینیز ، وارلیقدا یازیلان شرایطی نظره آلاراق بیزیم آبونه میز اولا بیلرسینیز .

تهران — آقای صفری: بیزدن گیلئی نئمیش سینیز کی ، نییه آذربا — بجانین بؤیوک صنعتکاری حاجی باباحسین اوف حقینده درگی ده هئج بیر زاد یا ییلما ییب ، دقتینیزه جاتدیرمالی ییق کی بو باره ده ایندیبه کیمی هئج بیر مقاله بیزه گؤنده ریلمه میشدیر . اگر سیزین بو باره — ده تدقیقی مقاله نیز وارسا بیزه گؤنده رین .

تبریز- آقای حیدروالی: بیزه اولان محبتنیزه گوره تشکورا ائده رک
 سؤاللارینیزا بئله جاواب وئریریک : ۱- درگیمیزین بعضا " گئـ
 یا بیلدما سنین اساس سببی مادی جتینلیک لردیر، بو جتینلیک لرین
 غیرتلی وطنداشلاریمیزین یاردیمی ایله تئزلیکله آرادان قالدیریلـ
 جاغینی ۲ و امید ائدیریک ۲۰- سیزین تشبثونوزله آنادیللی بیـ
 کتابخانین قورولماسی خبری بیزی ده سئویندیردی. سیزه بو ایشده
 باشا ریلار دیله یرهک ، الیمیزدن گلن یاردیمی اسیرگه مگه جگیمیزی
 بیلدیریریک ۳۰- دوقتور جواد هیئتین یازدیغی و سیزین ایسته دیگی،
 نیز " آذربایجان ادبیات تاریخی" (بیرینجی جلد) و " تاریخ زبان و
 لهجه های ترکی" کتابلاری معالاف توکنمیش و بیزده ده یال نیز بیر
 نسخه موجود دور. بو کتابلارین یاخین گله جکده یئنی دن چاپ اولونماـ
 سینا جالیشا جاغیق .

تهران - آقای ابوالفضل محبی "اؤزگون" : شعرینیز اوزون اولدوغو
 اوچون چاپ اولونمادی. بیزیم دیلیمیزده اجتماعی موضوعلاری هجا
 وزنینده داها گؤزهل ایفاده ائتمک اولار. یئنی شعرلرینیزدن بیزه
 گؤنده رین .

تهران - آقای علی اکبرمجد: فارسجادان تورکجه جئویردیگینیز
 ناغیلین اوریزینالینی دا آلدیق. اوندان بعضی دگیشیکلیکلر آپاردـ
 بقدان سونرا چاپ اولونماق . عقاب ، بیزیم دیلیمیزده قارتال دئمک
 دیر .

اورمیة- آقای ابوالفتح شیخلو: مکتوبونوزدا یازمیشدینیز بیـ
 نچه هفته دیرکی اورمیة تلویزیونوندا آنا دیلیمیزده اؤز و ده
 تقریبا " ادبی شیوه ده " سئوینج " ادبی بیر وئرلیش پاییلیر و تاما -
 شاجیلار طرفیندن آلقیشلانیر. بیز اولارا وئردیغینیز تکلیفـ
 اوخودوق . او امید ائدیریککی، فارسجا وئرلیش لرده اولدوغو کیمی
 تورکجه یا ییلان بوتون وئرلیش لرده ، ادبی دیلیمیزده یا ییل سـ
 خلقیمیز اؤز آنادیلیندن علمی شکیلده فایدا لانسین . مکتوبونوزدا
 یازدیغینیز آقای بهرام اسدی نین شعرینی بورادا نقل ائده رک سیزه
 جان ساغلیغی دیله بیریک .

سنین سنلیگینی سنده قورویان با بالاردان قالان آنادیلیندیر
 گؤزه للیک ایسته سن وار گؤزه للیگی درینلیک ایسته سن بودیل دریندیر
 منیمله آغلایب - گولمک ایسته سن گؤزومون یاشینی سیلمک ایسته سن
 گؤنلومون سزینی بیلمک ایسته سن آنامین دیلینده گل منی دیندیر.

تبریز - آقای دوکتور حسینقلی سلیمی: مرحوم " جلال آل احمد " و " یازی
 قایدالاری " حقینده یازدیغینیز و کامپیوتر حرفلرله دؤزدوروب بیزه
 گؤنده ردیگینیز گؤزل مقاله لری آلدیق . سیزه باشاریلار دیله یرک
 بیزیمله همیشه علاقه ده اولاجاغینیز اامینیک . ساغ اولون .

اهر - آقای حسن مجد نیا : قیسا مکتوبونوزدا درگیمیزین آیدان آیا
 چیخماسینی و اونون امکداملارینین " یاشیل - یاشیل یاشا ماقلارینی "
 آرزولامیشدینیز ساغ اولون . شعرلرینیز شعر مسئولونا وثریلدی . یثنی
 مکتوبلارینیزی گؤزه بییریک .

اردبیل - آقای بابک آذرلی (تورک اوغلو) : مکتوبلارینیز الیمیزه
 چاتدی . باکی دا باش وثرن مترو جادشسی بیزی ده سارسیتدی . شبهه
 یوخدور کی بو و بو کیمی حادثه لر ، آذربایجانین مستقللیک و آزاد -
 لیغینی گؤزلی گؤتورمه یین اسکی دوشمنلری روسلار و اونلارین فداکار
 نوکرلری اولان داشناق ارمنیلر طرفیندن توره دیلیر و یوزلرجه گونا -
 هسیز انسانین شهید اولماسینا سبب اولور . بیز بو قانلی حادثه ایله
 علاقه دار مسلمان آذربایجان و ایران خلقلرینه باش ساغلیغی وثریب
 اولوتانریدان بوتون انسانلارین حقیقی طح ایچینده یاشامالارینی
 طلب ائدییریک . عزیز اوخوجوموز ! یازدیغینیز سؤزلوک حقینده بیزدن
 نه ایسته دیگینیزی باشا دوشمه دیک . لطفاً " اونو بیر داها آیدی -
 شکیلده یازاراق بیزه گؤنده رین . ساغ اولون .

تبریز - آقای بهرام ائلجین : " بزرگداشت مولانا میرزا محمد حسن
 زنوزی (فانی) " و " قیزیل گولو بایاتیلار " عنوانلی یازیلارینیزی
 آلدیق . اونلاردان تدریجه درگیمیزده فایدالاناجاغیق . بیر آیری
 مکتوبونوزدا ، وارلیق دا " ائلجین " امضاسیله یازیلان بیر گزارشه
 گوره بیزدن گیلئی له نیب ، حقلی اولاراق ایضاح ایسته میشدینیز . دفعه -
 لرله بو مسئله یه وارلیقدا اشاره اولوندوغو کیمی ، باشقاسی نی -

تخلصونو اؤزونه تخلص سئجملک اولدوقجا پيس و ادبی نزاكتدن اوزاق بئر ايشدير. آنجاق بونو دا دئمه لي بيگ كي تخلصرين عينی اولماسی همیشه قصدا " اولمور، بعضا " ايكي شاعیر و يا يازيچي بئر - بيريندن خبرسيز عينی تخلصو سئچيرلر و بو ايشده اونلارين اثرلريني چاپ ائده ن درگينين هئچ بئر گوناھي بوخودور، بونلارا باخما ياراق بيز بو باره ده داھا دا دقتلي اولماغا چاليشا چاغيق، ساغ اولون،

تبريز- آقای حسين جمشیدی: سیزه و دوستلارينيز آقايلار: داودغياشي نوروژ قرباني زونوز و اکبر اسلامي به وارليق درگيسينه ائتديگينيز مادي يارديما گؤره (جمعا " ۴۰۰ تومن) منتدار ليغيميزي بيلديريريك .

تبريز- آقای رضا همراز: "حسن آقا نخجواني" حقه بنده يازديغينيز فارسجا مقاله ني آلديق، ساغ اولون، بيزيم ديليميز بونتيك قايدا- لارين ا گؤره "ق" سسي ايكي سسلي نين اورتاسينا دوشدوبو زمان "غ" تلفظ اولونار و بيز "آقا" سؤزونو تاماميله فونتيك يازماق ايسته - سک "آغا" يازمالی ييق، آنجاق بو قايداني فارسجا يازديغيميز يازيلاردا ايشله ده بيلمه ريك، چونكي هر بئر سؤز (باشقا بيردیلدن آينميش اولسا دا) حالا "ايشلنديگي ديلين قايدالارينا گؤره يازي - لير، اونا گؤره ده فارسجا يازيلاردا "آقا" سؤزونو "آغا" يازماق دوغرو دگيلدير، عزيز دوستوموز! بيزه موجود اولان وارليقلاردان ايسته ديكلرينيزي گؤنده ره جه بيگ، سیزه جان ساغليغي ديله يره ک يئني مکتوبلارينيزي گؤزله ييريك .

آشاغيدا آدلاريني چکديگيميز دوستلاريميزين دا مکتوبلاريني آلديق ساغ اولسونلار. پارس آباد- آقای عزيزنا مجو، ميان دو آب- آقای فيروز زادقاسم (کندا و غلو)، استکهلم- آقای شهزاد بقاتيان، تبريز- آقای رضا عالي، مشکين شهر- خانيم شهناز بخشي خياوي شيراز- آقای مهرداد حيدري ارطو، دانمارک- آقای اسماعيل جميلي .

حاج میرزا آقا بلوری

○ از: صمد سرداری‌نیا

در درگیری‌های مشروطیت در آذربایجان، مبارزان متعددی، به این نهضت مردمی پیوسته و در صحنه‌های مختلف، در پیشبرد انقلاب، نقش خود را ایفاء کردند. عده‌ای از آنان، تفنگ به دست، حراست از نهال نوپای آزادی را برعهده گرفته و تعدادی نیز در پشت سنگرها، جبهه‌های نبرد را با پشتیبانی‌های مادی و معنوی خود تقویت می‌کردند. اهل قلم، با نشر روزنامه و نوشتن مطالب سودمند و سرودن اشعار انقلابی در آگاه کردن مردم تلاش می‌کردند و خواست‌های بحق و مظلومیت ملت ایران را به گوش جهانیان می‌رساندند و در واقع با سلاح قلم، با استبداد و استعمار پیکار می‌کردند، و دیگر تلاشگران نیز از طرق مختلف، در راه پیروزی انقلاب مشروطیت، پای می‌فشردند.

تعدادی از این کوشندگان هم بودند که همزمان، در جبهه‌های متعدد انقلاب، مجاهدت می‌کردند، یکی از آن رجال نام‌آور، حاج میرزا آقا بلوری است. این مرد مجاهد که از بزرگانان سرشناس تبریز بود و به شغل بلورفروشی اشتغال داشت، مسلحانه در مأموریت‌های مختلف، در نبرد با مستبدین شرکت می‌کند و از این رهگذر، صدمات و لطمات فراوانی می‌بیند.

او با نشر روزنامه‌های آذربایجان، حشرات الارض و مجاهد و با نوشتن مقالات متعدد، خدمات شایان توجهی به انقلاب انجام می‌دهد و با تأسیس مدارس، خدمات فرهنگی را تکمیل می‌کند. طاهرزاده بهزاد که کوشندگان انقلاب در آذربایجان را به چهارگروه تقسیم کرده، صاحب ترجمه رادر گروه نویسندگان عمده و سخنگویان نهضت، به‌شمار آورده است و بنا به نوشته وی، رحیم‌خان چلیبانلو پس از ورود به تبریز که خواستار دستگیری ۹۰ تن از سران انقلاب بود، نام حاج میرزا آقا بلوری

نیز در آن لیست سیاه قرار داشت .

حاج میرزا آقایی بلوری، در سمت های نمایندگی انجمن ایالتی آذربایجان فرمانداری شهرهای مختلف، شهردار تبریز، ریاست شهربانی تبریز و معاونت والی آذربایجان، در روزهای حساس، لیاقت و شایستگی خود را در اداره ارگان های مختلف، به منصفه ظهور میسراند .

وی در سال ۱۲۴۳ - شمسی در محله نوپز تبریز، در یک خانواده بازرگان دیده به هستی گشود. نام پدرش حاج ابراهیم و نام مادرش حاجیه فاطمه خانم بوده، برادر بزرگش زین العابدین معروف به زینال و دیگر برادرش مؤتمن نام. داشته که در درگیری های مشروطیت به صفوف مبارزان پیوسته بود. نام تنها خواهرش نیز بدرالتاج بوده است .

قبل از آن که به مبارزات مسلحانه این مرد مجاهد و رنجها و گرفتاری های وی در این راستا بپردازیم، لازم است با تلاش های فرهنگی به ویژه خدمات مطبوعاتی و مجاهدات قلمی وی آشنا شویم .

همان گونه که پس از صدور فرمان مشروطیت، اولین روزنامه دوره آزادی به نام "انجمن" در تبریز پا گرفت، در همان ایام، نخستین روزنامه مصورفکاهی هم به نام "آذربایجان" در ششم محرم سال ۱۳۲۵ - ه.ق به همت و پایمردی حاج میرزا آقایی بلوری در تبریز، بنیاد نهاده شد. کسروی درباره این روزنامه می نویسد:

"یک روزنامه آبرومند دیگری در تبریز، در همان روزها، روزنامه "آذربایجان" بود که همچون "ملانصرالدین" قفقاز با زبان شوخی آمیز نوشته می شد و نگاره های شوخی آمیز (کاریکاتور) می داشت، می توان گفت که پس از ملانصرالدین، بهترین روزنامه از آن گونه بود .

این نامه را حاجی میرزا آقایی بلوری که یکی از بازرگانان آزادیخواه تبریز بود بنیاد نهاد (۴) . و چنان که از نگاره هایش پیداست، یک نگارگر استادی هم داشته ."

حسین امید نیز درباره این جریده وزین عقیده دارد: "تصاویر آن بسیار خوب و رنگین و شیوه روزنامه انتقادی و تند و مطالب مفید

۱- ظاهرزاده بهزاد- قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران - ص

۲۱ و ۲۱۱ .

۲- کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۲۶۹ و ۵۷۳ .

و تفریحی و شیرین است، در سرلوحه آن نوشته شده است (مکاتبات به اسم حاج میرزا آقا تبریزی فرستاده شود) حاج میرزا آقا تبریزی، همان حاج میرزا آقا بلوری است که در آزادیخواهی سابقه داشته و مؤسس روزنامه محسوب می‌شد، آنگاه که مطبعه متعلق به محمدعلی میرزا را خریداری کرده بود و به نام مطبعه ناموس نامیده می‌شد، روزنامه آذربایجان را نیز با چاپ سربی انتشار داده است. روزنامه آذربایجان مدت هشت ماه انتشار یافته است.^(۱)

این جریده وزین که بیشتر نظرات ستارخان سردار ملی را منعکس می‌کرد، ارگان سردار به‌شمار می‌رفت، سردار ملی هنگامی که شماره اول روزنامه آذربایجان را می‌بیند می‌گوید:

"امروز عید ملی خلق آذربایجان است و از شدت هیجان، اشک در چشمانش حلقه می‌زند."^(۲)

"حشرات الارض" نام دیگر نشریه‌ای است که به دست توانای حاج میرزا آقا بلوری در سال ۱۳۲۶ ه. ق. در تبریز انتشار یافته است. بنا به نوشته حسین امید:

"حشرات الارض، نام روزنامه مصور و فکاهی است که در تبریز با چاپ سربی و تصاویر رنگین انتشار یافته است. نخستین شماره آن، در ماه صفر ۱۳۲۶ نشر شده و شماره دهم آن در ۲۱ ربیع الاول سال مذکور انتشار یافته. این روزنامه هم مانند آذربایجان، مفید و تفریحی است. در سرلوحه آن چنین نوشته شده: "روزنامه‌ای است مصور و مفید که در سیاسی عالم حیوانات سخن می‌گوید. ماهی غیرا زایام هفته، عجالتاً" چهار نسخه طبع و توقیف شد."^(۳)

کسروی نیز می‌نویسد: "حشرات الارض را حاجی میرزا آقا بلوری بنیاد گذارده، این نیز نگاره‌دار و شوخی‌آمیز می‌بود و به پیروی از ملا - نصرالدین، گفتارهایش از زبان غفاروکیل که یک دیوانه بازارگرد بنا می‌در تبریز می‌بود نوشته می‌شد."^(۴)

برای بیشتر پی بردن به اهمیت این جراید و دانستن تأثیر آن‌ها

۱- حسین امید - تاریخ فرهنگ آذربایجان - (ج ۲) - ص ۲۱

۲- ناظم آخوندوف - آذربایجان طنز روزنامه‌لری - ص ۶۱-۶۲

۳- کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۲۶۹ و ۵۷۳

در آن روزگار، باید توجه داشت که تا آن روز، روزنامه‌ها در ایران، بدون تصویر چاپ می‌شدند و چون اکثریت قریب به اتفاق مردم، بی‌سواد بودند، لذا نشریات، اغلب برای عامه مردم قابل استفاده نبود، ولی با انتشار دو روزنامه مصور و فکاهی در تبریز که با کاریکاتورهای افشاگرانه و معنی‌دار و با زبان طنز به توده‌ها آگاهی سیاسی می‌دادند و با نشتر زدن به دمل‌های چرکین اجتماع، کاخ استبداد را به لرزه در می‌آوردند. طاهرزاده به‌زاد می‌نویسد:

"برادرم روزی که صحبت از انقلاب مشروطیت در میان بود گفت وقتی که در مرند، دست‌عمال شجاع نظام گرفتار شده بودم، در اشنای بازپرسی مأمورین عقب‌نقاشی می‌گشتند که کاریکاتور شاه را ترسیم کرده بود. در این کاریکاتور که در روزنامه حشرات الارض چاپ شده بود شکل شاه را مثل قورباغه چاقی کشیده بودم و اگر می‌فهمیدند که من آن را ترسیم کرده‌ام، بی‌شک اعدام می‌کردند."^(۱)

از دیگر روزنامه‌های که به همدستی حاج میرزا آقاقلوری، در آن روزها در تبریز منتشر شد، روزنامه "مجاهد" ارگان مرکز غیبی تبریز که برادرش مؤتمن یکی از اعضای آن بود می‌باشد که به عقیده کسروی: "از روزنامه‌های آبرومند تبریز شمرده می‌شد."^(۲)

بدین ترتیب این مرد روشن‌بین را می‌توان، جزو پیشگامان فرهنگ، به ویژه مطبوعات در آذربایجان به‌شمار آورد.

حاج میرزا آقاقلوری، در کنار فعالیت‌های مطبوعاتی و فرهنگی، در سایر سنگرها نیز می‌کوشید. او تفنگ به دست، در کنار ستارخان سردار ملی، به مجاهدت مشغول بود و در مأموریت‌های خطیر پادرمیان داشت. چنان که در آشوب روستای گلفرج در نزدیکی جلفا، به این خطه اعزام و فتنه را خواباند. کسروی می‌نویسد: "این زمان، راه شوسه مرند از تبریز تا جلفا نیز در دست آزادیخواهان می‌بود که به باز بودن آن ارج می‌گذازیدند و دل‌بستگی می‌نمودند. از آن سوی، دولتیان به گرفتن این راه و یا آشفته گردانیدن آن، بسیار می‌کوشیدند و کارکنان روسی شوسه، با آنان همدل و همدست می‌بودند. این بود در آخرهای دی ماه، یک دسته از ماکوئیان در گلفرج که دیه‌ی در مرز است گرد آمده، آشوب برپا

۱- طاهرزاده به‌زاد - پیشین - ص ۲۰۳۳ - کسروی - پیشین ص ۴۹۶ و ۸۳۷

کردند و راه را بستند. یکبار نیز در نزدیکی جلفا پست را زدند. همگی می‌دانستند که این کارها برای بهانه دادن به دست روسیان است که سپاه از جلفا بگذرانند. از این رو از تبریز حاج میرزا آقا بلوری را که از بزرگان و خود از سردستان مشروطه‌خواهان می‌بود، همراه رضاقلی‌خان سرتیپ یکانی و برادرش محسن‌خان گوزپشت (که این زمان به سردار پناهی در تبریز می‌بودند) روانه آنجا گردانیدند.

اینان به جلفا رفته، به کارهای آنجا رسیدند. سپس ماکوئیان را در گلفرج شکسته بیرون راندند. بدین سان به کارها سامان داده، به مرند آمدند و در آنجا نزد فرج آقا ماندند.^(۱)

حاج میرزا آقا پس از انجام این مأموریت، تلگرافی بدین شرح از جلفا به تبریز مخابره می‌کند: "به توسط جناب کربلائی علی‌آقا مسیو، انجمن مجاهدین، اردوی استبداد از گلفرج فراری، زنده باد (ایران) و مجاهدین ایران، امروزه سواره ملی به جهت محافظت (به گلفرج) خواهد رفت و خود هم فردا احتمال حرکت نمایم." (میرزا آقا)

در جنگ الوار که در سوم اسفند ۱۲۸۷ رخ داد و سردار می‌خواست با راندن رحیم‌خان چلبیانلو از الوار، هم راه جلفا را باز کند و هم روستایان روستاهای آن پیرامون را از دست عمال رحیم‌خان رها سازد، به حاج میرزا آقا بلوری و فرج آقا زنوزی که در آن هنگام در مرند بودند نوشت که نزدیکتر آیند و روزی که از شهر جنگ آغاز شد، آنان نیز از پشت سر بر الوار بیورش آورده و رحیم‌خان را از میان بردارند. ولی ایشان نمی‌توانند خود را به صحنه نبرد رسانده و به یاری سردار بشتابند. کسروی که این جنگ را از پیکارهای بزرگ به‌شمار آورده، پس از شرح چگونگی آن می‌نویسد:

"اما دسته‌های مرند و این که به یاری سردار و مجاهدان نتوانستند رسید، داستان این بوده که آنان با پانصد و ششصد تن که در آنجا گرد می‌بودند، از آنجا به آهنگ یا وری روانه می‌گردند. ولی در نزدیکی‌های الوار، به ضرغام و برادرش سام‌خان که با هفتصد سواره به یاری رحیم‌خان شتافته بودند، برخوردند، برخوردی که با آنان به جنگ می‌پردازند و دلیرانه

۱- کسروی - پیشین - ص ۴۹۶ و ۸۳۷ - ۲- روزنامه ملت - شماره ۳۸ -

ایستادگی نشان می‌دهند، سپس جگونی را به تبریز آگاهی داده، به صوفیان و از آنجا به مرند بازمی‌گردند.^(۱)

تا این که در اواخر اسفندماه همان سال (۱۲۸۷) حاج میرزا آقا بلوری به دست رحیم‌خان گرفتار و شکنجه‌ها و لطامات متعددی را متحمل می‌شود. بنا به نوشته دکتر ملک‌زاده:^(۲) "می‌خواستند او را دم توپ بگذارند، ولی از این کار منصرف شدند." کسروی ما جرارا چنین ادامه می‌دهد: "یک داستان اندوه‌انگیزی، در آن روزها از دست رفتن مرند و جلفا و دستگیر افتادن بلوری و فرج‌آقا بود، چنان که گفتیم پس از جنگ الوار که مشروطه‌خواهان، رحیم‌خان را از جلو برداشتن نتوانستند، او به دلیری افزوده، به صوفیان نیز دست یافت. در همان روزها پسر شجاع‌نظام که پس از گریختن از مرند، در ماکو می‌زیست، چون از ناتوانی مجاهدان در مرند و آن پیرامون‌ها آگاهی یافت، او نیز به تکان آمده، سواران آنجا را به سرخود گرد آورد.

بدین سان، فرج‌آقا و همراهان او در میان دو دشمن ماندند، و با آن که محمدقلی‌خان با صد سوار از تبریز به آنان پیوسته بود، در مرند ایستادگی نتوانسته به زنوز رفتند. پسر شجاع‌نظام در ۱۵ اسفند به مرند آمده، از فردا به کار بگیرد و بپند پرداخت و خانه‌های را تاراج کرده، از این سوی سواران رحیم‌خان تا مرند پیش‌رفته، دودسته به هم پیوستند. فرج‌آقا و همراهانش به تنگی افتاده پایداری نتوانستند و فرج‌آقا و کسانی از سردستان دستگیر افتادند. بلوری که کمانی فریبش داده نگذارده بودند، خود را از مرند بیرون اندازد و او نیز در آنجا گرفتار گشته، آنچه نادیدنیست از بدخواهان دید و سپس به دست رحیم‌خان افتاد که به گزند و شکنجه بی‌اندازه دچار گردید.^(۳)"

در باره جگونی رها شدن حاج میرزا آقا بلوری از زندان رحیم‌خان، بعد از رفتن آن دژخیم به هر که خود داستان دلگدازی است و در عین حال سلحشوری صاحب ترجمه را نشان می‌دهد، حاج اسماعیل امیرخیزی چنین می‌نویسد:

"رحیم‌خان در اهر در منزل یا دارالحکومه خود نشسته بود و شاید

۱- کسروی - پیشین - ص ۸۷۱ و ۸۴۷

۲- دکتر مهدی ملک‌زاده - تاریخ انقلاب مشروطیت ایران ص ۱۱۱۲.

نمیدانست که روس‌ها چرا در خارج شهر، اردوگاه برپای نموده‌اند. تا آن که شبانگاه ناگهان، جمعی از سپاهیان روس از هر طرف، منزل رحیم‌خان را محاصره کرده، خودش را دستگیر نموده، به لشکرگاه خود می‌برند. حاجی میرزا آقا بلوری که در جنگ مرند، در دست کسان رحیم‌خان دستگیر شده و در آن محبوس بود، چون از قضیه مستحضر می‌شود، با یاران خود که همه در حبس بودند به نجوا پرداخته می‌گوید به هرنحوی است ما باید شبانه از آن بیرون برویم، ایشان نیز موافقت می‌کنند و با همان وضع آشفته بدون آن که بتوانند راه‌های به دست بیاورند، با پای پیاده به سوی تبریز رهسپار می‌شوند. روز یازدهم شعبان، مرحوم بلوری با همراهان خود که در کلیه ۳۶ نفر بودند وارد تبریز شد، چون اعضای انجمن و سران آزادی‌خواهان از ورود ایشان آگاهی یافتند به استقبال‌شان شتافتند و والی کالسکه خود را فرستاد. چون استقبال‌کنندگان حاجی میرزا آقا و یارانش را دیدند، به جای آن که شاد و خرم باشند، اشک از دیده فرو ریختند، زیرا در میان همه ایشان، کسی نبود که لباس تازه یا مستعمل در برداشته باشد، همه شان رخت‌های گهنه و دریده و از هم دررفته پوشیده بودند. حاجی میرزا آقا با آن وضع آشفته و پریشان از گرد راه به انجمن آمد و شرحی از سرگذشت خود و یاران و مظالم رحیم‌خان بیان کرد و حاضرین همه از بیانات وی متأثر شدند و حتی چند نفر هم به‌گریه افتادند!

حاج میرزا آقا پس از آزادی از اسارت رحیم‌خان، چون مرد لایق و کاردانی بود، به نمایندگی انجمن ایالتی آذربایجان برگزیده می‌شود و چون شخصی موجه و مورد احترام بود طرف مراجعه مردم و انقلابیون قرار می‌گیرد، چنان که کسروی می‌نویسد:

"این از آقای بلوری است که آن سالی که ستارخان از اردبیل بازگشت و من در تبریز نماینده انجمن ایالتی بودم، ستارخان با با - باغی را از برای خود می‌خواست و مرا میانجی ساخته، به انجمن چنین پیام داد: "من سگ این توده هستم و همیشه می‌خواهم پاسپان این توده باشم، شما با باغی را به من واگذار کنید بروم در اینجا به کشت و کار پردازم و روز بگذارم و باز هر زمان نیا زافتاد، بیایند..."

۱- حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - ص ۲۸۳.

جان بازی کنم" می‌گوید من این پیام او را رسانیدم و کوشیدم که باغ رایبه او واگذارند، آقای هدایت خرسندی نداد.^(۱)

از جمله شاهکارهای حاج میرزا آقا بیرون کردن ممبر السلطنه هدایت، این مرد مزور از آذربایجان می‌باشد. در این زمینه نیز بهتر است قلم رایبه دست کسروی بسپاریم و ببینیم که او چه می‌نویسد:

" آقای هدایت که بدانسان در آغاز جنگ‌های تبریز گریخته و یکسال در پاریس دل آسوده زندگی به سر داده و سپس در سایه جانبازی‌های مجاهدان به ایران بازگشته و بار دیگر رشته فرمانروائی رایبه دست گرفته بود به جای آن که ارج آن جانفشانی‌ها را بشناسد و از مجاهدان نگهداری کند و به فرهیخت (تربیت) آنان کوشد و دسته‌های سپاه از آنان پدید آورد و سر شاهسونان را بکوبد، از روز نخست به کاستن از نیکنامی آنان می‌کوشید و تخم دشمنی میان ایشان پراکنده، به جان یکدیگر می‌انداخت، به جای آن که به امیر حرمت‌بال و پیر داده، او را با مجاهدان ورزیده به جنگ گردنکشان بفرستد تا یب محمد آقا رایبه کشتن او برمی‌انگیخت و مرد درمانده‌ای همچون اسعد السلطان رایبه برابر شاهسونان می‌فرستاد. سختی‌ها از این همه رهگذر پدید می‌آمد و چنان که گفتیم کاردانی‌ها و جانفشانی‌ها بیهوده می‌شد... کسان بسیاری از او ناخشنود بودند و برزبان او می‌کوشیدند و این زمان از تهران نیز ناخشنودی نشان دادند و دولت بر آن شد دیگری رایبه جای او فرستد.

لیکن آقای والی‌جای خود را استوار دیده و با دولت نیز بی‌پروائی می‌نمود. کار به جایی رسید که دشمنانش که یکی از ایشان آقای بلوری بود در برابرش ایستادگی نمود و او را ناگزیر ساختند که در آخرهای خرداد، شمس‌العماره را رها کرده و به‌خانه حاج نظام‌الدوله رفت و امان الله میرزا به جای او تا آمدن والی‌نویین رشته کارها را در دست گرفت.

و آقای بلوری را که از نمایندگان انجمن ایالتی بود به دستگیری خود (معاونی) خواند. بدین‌سان رشته کارها به دست خود آزاد می‌خواهان افتاد و آن دوتیرگی که پدید آمده بود از میان رفت. آقای هدایت تا چند روزی در خانه حاج نظام‌الدوله بود تا روانه تهران گردید."^(۲)

۱- کسروی - تاریخ هیجده ساله آذربایجان - ص ۱۴۵.

۲- کسروی - پیشین - ص ۱۷۶ و ۱۶۴.

حاج میرزا آقا در مقام معاونت والی با اخلاص و اقتدار به رتق و فتق امور می‌پردازد، بنا به نوشته کسروی: "در این میان در پنجم مرداد، کار بسیار ناروایی از روسیان سرزده شهر را بشورانید، چگونگی آن که نقی‌خان رشیدالملک که داستان گریختن او را از جلو شاهسونان آوردیم، چون پس از دیری که در شهر اهر درنگ داشت به تبریز آمد والی از او به بازخواست پرداخت و چون گذشته از آن کارنگین، انسدازه گزافی از مالیات دولتی را نیز گرفته بود و به گردن داشت و از پرداخت باز می‌ایستاد، او را در خانه محمد میرزا نامی در بند کرد، این کار در میانه‌های تیرماه بود، بستگان نقی‌خان به تکاپو افتادند و به کسانی از سردستانان نوید پول دادند، چنان که هزار و دویست تومان با دست محمد میرزا برای هر یکی از آقایان بلوری و نوپه فرستاد و اینان آن را به انجمن ایالتی آورده، راز را فاش ساختند."

یکی دیگر از اقدامات مدیرانه حاج میرزا آقا در آن روزها زندانی کردن رحیم‌خان چلبیانلو و بالاخره از بین بردن او بود.

رحیم‌خان چلبیانلو که پس از سقوط محمدعلیشاه به اهر رفته و در آنجا به شرارت و فتنه‌انگیزی مشغول بود، مخبرالسلطنه با اعزام مشهد محمد علی‌خان ناطق به اهر و دادن امان نامه به وی رحیم‌خان را به تبریز آورده و در عالی‌قاپو نشیمن می‌دهد و حتی به کسان و فرزندان خردسالش نیز جایگاه جداگانه‌ای اختصاص می‌دهد، رحیم‌خان این بار هم به امید آمدن به تبریز می‌آید که با زهم انجمن ایالتی را فریب داده و بسا گرفتن امکاناتی، دوباره شرارت خود را از سرگیرد، ولی این بار آزادی خواهان، نه تنها فریب او را نمی‌خورند، بلکه وی را سرخود نمی‌گذارند. در مردادماه سال ۱۲۹۰: "پسران کوچک رحیم‌خان از تبریز بگریختند و چون ترس آن بود که روسیان، رحیم‌خان را نیز بکشند و ببرند، این است آقای بلوری، شبانه او را از عالی‌قاپو بیرون فرستاده، دستور دادنهای او را در یکی از خانه‌های ارک‌نگه دارند و این خودکار بسیار بجائسی بود."

بجای آن از بین بردن این مرد قلدر و تیره‌درون به دست حاج میرزا آقا بلوری بود. کسروی ما جرا را چنین تعریف می‌کند:

۱- کسروی - پیشین - ص ۱۷۶ و ۱۶۴-۲ - کسروی - پیشین، ص ۲۰۷ و ۱۷۹.

" چون رحیم‌خان این بار نیز رویه سوی توده آورده و به همه می‌گفت از کرده پشیمانم و می‌خواهم پس از این به مشروطه نیکی نمایم و باز سوگند یاد کرده بود، در این هنگام، آزادبخواهان خواستند او را بیا زما - بیا و چون پسر او بیوک‌خان، در اهر دسته‌ای برگرد سداشت و بیم آن می‌رفت که او نیز به صمدخان پیوندد، انجمن ایالتی به رحیم‌خان پیشنهاد کرد که بنویسد پسرش نزد صمدخان نرفته، خود با دسته‌هایی که می‌تواند گرد آورد به یاری مشروطه برخیزد و در یک روزی که از سوی شهر با صمدخان جنگ خواهد شد و نیز از آن سوی بر سر صمدخان آید و زبان داد که هرگاه پسرش این کار را به گردن گیرد و انجام دهد انجمن ایالتی از دولت خواستار شود از گناه او گذشته رهاش گرداند و سرپرستی ایل چلبی‌نلو و دیگر عنوان‌هایی که در زمان محمدعلی‌میرزا داشت همه را به او بیا به پسرش واگذارد، رحیم‌خان به نادرستی پیش آمده پاسخ داد، نخست دولت مرارها گرداند تا من به پسر من بنویسم بر سر صمدخان آید. پیدا بود مرد سیاه‌دل باز به خود نیامده است و از امیدواری که به نگهداری روسیان دارد، ترسی به خود راه نمی‌دهد. بارها این پیشنهاد و خواهش را از او نمودند و پاسخ درستی نشنیدند. آخرین بار شبانه آقای بلوری که دستیار ایالت بود پیش او رفت و با زبانه گفتگو پرداخت و چون نتیجه‌ای به دست نیامد دیگر زنده ماندن او بیهوده بود و بی‌گمان روسیان او را جسته رها ساختند، چنان که پسرهای کوچکش را از شهر گریزانیدند. آقای بلوری در برخاستن به حاجی‌خان پسر علی‌مسیو که کلانتر نویر وارک در نگهداری او بود، چگونگی را دستور داد. حاجی‌خان رحیم‌خان را به نام آن که از انجمن تورا خاسته‌اند، از نهانگاه بیرون آورده به دست چندتن سپرد و آنان او را به یکی از راهروهای ارک برده، با چند تیر از پا در آوردند. بدین سان یک مرد ستمگر تیره‌دلی سزای خود را یافت و از شگفتی‌ها بود که این کار با دست آقای بلوری که آن همه گزند از رحیم‌خان دیده بود انجام گرفت. "

اینک می‌رسیم به جنگ‌های چهارروزه مجاهدان تبریز با روس‌های تزاری، در زمستان ۱۲۹۰ شمسی و نقش صاحب ترجمه در این نبردها و مهاجرت او همراه تنی چند از مبارزان به سرزمین عثمانی.

نیروهای روسی که از اردیبهشت ماه ۱۲۸۸ در تبریز بودند، در اواخر آذرماه ۱۲۹۰ به بهانه‌ای به شهربانی تبریز، یورش برده و چندین تن را از پادر آورده و باز می‌گردند. ولی بنا به نوشته کسروی :

"پیش از دمیدن روشنائی، به کاربرخاسته، ناگهان بر سر شهربانی و عمارت عالی قاپو و دیگر اداره‌ها که در آن نزدیکی بود آمده، هم‌را فراگرفتند و در هر کدام، یک دسته سالدات و قزاق جادادند و در آن تاریکی، هر که را دیدند کشتند. نیز دسته انبوهی از ایشان، پیرامون ارک را گرفتند. سپس چون روشنی دمید، به عنوان این که شهر را به دست گیرند و از مجاهدان تفنگ و فشنگ بازگیرند، دسته دسته سالدات و قزاق را به کوچه‌ها و بازارها فرستادند. امیرحشمت که این زمان، کارهای شهربانی و اداره لشکر با او بود، در کوچه صدر می‌نشست گرد خانه او را گرفتند... امیرحشمت در خانه خود میان شلیک مانده با تلفن چاره می‌خواست. ضیاءالدوله و نمایندگان و ثقة الاسلام، چون اندیشه روسیان را به دست آوردند و راه دیگری ندیدند، پاسخ دادند: برای نگهداری خود جنگ کنید. امیرحشمت ایستادگی کرده نوشته خولست. اینان دریغ نگفته، نوشته‌ای نیز نوشتند و همگی آن را مهر کردند... روسیان که در آن دوسه ساعت بر مردم بی‌دست و پا چیرگی می‌نمودند و از مجاهدان سستی دیده، خود را فیروز می‌پنداشتند به یکبار خود را میان آتش یافتند... هر کس می‌خواست غیرت و مردانگی را تماشا کند، می‌بایست در آن روز به تبریز آید.

مجاهدان تبریز، مثل شیرزیا ن به دشمن حمله کرده و در نخستین روز، روس‌ها را از عالی قاپو، شهربانی، اطراف ارک و بانک روس بیرون راندند. حاج میرزا آقا بلوری که معاون ضیاءالدوله بود، پرواضح است که مسئولیت بس سنگینی بر عهده داشت و شب‌ها در عالی قاپو می‌خوابید. بنا به نوشته دکتر ملک زاده: "در کمک به مجروحین و معلولین، مساعی بسیار به‌کار برد و جان عده‌ای را از مرگ حتمی نجات داد."^(۲)

صاحب ترجمه درباره نخستین روز جنگ به کسروی چنین گفته است :

۱- کسروی - پیشین - ص ۲۶۷ و ۲۶۲

۲- دکتر مهدی ملک زاده - پیشین - ص ۱۴۸۸

"در آغاز روز، مجاهدان نویر، در خانه ما گرد آمدند و دکتر زین العابدین خان (ایران شهر) نیز به آنجا آمد و چون در آن سو نیز جنگ می‌رفت زخمیان را که می‌آوردند، دکتر زخم‌های ایشان را می‌پست و در یک اطاقی روی رختخواب می‌خوابانید. مردم همگی برادروار دلسوزی می‌نمودند. می‌گوید پس از نیمروز که آگهی آوردند امیرحشمت به عالی‌قاپو رفته و ما نیز خواستیم با حاج احمدنقاش و دیگران به آنجا رویم، ما درم خود شرفنگ را به دست من داد و به نام این که به جنگ دشمن دین و کشور می‌روم با خرسندی و خوشنودی راه انداخت."

یکی از معمرین خانواده ثقه الاسلام به نصرت الله فتحی گفته است: "روز اول جنگ، با عده خودش غرق در اسلحه و فشنگ به حضور ثقه الاسلام آمده و اطمینان می‌داد که اگر شما اجازه بدهید روس‌ها را تا پطرزبورگ می‌رانیم."

پس از آن که دسته پنجم ایروان با ۸۰۰ تن سالدات و چهار دستگاہ توپ، به نزدیکی پل آجی رسید و معلوم شد که دیگر نپروها نیز از پشت سر آن‌ها خواهند رسید، دانستند که روس‌ها در این چندروز، خود را ناتوان دیده، مزورانه با تبریزی‌ها به نرمی رفتار می‌کردند تا قوای تازه نفس آن‌ها از گرد راه برسد. به همین علت، مجاهدان به منزل ثقه الاسلام رفتند تا از آن روحانی جلیل القدر، مصلحت جوئی نمایند. آن بزرگمرد نیز در پاسخ می‌گوید هر چه زودتر از شهر بیرون روید و آن‌ها شب چهارشنبه پنجم دی ماه ۱۲۹۰ پیش از طلوع آفتاب راه می‌افتند. کسروی که خود در آن روزها شاهد و ناظر این حوادث تاریخی بود می‌گوید:

"کسی چه داند این جوانمردان در آن هنگام، چه حالی داشتند. پس از شش سال جانفشانی‌ها در راه آزادی کشور، در نتیجه پستی‌ها و نادانی‌های دیگران، اکنون بایستی شهر خود را به دست دشمن خونخوار سپارده و از زنان و فرزندان خود، چشم پوشیده، بدین سان بیرون روند."

۱- کوجه‌ای که منزل حاج میرزا آقادر مطه مقصودیه، کوی غربدفتری‌ها در آن واقع بود به نام "در بند بلوری" نامیده می‌شود. ۲- کسروی - پیشین - ص ۲۶۷ و ۲۶۲. ۳- نصرت الله فتحی - ثقه الاسلام شهید - ص ۵۸۲. ۴- کسروی - پیشین - ص ۴۴۵ و ۲۸۷ و ۴۵۷.

این شیرمردان از جان گذشته، پس از بیرون آمدن از تبریز، به سوی مرز عثمانی روانه می‌شوند و در آنجا به چندگروه تقسیم می‌گردند. حاج میرزا آقا بلوری و عده‌ای دیگر از مجاهدین تصمیم می‌گیرند که به کشور همسایه، عثمانی بروند، عثمانی‌ها با خوشرویی، مجاهدین را پذیرفته و آن‌ها را به "باشقلعه" در کشور خود می‌فرستند.

کسروی می‌نویسد: "در ارروم و دیگر شهرها که با زرگانان آذربایجان می‌بودند به پیشواز می‌شتافتند و مهربانی و پذیرائی در یخ نمی‌گفتند، بدین سان همگی به استانبول رسیدند و در آنجا هر یکی به کار و پیشه‌ای پرداخته، در پی زندگانی خود شدند. آقای بلوری که در "وان" ماند کسانی را که از پشت سر می‌رسیدند می‌پذیرفت و پیاپی روانه استانبول می‌گردانید و او در اینجا بود که امیرحسنت و یارانانش نیز آمدند و نوبری و دیگران هم رسیدند و پس از زمانی، همگی اینان در استانبول گرد آمدند."^(۱)

مؤتمن برادر حاج میرزا آقا نیز که بنا به نوشته کسروی: "در جنبش‌های آزادی پادرمیان داشته و در "مرکز غیبی" همراهی با شادروانان علی‌مسبو و حاجی علی دواجی و دیگران کرده بود از این رو پس از رفتن آقای بلوری و دیگران ناگزیر شد پنهان شود و خود را نگاه دارد و پس از آن که ۱۸ ماه در نهانگاه ماند با رخت ناشناس خود را از ایران بیرون انداخت و در استانبول به دیحران پیوست."^(۲)

اقامت حاج میرزا آقا بلوری در استانبول، سه سال طول کشید. در این مدت در خاک همسایه نیز از چنان احترامی برخوردار بود که عثمانی‌ها او را حاجی بیگ خطاب می‌کردند. پس از آغاز جنگ جهانی اول و به هم خوردن اوضاع مهاجرین نیز تصمیم می‌گیرند که به زادگاه خود بازگردند. آن‌ها از مرز بازرگان وارد ایران شده و با قوای روس‌ها به زدو خورد می‌پردازند و پس از آن که چندبار رسالدها را شکست می‌دهند، امیرحسنت با عده‌ای از راه موصل به بغداد درفته و از آنجا راهی تهران می‌گردد. ولی بلوری همراه با نیروهای مسلح عثمانی روانه تبریز می‌گردد و در دی ماه ۱۲۹۳ وارد موطنش می‌گردد.^(۳)

۱- کسروی - پیشین - ص ۴۴۵ و ۲۸۷ و ۴۵۷ - همانجا
۳- مورخ الدوله سپهر - ایران در جنگ بزرگ - ص ۱۴۶.

حاج میرزا آقا پس از بازگشت به زادگاهش، چون مرد با کفایت و شایسته ای بود، در سمت های مختلف به خدمات خود ادامه می دهد. در شماره ۵۹ روزنامه تجدد که در روز شنبه ۳۰ قوس ۱۲۹۶، هفتم ربیع الاول ۱۳۳۶ منتشر شده، تلگرافی از حاج میرزا آقا بلوری درج شده است که وی آن را از اردبیل به تبریز مخابره کرده و اوضاع آن شهر را اطلاع داده است. احتمال می رود که وی در حال خدمت به عنوان حاکم این شهر، این تلگراف را مخابره کرده است. متن تلگراف چنین است:

" زندگی و معیشت اهالی بدبخت فلک زده، منوط به زراعت و بضاعت زارعین قراء بیورچی بوده، در این قحط سالی، آقای امیر مظفر نصرالله خان، به کلی این محال را به عناوین مختلفه غارت، روزبه روز در شرارت افزوده، به درجه ای که تمام زارع و رنجبر، از دست زن و بچه خود گرفته پیاده، گرسنه و برهنه، به روسیه مهاجرت می نمایند، شصت پارچه قراء را متصرف و مالک رقاب شده، به حدی جسارت ورزیده که فوق ندارد. و چنانچه مالیات دویاله دولت را ضبط و به حکومت جلیله هم بیای غی است. اولیای امور چراتوجهی نمی فرمایند که در آتیه، اشکالات فوق التصور و زحمات مالا نهایت ملحوظ است. بلوری "

در سال ۱۲۹۶- شمسی، هنگامی که فرماندار مراغه بود، نخستین مدرسه را در بخش صاین قلعه که بعدها " شاهین دژ " نامیده شد و در آن ایام از توابع مراغه به شمار می آمد تأسیس کرد. حسین امید می نویسد:

" نخستین آموزشگاه در صاین قلعه سابق توسط مرحوم حاج میرزا آقا بلوری حاکم قصبه که از مردان نیکوکار، آزادیخواه و فرهنگ دوست بوده است تأسیس یافته است. در سال ۱۲۹۶- شمسی، با تشویق و اهتمام مرحوم بلوری، مدرسه ای به آموزگاری عباس خان نامی تأسیس و با نئسارت آن مرحوم، مدرسه دایر می گردد. نام این مدرسه ^(۱) بدو تأسیس (سعادت) بوده، ولی امروزه به نام رودکی موسوم است. "

در دوران فرمانداری در مراغه، قدم های مثبتی، در آبادانی و عمران این شهر بر می دارد و مردم حق شناس مراغه نیز به پاس خدمات وی، نام یکی از خیابان های اصلی شهر را به نام بلوری نامگذاری می کنند. صاحب ترجمه، در سمت شهردار تبریز نیز، انجام وظیفه کرده است. چند

۱- حسین امید- تاریخ فرهنگ آذربایجان - (ج ۱) - ص ۳۵۱.

سندی که در دست هست، شهردار بودن او را در سال‌های ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ شمسی نشان می‌دهد.

این مرد مدبر و میهن دوست، در اواخر عمرش نیز در یک شرایط حاد و بحرانی، به یاری همشهریانش برمی‌خیزد. در سوم شهریور ۱۳۲۰، پس از آن که کشور از سوی قوای متفقین اشغال می‌گردد و ارتش شوروی سابق، از زمین و هوا به خاک آذربایجان حمله‌ور می‌شود و ارتش شاهنشاهی مثل برف ذوب شده و از هم می‌پاشد و به قول مرحوم دکتر احمد رضوانی: "بعد از ۲۰ سال زحمت و تاسیس ارتش شاهنشاهی که رمق این ملت بیچاره را کشید و قسمت عمده بودجه، صرف ارتش می‌شد و قبل از جنگ، به زمین و زمان می‌بالید، روز سوم جنگ، درخواست متارکه نمود^(۱)".

رؤسای لشکری و کشوری استان که اعزامی از سوی رضاشاه بودند، چون هوارا پس دیدند، فرار را بر قرار ترجیح دادند. چنان که دکتر رضوانی می‌نویسد:

"در شهر اتومبیل‌ها را گرفتند و به دروازه‌های شهر، از طرف ستاد دستور داده شد که از خروج اتومبیل‌ها ممانعت به عمل آید و در این گیرودار، سرلشکر مطبوعی، صبح، اول کاری که کرد، عیال و اولاد و پدر- زن خود را با اتومبیل سواری دولتی و بعد از ظهر، تمام اثاثیه منزل خود را با دو اتومبیل باری به تهران حرکت داد. سرهنگ‌ها شمی و سرهنگ فتحی رئیس دامپزشکی و سرهنگ صفوی و سرهنگ داوریپناه و رئیس دژبان نیز به این ترتیب، از فرمانده خود متابعت و اثاثیه و خانواده خود را همان روز حرکت دادند.

در این موقع امان‌الله اردلان استاندار استان سوم بود و صبح روز دوشنبه در استانداری تبریز واقع در شمس‌العماره جنب و جوش غریبی بود و تمام رؤسای ادارات در خدمت استاندار حاضر و جریان نیز از طرف استانداری به نخست‌وزیر (علی‌منصور) گزارش و کسب تکلیف گردید و نشستند و گفتند و بالاخره فکری به حال مردم شهر-نموده و در این روز ناگوار آقای استاندار و پاسیار عامری رئیس شهربانی تأسی به فرمانده لشکر کرده اثاثیه و خانواده خود را حرکت و خودشان نیز تا غروب دوشنبه با اتومبیل‌های دولتی از شهر فرار

۱- دکتر رضوانی- ماجرای آذربایجان - ص ۷۹.

نموده و شهر را بی‌سرپرست گذاشتند. (۱)

گریختن این نامردان نشان می‌داد که آن‌ها نه برای خدمت به مردم آذربایجان، بلکه برای پرکردن جیب خود و مهم‌تر از آن، برای نفی و تحقیر زبان، فرهنگ و هویت آذربایجانی‌ها به این خطه اعزام شده بودند و در آن روز مصیبت‌بار که می‌بایستی می‌ماندند و از استقلال و تمامیت ارضی ایران، در مقابل مهاجمین پاسداری می‌کردند، مردم را به حال خود رها کرده و ناجوانمردانه راهی تهران شدند.

در این شرایط حاد و ناگوار که آذربایجان، نه تنها بی‌سرپرست مانده بود، بلکه به اشغال نیروهای بیگانه درآمده بود، تشکیلاتی تحت عنوان "کمیسیون امور شهر" با شرکت زعمای تبریز، تشکیل می‌گردد و چون در این موقعیت دشوار و خطرناک، لازم بود که شخص کارگشته و دلسوزی، زمام امور را به دست گرفته و نظم و امنیت را در این خطه برقرار نماید، لذا این کمیسیون، حاج میرزا آقا بلوری را به عنوان رئیس شهریاری تبریز انتخاب می‌کند و این مرد کاردان، با همت و پشتکار کم‌نظیری دست به کار می‌شود.

"صبح روز چهارشنبه ۱۹ شهریور، اعلان‌هایی به شرح زیر از طرف آقای حاج میرزا آقا بلوری که از طرف کمیسیون امور شهر به ریاست شهریاری منصوب شده بود منتشر گردید:

"برای اطلاع عموم اهالی آگهی می‌شود، به طوری که از طرف مقامات مربوطه نیز اعلام شده، هیچ کس از اهالی حق دادوستد یا منافع نداشته و چنانچه کسی برخلاف این آگهی اقدام کند علاوه بر این که به ضرر خود تمام خواهد شد، مورد تعقیب جزائی واقع گردیده و سخت تنبیه خواهد شد."

پس از انتشار این آگهی، قیمت منات که ۳/۵ ریال بود و نفرات ارتش سرخ، به مقدار زیادی در شهر خرج کرده بودند، تنزل فوری نمود و بانک ایران و روس نیز از تبدیل آن به اسکناس خودداری کرده، به طوری که تا ۳۰۰ دینار تنزل پیدا کرد.

در این دو هفته که تبریز اشغال شده بود، خواربار به قدری گسران و نایاب شده بود که حدی بر آن متصور نبود و مردم سخت در زحمت بودند،

۱- دکتر رضوانی - پیشین - ص ۳۵.

بخصوص طبقه سوم که به علت رکود کارها و بستن دکاکین و بازار، بیکار مانده بودند، در عسرت و پریشانی به سر می‌بردند. از طرف نیروی سرخ، در نقاط مختلفه شهر، هر روز ظهر از غذای نغرات ارتش سرخ، بین مردم توزیع می‌نمودند. بیوه‌زن‌ها و بیماران از اول صبح، کاسه‌ها و ظروف خود را زیر بغل گرفته تا ظهر در انتظار غذای مزبور به سر می‌بردند... در این زمینه نیز این آگهی از طرف شهربانی منتشر شد:

"از قرار گزارشات واصله، پاره‌ای از رسته‌وران و اصناف شهر در فروش اشیاء برخلاف مقررات رفتار و از بهای معینه تجاوز و گران - فروشی می‌نمایند که زحمت اهالی فراهم می‌گردد، اینک برای جلوگیری از این گونه اجحافات، آگهی مادر می‌شود، چنانچه کسی برخلاف این آگهی رفتار و از بهای معینه، اجناسی گران فروشی نماید، مرتکب مورد تعقیب جزائی واقع شده و در صورت تکرار از کسب خود محروم خواهد شد. رئیس شهربانی تبریز - بلوری."

حاج میرزا آقا بلوری دو بار ازدواج کرده بود. نخستین وصلتش با دختر عموی خود "گوهرشاد" خانم بوده که نخست دختری به نام "شمس الحاجیه" از وی متولد گردیده ولی در طفولیت فوت کرده بود. سپس تنها پسرش "اردشیر" نیز از این همسرش پا به عرصه وجود گذاشته بود. "گوهرشاد" خانم بر اثر بیماری وبا جوانمرگ گشته و حاج میرزا آقا با "ملوک" خانم برادرزاده حاج احتشام لیقوانی تجدید فرایش کرده بود، ولی زاین وصلت، صاحب بچه‌ای نشده بود.

حاج میرزا آقا بلوری پس از آن که در انتخابات دوره چهاردهم مجلس شورای ملی نمی‌تواند از تبریز انتخاب گردد راهی تهران می‌شود و تا پایان عمرش در این شهر رحل اقامت می‌افکند. وی در سال ۱۳۳۳ - شمسی در سن ۹۰ سالگی، بدون هیچ عارضه و بیماری، براثر سکت قلبی در می‌گذرد و در گورستان امامزاده عبدالله شهر ری رخ در نقاب خاک می‌کشد. جالب توجه است که سنگ مزارش او را آدم بلوری معرفی می‌کند، چرا که هنگام گرفتن شناسنامه، چون رضا شاه دستور داده بود، هیچ شناسنامه‌ای را با نام "میرزا آقا" صادر نکنند، و از سراجبار نام شناسنامه‌ایش را "آدم" انتخاب کرده بود.

پسرش اردشیر نیز کارمند گمرک بوده و سال‌ها قبل بی‌آنکه فرزندی از خود به یادگار بگذارد در تهران درگذشته است.

فزل

گۆزه لیم چشم غزالین تورا آصلانی سالار
 گۆل بیۆزون (اۆزون) عشقه بیۆتون بولبول شیدانی سالار
 بو چمانه متحیر نه فقط من اولورام
 حیرته شیرینی ، لیلانی ، زۆلیخانی سالار
 نتیجه تعریف ائده انسان بو سنین گۆل بیۆزونو
 کی جهانین نظربیندن ده گۆلستانانی سالار
 ساقی بیلدیهسه اگر دادینی آغزین سوؤنونون
 میمن البت تۆکر الدن ، یئره فنجانانی سالار
 بیر قاووشماق سنبله مین یارایا مرهم اولور
 نتیجه گۆن آیریلیغین دردلره لقمانانی سالار
 اولماسین بیر گنجه عاشقلره یۆز تۇرناداسان
 اینان آلاسه بو ایش ماتمه هر یانی سالار
 سئوگیلیم راقیبیله (رقیب) باغجالاری گزمه گینیز
 الیمین محنته هر گۆن بو شیرین جانی سالار

آبونه فورمو

آبونه اولماق ایسته یین عزیز وطنداشلاریمیزدان " بانک ملی
 شعبه داربوش خیابان بهار " دا ۲۱۶۳ نومره لی حسابا بیر ایل
 آبونه پولونو (۸۰۰ تومن) یا تیریب قبضینی بوفورما ایله بیرلیکده
 وارلیق آدرسینه گۆنדרمه لری خواهیش اولونور .
وارلیق درگیسی نین آبونه فورماسی
 آد سوی آد ایش
 یا ش سواد سویه سی آبونه مدتی :
 آدرس :
 پوست قوتوسو تلفون :

۱۳۳

۲۱- اذنوتمارام سنی ، اذنوتمامنی . شعر حسن مجدد نیا

۱۳۴

۲۲- یبزه گلن مکتوبلار . محمد رضا هیئت

۱۳۵

۲۳- حاج میرزا آقا بلوری . صمد سردازی نیا

۱۳۶

۲۴- غزل . صادق بشیری

۱۳۷

۲۵- آبیونه فورمو

۱۴۷

۲۶- سیغمازام . شعر نسیمی

نسیمی دن :

سیغمازام

منده سیغا را یکی جهان من بو جهانہ سیغمازام

جوهر لامکان منم کون و مکانہ سیغمازام

عرشله ، فرش و کاف و نون ، منده بولوند و جومله چون

کس سؤزونو و ابسم اول شرح و بیانه سیغمازام

گرچی محیط اعظمم آدیم آدام دیر آدمم

طور ایله کون فکان منم ، من بو مکانہ سیغمازام

جانیله هم جهان منم ، دهر ایله هم زمان منم

گؤر بو لطیفه بی کی من دهر و زمانہ سیغمازام

ذره منم ، گونش منم ، چار ایله ، پنج و شش منم

صورتی گؤر بیان ایله چونکی بیانه سیغمازام

ناره یانان شجر منم ، چرخه چیخان حجر منم

گؤر بو اودون زبانه سین ، من بو زبانه سیغمازام

شهدیله هم شکر منم ، شمس منم ، قمر منم

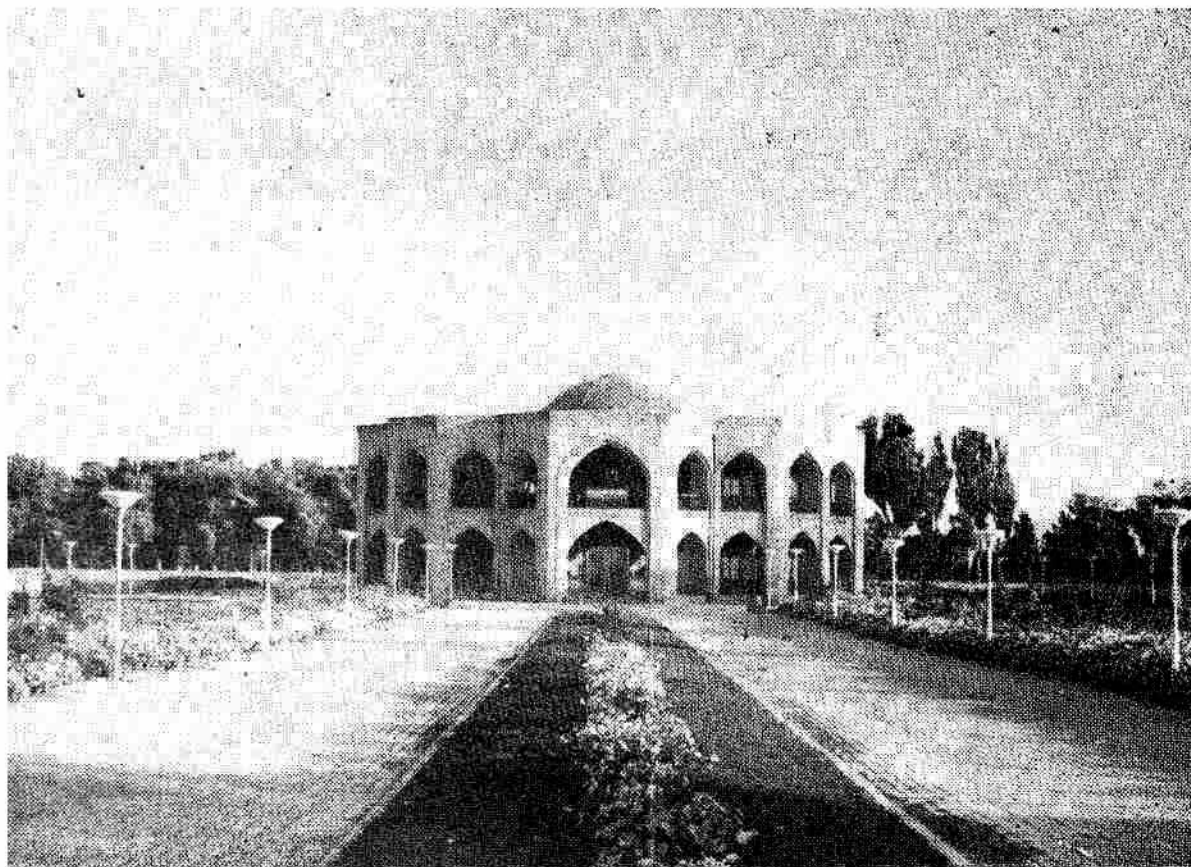
روح و روان باغیشلازام ، روح و روانہ سیغمازام

تیر منم ، کمان منم ، پیر منم ، جوان منم

دولت جاودان منم ، آیتہ دانه سیغمازام

گرچی بو گون نسیمی یم ، هاشیمی یم ، قریشی یم

مندن اؤلودور آیتیم ، آیتہ ، شانه سیغمازام

(ائل گؤللو - تیریز)

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

17-th. Year No 97-2,98-3

1995 July, Aug, Sept.

Add : 151, Nord Felestin Ave.

Dr. Javad Heyet

Tehran - Iran

Tel: (021) 6466366

واریق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول :

دکتر جوان هیئت

تهران: خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

عصرهای زوج تلفن : ۶۴۶۶۳۶۶

چاپ : شرکت چاپ خواجه

خیابان فردوسی جنوبی ، کوچه خندان

شماره ۱۴